Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FORTIDS VEJE

HISTORISK LÆSNING

Gade i Hamburg efter Luftangreb

REDAKTION HAL KOCH

Slaget ved Cannæ. Et historisk Forbillede. — Greverne Struensees og Brandts Dom og Henrettelse. Et Øjenvidnes Beretning. — De danske Statsbaner under den tyske Besættelse.

DET DANSKE FORLAG

»FORTIDS VEJE« 6. AARGANG NR. 1-2 - DECEMBER 1947

INDHOLD

Lægekunst i Oldtid og Middelalder. Af Gunnar Brier 5
Tobakkens Sejrstog over den hvide Verden begyndte for mere end 450 Aar siden. Af Kaptajnløjtnant V. K. Sørensen 38
Kronborg-Sammensværgelsen. Af Knud Hermansen 47
Fanden i Vold. Af Lektor, Dr. phil. Hans H. Fussing 56
Russisk Herregaardsliv i svundne Dage. Af D. S. Copmann 69
Hvorledes Kejserinden af Rusland fejrede sin Fødselsdag i 1839. Af D. S. Copmann 76
Et Overfald paa Sættedommeren fra Oustrup. Af Lærer P. A. Petersen 81
Ibn Saud — Sheiken, der blev Hersker over hele Arabien! Af Svend Bay-Schmith 91
Ansgar — hans værk og væsen. Af højskolelærer, cand. theol. Peter Riemann 101
Et ældgammelt men stadig aktuelt Vaaben — Spionage. Af Kaptajnløjtnant V. K. Sørensen 119
Lars Wiwallius — en Eventyrer fra det 17. Aarhundrede. Af cand. mag. Gunnar Olsen 133
Stuarternes Fordrivelse og Hjemkomst. Af stud. jur. Erik Koch 162
Sverige og Norden 1809—10. Af Norman H. Hansen 171
Tanks — moderne Infanteris uundværlige Støttevaaben. Af Kaptajnløjtnant V. K. Sørensen 185
En dansk Helgen. Af Gunnar Brier 197
En svømmende Præst. Af Lektor, Dr. phil. Hans H. Fussing 207
Lidt om Holberg paa Tersløsegaard og om Sorø Akademi. Af Norman H. Hansen 213
Danske Grækervenner. Af Arkivar Henny Glarbo 235
Den jyske Slavekrig. Af Sognepræst Peter Riemann 259
Paraguays Diktator. Af Ernst Samhaber 277

En Kunstnerskæbne fra det attende Aarhundrede — Frederik la Croix. Af Adjunkt Aage F. Blomberg 289
Da Engelskmanden kom — Dagbogsoptegnelser af Henrik Johan Tauber. Ved Rektor, Dr. phil. Kjeld Galster 299
To Fædrelandssange. Af Lærer Johan Jensen 316
Reedtz-Thott — En Karakteristik i 50 Aaret for hans Afgang som Konseilspræsident. Af cand. mag. Gunnar Hansen .. 323
Den historiske Udvikling af det tysk-russiske Forhold. Af Kaptajnløjtnant V. K. Sørensen 331
Filippinerne — den nye Stat i Stillehavet. Af stud. jur. Erik Koch 343
Otteogtyve Aar i »Das grosse Vaterland«. Af Repræsentant Chr. F. Lissau 352

FORTIDS VEJE

FORTIDS VEJE

HISTORISK LÆSNING

REDIGERET AF
HAL KOCH

VI

DET DANSKE FORLAG - KØBENHAVN

1947
DET DANSKE FORLAG . VESTRE BOULEVARD 47 . KØBENHAVN V

PEDERSEN & LEFEVRE KØBENHAVN V

SLAGET VED CANNÆ — ET HISTORISK FORBILLEDE

Af Kaptajnløjtnant *V. K. Sørensen.*

Cannæ er Krigshistoriens oftest nævnte Slag. »Et typisk Cannæ-Slag« er et hyppigt anvendt Udtryk, ogsaa om moderne Krigsoperationer. Hvad mener man da i Grunden med denne Karakteristik?

Naar Drenge leger Soldater, ved de, hvor virkningsfuldt det er, naar nogle af dem overraskende griber ind i Kampen bagfra. Ogsaa den ældste Tids Drenge kendte denne Slagmetode, men i den klassiske Oldtid gik denne Drengevisdom tabt for Strategiens lærde. Hærenes Omfang voksede, og Vejene i Ryggen paa dem blev for lange.

Da kom der en Mand fra Afrika til Europa med en Hær, hvis Styrke netop laa i et hurtigt og let Rytteri. I tre Aar havde Rom kæmpet med Karthago om Verdensherredømmet. Romernes Behov for et øget Livsrum krævede den fønikiske Handelstats Ødelæggelse, hvis Bestaaen paa den anden Side var afhængig af Roms Nedkæmpelse. Da trodsede den endnu ikke trediveaarige *Hannibal* den »sunde Fornuft«, og gennemførte det, ingen havde ventet: Marchen fra Spanien over Pyrenæerne og Alperne ned i Italien. Efter at have hærget Landet, marcherede han uden at indlade sig i Kamp med Romerne videre sydpaa, lokkede en romersk Hærstyrke i en Fælde ved Trasimener-Søen og truede Landets Hovedstad, Rom. Men da han endnu ikke mente sig stærk nok til et Angreb paa denne efter Datidens Forhold stærke Fæstning, fortsatte han ind i

det sydlige Italien (Apulien), dels for at skabe sig en Basis for de videre Operationer og dels for at lokke Roms italienske Forbundsfæller til Frafald, saa han kunde blive stærk nok til et Angreb paa selve Rom. Om Foraaret 216 f. Kr. blev Situationen imidlertid alvorlig for ham. Romerne var Herre til Søs og hans Forraad svandt ind, uden at han havde Muligheder for at faa Forsyninger fra Karthago. Han maatte snart vinde en afgørende Sejr. Styrkeforholdene var dog ingenlunde i hans Favør. Alligevel besluttede han: Jeg vil skaffe Forraad og tvinge Romerne til Kamp.

Paa dette Tidspunkt stod Hannibal ved den lille italienske By *Cannæ* over for en langt større romersk Hær, der efter Tidens Skik skiftevis førtes af to Konsuler, *Terrentius Varro*, en ærgerrig Plebejer, der hovedsagelig gjorde Indtryk paa Folk gennem sit vulgære Sprog og jævne Afstamning, og *Æmilius Paullus*, en Patricier med stor Krigserfaring. Varro var ivrig efter en Kamp i det aabne Sletteland, hvor den romerske Hærs store Overlegenhed i Fodfolk vilde komme helt til sin Ret i et frontalt Angreb. Paullus fraraadede imidlertid indtrængende dette, da han forudsaa, at netop her vilde det overlegne fjendtlige Rytteri afgørende kunde bidrage til Kampens Udfald. Netop af denne Grund var ogsaa Hannibal ivrig efter en Kamp!

Den romerske Hærs Fodfolk var Hannibals baade talmæssigt og kvalitetsmæssigt langt overlegent. Alle Romernes 63.000 Mand Fodfolk var faktisk første Klasses Tropper, mens kun 12.000 af Hannibals, nemlig hans afrikanske Kernetropper var Romerne jævnbyrdige; de spanske og galliske Hjælpetropper, der stod til Hannibals Raadighed var baade i Udrustning og Uddannelse Romerne langt underlegne. Derimod var Hannibals tunge Rytteri (Iberer og Libyere) et velorganiseret og fortrinligt Slagrytteri,

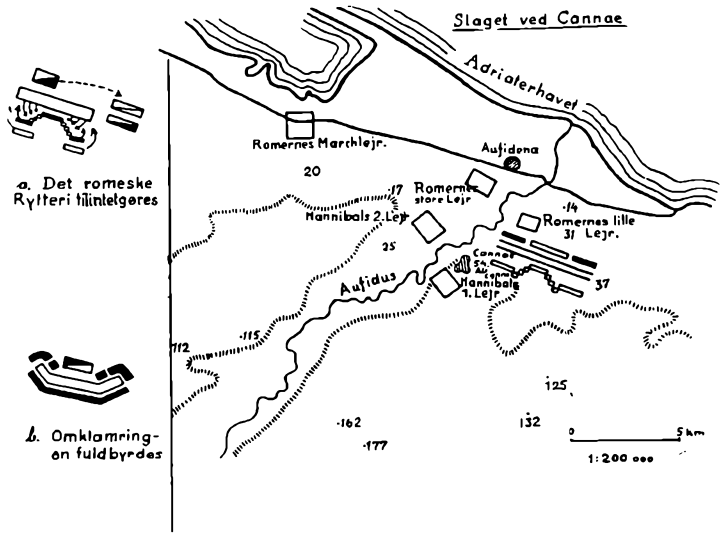

hvis Angreb mod Fjendens Flanker og Ryg allerede ofte havde vist sig afgørende.

Den 2. August 216 førte Varro Kommandoen, og han havde da besluttet sig til at modtage det Slag, som efter Datidens Skik blev ham tilbudt ved, at Hannibals Hær stillede sig op klar til Kamp. Varro var vel ingen dygtig Hærfører, men han stod nu over for een af Historiens største militære Personligheder. Han var besluttet paa at udnytte sin Talstyrke til at lægge al Kraft i et frontalt Angreb for at gennembryde Hannibals Front. Han fordoblede derfor Hærens Dybde, gjorde Mellemrummene mellem Enhederne mindre, og lod Afstanden bortfalde, hvorved han opnaaede en stor Slagkraft, men kun i een Retning: fremad! Manøvrering eller Udnyttelsen af vundne Fordele blev derimod sværere med den stærkt sammentrængte Hær. Den romerske Hær opmarcherede dækket af Veliterne (letbevæbnet Mandskab i 17—25 Aars Alderen,

bevæbnet med to Kastespyd) paa den aabne let bølgeformede Slette ved Cannæ med Hærens højre Fløj støttet til Floden *Aufidus*.

Skønt Hannibals Styrke var Romernes underlegen i Tal, agtede han dog at slaa Romerne afgørende gennem et Angreb mod deres Flanker og Ryg, omringe dem og tilintetgøre dem. Han udstrakte derfor sit talsvagere Fodfolk, saa det fik samme Bredde som det romerske, og for at give det tilstrækkelig Styrke til at modstaa det voldsomme fjendtlige Angreb inden Rytteriet kunde naa at gøre sin Virkning gældende, skød han Midten af Fodfolket frem og de øvrige Dele trappeformigt skraat bagud til højre og venstre herfor. Paa hver af Fodfolkets Fløje og længst tilbage anbragte han 6.000 Mand af sit bedste Fodfolk (Libyerne) som en Slags Reserve til Forstærkning af Fronten eller til et Angreb paa Fjendens Flanker. Denne fremadbuede Opstilling var egentlig det geniale i Hannibals Plan, idet den tillod Midten at blive presset noget tilbage uden dog at være slaaet, da Fronten herunder vilde blive kortere og tættere, og dens Modstandsevne derved gradvis stige. Samtidig skulde Opstillingen tjene til at lokke Romerne til at bøje Fløjene frem og angribe ind mod Midten, hvorved et Flankeangreb i høj Grad vilde blive lettet.

Hannibal forsøgte endvidere her for første Gang i Krigshistorien under selve Slaget at lede sin Tropper. Han opholdt sig til at begynde med bag Midten, Hærens svageste Del, og først paa hans Ordre, der skulde tilgaa ved Melderyttere, skulde hans Reserve — de 6.000 Libyere gribe ind i Kampen.

Varros Ryttere var jævnt fordelt paa begge Fløje, mens Hovedmassen af Hannibals Rytteri under *Hasdrubal* var samlet paa venstre Fløj og hans højre Fløj kun dækket af let Rytteri.

De lette Fodfolksstyrker tørnede først sammen.

Straks ved Slagets Begyndelse kastede Hasdrubals Ryttere sig over Romernes højre Fløj, overvældede Rytteriet der, jog det ud i Floden og sprængte det fra hinanden. Efter nu at have tilintetgjort Rytterdækningen paa Romernes højre Fløj red Hasdrubal med sit Rytteri bagom den romerske Hærs Front til dennes venstre Fløj. Her havde der hidtil kun været mindre Rytterfægtninger, det svagere karthagenske Rytteri kunde nok holde Romerne bundne, men ikke slaa dem, før Rytteriet paa venstre Fløj kunde komme dem til Hjælp. Det romerske Rytteri ser sig nu angrebet ogsaa i Ryggen og bliver totalt ødelagt. I vild Panik søger de at slippe bort. Efter dette vender Hasdrubal sig mod selve det romerske Fodfolk for at hidføre Afgørelsen.

Kampen mellem de lette Fodfolksstyrker rasede i Mellemtiden videre med den yderste Haardnakkethed, og i Læ af disse Styrker var det, at Hannibal skød sin svage Midte frem som Lokkemad for det overlegne romerske Fodfolk.

Romerne forstod ikke denne Taktik. De bed paa Krogen, pressede Fløjene længere frem end Midten og vilde omslutte Hannibals Centrum. Dette blev trængt tilbage, truede maaske en Tid med at briste, men det lykkedes Hannibal at lukke Hullet, og nu kunde han, saa snart Romernes Fløje var engageret stærkt nok til, at de ikke kunde trække sig ud af Kampen, lade det libyske Fodfolk paa begge Fløje svinge ind til Angreb mod den romerske Hærs Flanker. I dette Øjeblik vender Hasdrubal tilbage fra Forfølgningen af det romerske Rytteri og angriber de romerske Fodfolk i Ryggen, Indkredsningen er fuldbyrdet!

Haardt angrebet fra alle Sider blev Romerne nu trængt mere og mere sammen. Et frygteligt Myrderi tager sin

Begyndelse, en timelang Nedmejning af hjælpeløse, urørlige Fodfolksmasser.

50.000 Romere faldt, deriblandt Æmilius Paullus; Varro undslap med nogle faa Ryttere. Hannibals Tab var kun 6000 faldne. Med ringe Tab havde Hannibal fuldbyrdet Tilintetgørelses-Slaget ved at fastholde Fjendens Centrum, medens han omfattede dennes Fløje og angreb baade fra begge Flanker og i Ryggen paa Modstanderen. Omfatningstaktikken havde staaet sin Prøve.

Omfatningstaktikkens Fordele er iøjnefaldende. Ved det frontale Angreb vil det altid være muligt for den besejrede at redde en større eller mindre Del af sin Styrke ved Flugt eller ordnet Tilbagetog, han vil derved maaske senere atter være i Stand til at yde Modstand under gunstigere Omstændigheder. Ved at fastholde Fjendens Centrum, saaledes som Hannibal gjorde det ved Cannæ, medens man omfatter hans Fløje og dernæst angriber fra begge Flanker og i Ryggen paa Modstanderen, levnes der kun Valget mellem Død og Fangenskab, det vil i begge Tilfælde sige, at den indkredsede Styrkes Deltagelse i Krigens videre Forløb er endeligt afsluttet.

Alle Krigshistoriens store Feltherrer har søgt at slaa »Cannæ-Slag«. Det lyder saare simpelt, men er uhyre vanskeligt, thi ogsaa Modstanderen lærer jo af Krigshistorien.

Frederik den Stores Sejre var ofte skabt af Omfatningsmarcher, udført af underlegne Styrker i Nærheden af Kampladsen. I Slaget ved Leuthen 1757 havde Fjendens overlegne Styrker skabt saa lang en Front, at en Omfatning af begge Fløje var umulig for Frederik den Stores kun halvt saa stærke Styrke. Han angreb derfor vinkelret paa den ene fjendtlige Flanke (enkelt Omfatning), hvorved han opnaaede at skabe Forvirring og en ødelæggende

Sammenklumpning hos Modstanderen, den østrigske Hær under *Karl af Lothringen*, og Vejen var dermed banet for en stor preussisk Sejr.

Før denne Tid var Hærene endnu saa smaa, at det var muligt at paabegynde Omfatningsoperationerne tidligt om Morgenen paa selve Kampplads en. Den franske Revolution skabte imidlertid de store Hære, Folket i Vaaben. *Napoleon* indleder derfor sine Indkredsningsslag med operative Bevægelser, der i store Buer langt fra Kampladsen i Løbet af Dage eller Uger bibringer ham overlegne Kræfter i Ryggen paa Fjenden. »Matematikerpraasen« havde hans Kammerater haanligt kaldt Napoleon paa Militærskolen i Brienne. Han var en enestaaende Slider, Historiker og Matematiker. Han har selv engang sagt: »Geni« er Flid! Hans enkle Princip var: Hurtige Marcher, være stærkere end Fjenden i det afgørende Øjeblik og saa angribe! Ogsaa Napoleon indleder sine Tilintetgørelses-Slag med omgaaende Bevægelser. Men han overgaar langt Frederik den Store ved sin geniale Anvendelse af Reserver og Udnyttelsen af »den indre Linie«, hvorved han overfor en numerisk overlegen Fjende opererede med hele sin Hær mellem Fjendens adskilte Dele, angreb dem enkeltvis og slog dem med Overmagt. Slagene ved Marengo, Ulm og Jena er Eksempler paa Napoleons Krigskunst Saa snart han har opnaaet den ønskede Overlegenhed, angriber han de omfattede Fløje eller endnu bedre, han lader sig angribe af den svagere Fjende for, naar denne er udmattet af Angrebet, at gaa over til et ødelæggende Modangreb.

Naturligvis frembyder Virkeligheden ikke altid Muligheder for en Operation af den Art, som Hannibal gennemførte ved Cannæ. I Erkendelse heraf havde Tysklands største Militærgeni siden Frederik den Stores Dage,

den ældre *Moltke*, karakteriseret Strategien som Kunsten at finde paa Udveje. »Marchere adskilt, slaa samlet!« var det Løsen, det 19. Aarhundredes største Feltherre docerede og med fuldendt Kunst forstod at anvende. Slaget ved Königgrätz 1866 var det største i hele Aarhundredet og samtidig den første Prøve paa Moltkes nye Metode, den mægtigste Omfatningskamp, Historien indtil da havde set. Men Moltke opnaaede endnu større Ting, nemlig en fuldstændig Rottefælde ved Sedan i 1870, hvor de sidste Dele af den franske Hær blev omringet og udsat for et morderisk Bombardement af 800 tyske Kanoner. Dette Omfatningsslag afgjorde den fransk-tyske Krig.

Den tyske Krigsfilosofi udformede i det 19. Aarhundrede Læren om Cannæ-Slaget, der fandt sin mest blændende teoretiske Udformning hos den tyske Generalstabschef *Grev von Schlieffen*, der udarbejdede den berømte Plan for Felttoget mod Frankrig. Han havde indgaaende studeret Cannæ-Slaget, som han lagde til Grund for sin Plan. Det var hans Agt at angribe Frankrig med en kraftig tysk højre Fløj ind gennem Belgien for at omfatte de franske Hæres venstre Fløj, mens de ved kraftig Virksomhed blev fastholdt paa andre Fronter. Det var endvidere hans Plan gennem en forholdsvis svag tysk venstre Fløj at lokke Franskmændene til et Angreb paa denne Fløj, hvorved de ligesom Romerne vilde udsætte deres egen Ryg og Flanke mere og mere for det fjendtlige Omfatningsangreb. Til Tyskernes Ulykke blev det Schlieffens Efterfølger, den yngre *Moltke*, der kom til at udføre Planen. Saa stor en militær Begavelse som sin berømte Onkel var han ikke, yderligere var han ved Krigsudbruddet ikke mere i Besiddelse af sin fulde Kraft, en svær Lever- og Galdesygdom tærede stærkt paa hans Kræfter. Et overordentligt Ansvar var lagt paa denne ene Mands

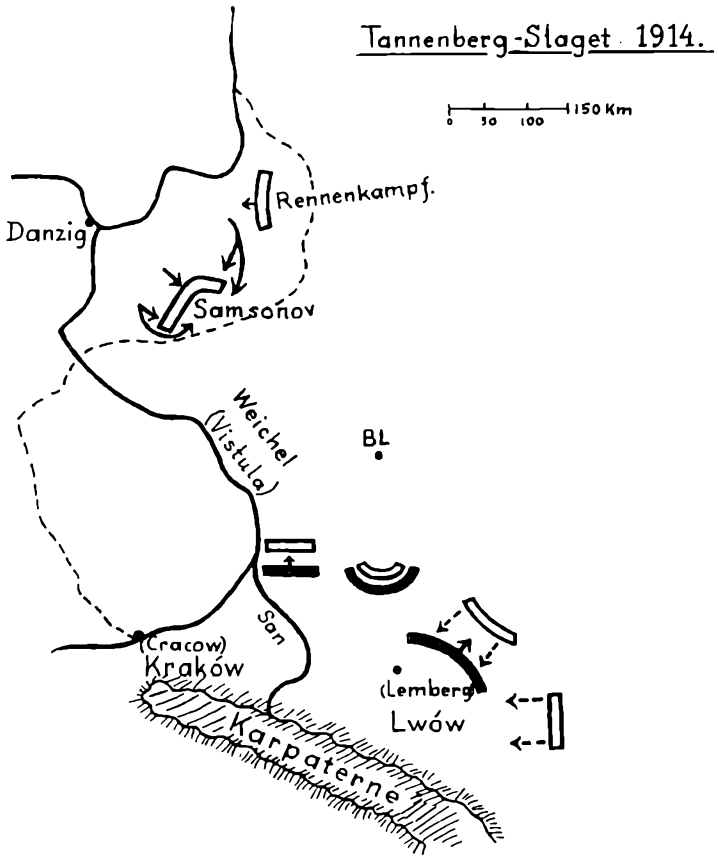

Skulder. Den almindelige Værnepligt havde medført, at det fra nu af er Millionhære, vi beskæftiger os med — og hele det krigsførende Land er Krigsskueplads! Det lykkedes da heller ikke Moltke at holde Millionhærens Tøjler tilstrækkeligt fast i sin Haand og overalt sætte sin Førervilje igennem. Hans største Fejl var, at han ikke saa det geniale i den Plan, Schlieffen havde udformet: at lokke

Franskmændene til et Angreb mod den svage tyske venstre Fløj for derefter at slaa til med en saa kraftig tysk højre Fløj som mulig, naar Franskmændene var saa dybt inde i Angrebet, at de ikke længere kunde trække sig tilbage. Moltke frygtede tværtimod for den svage venstre Fløj, som han paa Bekostning af den højre forstærkede i den Grad, at den ikke længere opfyldte sit oprindelige Formaal. Den tyske højre Fløj var derved allerede fra Felttogets Begyndelse kendelig svækket. Da man yderligere i Krigens første Dage vandt nogle Sejre paa den franske Østgrænse, forledtes man til at forsøge en Omfatning af den franske højre Fløj, der imidlertid ikke lykkedes. De meget stærke Spærreforter paa den franske Østgrænse hindrede en hurtig Fremtrængen over Grænsen fra Schweiz til Luxembourg. Det havde været Schlieffens Plan at afgøre Krigen mod Frankrig, inden den store russiske Hær kunde naa at mobilisere og angribe paa Østfronten. Nu trak Kampene imidlertid ud, og da Moltke blev tvunget til at overføre Tropper til den russiske Grænse, turde man ikke tage dem fra Hærene i Lothringen, men begik i Stedet den Fejl at tage dem fra den højre Fløj, hvor Afgørelsen i det omfattende Angreb netop skulde søges, ligesom Tyskerne satte deres Reserve ind paa venstre Fløj i Stedet for — som oprindelig paatænkt — paa den højre. De tyske Hære kunde derfor ikke møde til den afgørende Kamp med absolut Overmagt. Og da den tyske højre Fløj (von Kluck's Armé) nu gjorde den samme Fejl som Romerne i Cannæ-Slaget: at søge ind mod det fjendtlige Centrum, blev det muligt for Franskmændene at foretage en Omfatning af den tyske højre Fløj, et uventet og frygteligt Slag, der afgjorde Marneslaget til Franskmændenes Fordel. De skæbnesvangre Fejltagelser i den tyske Over-

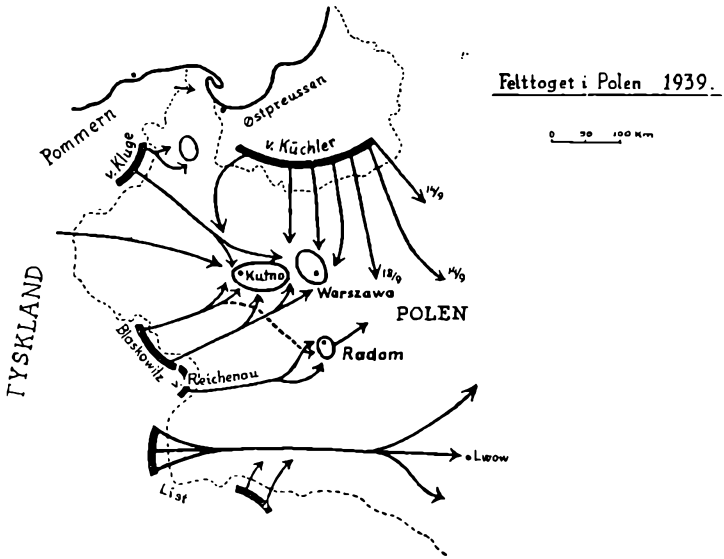

kommando havde derved reddet Franskmændene fra den Fælde, de kun var altfor villige til at styrte sig i, og givet dem Tid til at skabe gunstigere Vilkaar for Kampens Gennemførelse.

En Række Operationer under den første Verdenskrig viste Omfatningens betydelige Værdi, men en virkelig Cannæ-Operation — dobbelt Omfatning — lykkedes dog kun fuldtud i Tannenberg-Slaget (August 1914), hvor det gennem dobbelt Flankeangreb lykkedes Tyskerne at indkredse en stor russisk Hær.

Ogsaa under den nu afsluttede Krig har Hærførerne i udstrakt Grad søgt at udnytte de Muligheder, som de motoriserede Hære har skabt for bevægelige Operationer til at skabe Omfatningsslag. Tyskernes Indrykning i Polen var et klassisk Eksempel paa Cannæ-Operationer udført

Indrykningen i Čechozlovakiet. Marts 1939.

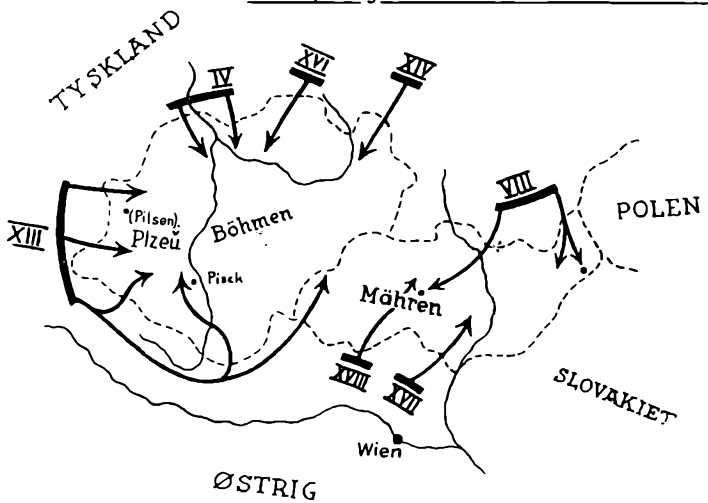

med moderne Hære, og i Slaget ved Stalingrad i 1942—43 har denne Krig kunnet opvise Historiens største Omfatnings- og Tilintetgørelsesslag.

Det har ikke altid været de store eller talrige Hære, der har bragt Sejren hjem. Fremragende Føring i Forbindelse med usvigelig Soldatermoral har bragt de største militære Resultater. Det er Krigshistoriens Lære fra Hannibals Dage til Nutidens Kæmpehære.

Litteratur:

von Schlieffen: Cannæ.
I. Kromayer: Antike Schlachtfelder.
Salmonsens Leksikon-Tidsskrift: V. K. Sørensen: Cannæ-Operationer.
Däniker: Zwei Jahre deutsche Strategie.
V.Bjerregaard: Træk af Krigskunstens Historie fra Hellenerne til vore Dage.

DA KARTHAGOS VERDENSHERREDØMME BLEV BRUDT I SLAGET VED ZAMA

Af Kaptajnløjtnant *V. K. Sørensen.*

I Efteraaret 1942 var Tunis maaske den Krigsskueplads, som Verdens Øjne kraftigst var rettet imod. Fra begge de krigsførende Parters Side fremhævedes Besiddelsen af den franske Koloni som værende afgørende for hele den videre Udvikling i Middelhavsomraadet. Det var da heller ikke ringe Styrker, der blev koncentreret langs den tunesiske Vestgrænse til Stormløb mod de stærkeste Positioner i Tunis til Afværgelse af det anglo-amerikanske Angreb.

Allersydligst i Tunis, hvor den moderne befæstede Mareth-Linie laa, fandt man under Befæstningsanlæggene talrige Ruiner fra en lignende Forsvarslinie i Romertiden — limes Tripolitanus — der blev bygget i det 3. Aarhundrede e. Kr. for at beskytte de romerske Kystkolonier mod Berberne.

Paany kæmpedes der paa disse gamle Slagmarker, nu med vor Tids Vaaben. Som paa saa mange andre Maader mødtes ogsa i Krigen Nutid og Fortid paa disse Steder.

Den 14. November 1942 drog Englænderne ind i Tunis, og dermed var Frankrigs sidste Koloni i Nordafrika inddraget i Krigen.

Tunis, der er den mindste af de franske Nordafrika-Kolonier — den er 125.000 km² og har godt 2 Millioner

Indbyggere — blev besat i 1881 af Frankrig, men har før den Tid haft en broget Historie. I Oldtiden laa her den fønikiske Handelsby Karthago, som Romerne maatte føre en lang Række haarde Kampe med, inden de fik udryddet deres farligste Medbejler til Magten om Middelhavet.

Her, hvor under Krigen rullede svære Tanks, Panservogne, motoriseret Artilleri og en tusindtallig Hær i store Transportbiler ledsaget af Bombe- og Jagermaskiner stod for mere end 2000 Aar siden — Aar 202 f. Kr. — eet af Verdenshistoriens afgørende Slag.

Det karthagske Herredømme kan i mange Henseender sammenlignes med det langt senere franske. Ogsaa Karthagerne var paa en Maade fremmede i Landet og satte sig især fast langs Kysten. De Indfødte deler sig baade nu og da naturligt i Libyerne imod Øst og Syd og Numiderne i den vestlige Del af Landet, begge er Berber. Libyerne stod temmelig udtalt under det karthagske Herredømme, mens Numiderne stod under deres Sheik i et større eller mindre Afhængighedsforhold til Landets Hersker. Et Forhold, der fik sin Betydning under Krigen.

Som Krigsskueplads er den bjergrige nordlige Del og den stærkt ørkenlignende sydlige Del vanskeligt Terrain. Kun den mellemste Del af Landet kommer rigtig i Betragtning som Manøvreterrain. Det er da ogsaa i den, at de allerfleste Krige i Tidens Løb har været udkæmpet og alle Afgørelser er faldet. De fleste selvsagt i Nærheden af Kysten, hvor de kulturelle Centrer laa, og hvor Ressourcerne var størst.

Især Nordkysten fra Bizerta og mod Vest har spillet en yderst ringe Rolle i Krigsførelsen paa Grund af de store naturlige Besværligheder, der er forbundet med at trænge frem fra det Indre af Landet og hertil.

Romernes Trang til øget Livsrum krævede, at den fønikiske Handelsstat ødelagdes, men endnu havde de ikke haft Held i Kampen mod Hannibal, een af Krigshistoriens største Skikkelser.

Da landede Romeren P. Cornelius Scipio i Sommeren 204 f. Kr. med 31.000 Mand og 3200 Ryttere Vest for Karthago — det nuværende Tunis — ved Utica, hvis Belejring han straks paabegyndte. Den numidske Konge Massinissa sluttede sig til ham, mens Roms tidligere Forbundsfælle, Syphax, var gaaet over til Karthago, Roms bitre Fjende i Kampen om Verdensherredømmet.

Hovedstadens Forsvar blev i største Hast organiseret, et Rytterkorps sendtes mod Scipio, men lokkedes i et Baghold og tilintetgjordes. Syphax' Tilslutning til Karthago tvang dog Scipio til at opgive Belejringen af Utica, og han gik nu i Vinterkvarter et Stykke ind i Bjergene, mens Modstanderne satte sig fast i to Lejre over for ham. I Begyndelsen af Foraaret lykkedes det dog den romerske Feltherre at overfalde og slaa begge de fjendtlige Lejre. Karthagerne søgte at stille en ny Hær op, som Scipio dog omgaaende opsøgte og slog. Situationen var nu alt andet end gunstig for det fønikske Købmandsfolk.

Hannibal blev omgaaende kaldt hjem fra Italien, hvor han hidtil havde hærget og truet Rom. Mens han rustede i Hadrumetum — det nuværende Sousse — undertvang Scipio i Løbet af Foraaret 202 f. Kr. Byerne langs den midterste Del af Bagradas-Floden og trak Massinissa, der i Mellemtiden havde gjort sig til Herre over næsten hele Numidien, til sig.

Hannibal, der ikke længere kunde hindre Numiderkongen i at forene sig med Scipio, brød nu op, og i forcerede Marcher naaede han Zama. Her sendte han Spejdere ud for at udforske den romerske Lejr. Tre af dem blev grebet

af Scipios Folk og bragt for ham. I Stedet for at straffe dem strengt, som det ellers var Skik, lod han dem føre rundt i Lejren og gøre sig kendt med alt. Til sidst spurgte han dem, om de havde set, hvad de ønskede, og gav dem fri, idet han paalagde dem at melde Hannibal, hvad de havde set. Denne Optræden skulde vise Hannibal og hans Hær Romernes Sejrssikkerhed og samtidig vække Tvivl hos Karthagerne. Massinissas uventede Ankomst den næste Dag med 6000 Mand Fodfolk og 4000 Ryttere øgede selvsagt Virkningen yderligere.

Hannibal, der var klar over sin uheldige Stilling, bad derfor Scipio om et Møde, under hvilket han tilbød Scipio en fredelig Løsning. Det maa have været med en ejendommelig Følelse, Hannibal gik til dette Møde. Thi det var netop Scipio's Fader, Ticinus, han mødte i sit første sejrrige Slag ved Trebia, og nu kom han, Datidens største Feltherre, og bad hans Søn om Fred! De kom dog ikke til Enighed. Uden Tvivl var Hannibal ærlig i sine Løfter, men Romeren turde ikke stole derpaa og foretrak at lade Sværdet afgøre Sagen.

Den Omfatningstaktik, Hannibal med saa stort Held havde brugt i sin største Sejr, Slaget ved Cannæ, havde Scipio senere taget op i Spanien og med afgjort Held. Slaget ved Zama skulde dog bare vise, at den tunge romerske Hær ikke egnede sig til denne Taktik, der først og fremmest krævede stor Smidighed, og at Hannibal var Mand for at modvirke den.

Hannibals Krigselefanter havde tidligere vist sig yderst farlige for det romerske Fodfolk, der ikke var vante til at kæmpe mod disse Uhyrer. Scipio stillede derfor som sædvanlig sit Fodfolk op i tre Træfninger, men denne Gang ikke skakbrætformigt, men med gennemløbende Mellem-

rum. Det var saa Meningen, at Hannibals Krigselefanter skulde bryde igennem Mellemrummene uden at gøre Fodfolket Skade. Det første Skridt til Nutidens spredte Orden var gjort! Den spredte Orden skal jo gøre Fodfolket til et mindre saarbart Maal for Projektilerne, dette var ogsaa Scipios Fomaal, blot med den Forskel, at Hannibals Projektiler her var Krigselefanterne.

For at sløre denne »Krigslist« blev Veliterne — det lette romerske Fodfolk — og Massinissas 6000 Mand Fodfolk stillet op i nævnte Mellemrum, idet de ikke skulde søge at standse Elefanterne, men tværtimod under Kampen vige ud for dem.

Paa Romernes venstre Fløj blev det romerske Rytteri under Laelius stillet op og paa højre det numidske under Massinissa. Ialt raadede Scipio over mindst 29.000 Mand Fodfolk og 6—7000 Ryttere.

Det var uden Tvivl Scipios Hensigt med sit langt stærkere Rytteri at blotte Modstanderens Flanker for saa at angribe det fjendtlige Fodfolk og holde det fast med sin første Træfning, medens de fra begge Sider opmarcherende to bagerste Træfninger omklamrede Hannibal.

Hannibal gennemskuede imidlertid Planen.

Han stillede Krigselefanterne op foran sin Front, bag ved dem som første Træfning sine 12.000 Lejetropper og som 2. Træfning et stærkt karthagsk-libysk Korps.

Kernetropperne, der havde fulgt ham i talløse Kampe i Italien, og som han havde haft med derfra, stillede han i stor Frastand — over 200 Meter — bagud som Reserve.

For første Gang i Krigshistorien anvender man her Reserver!

Sit svage Rytteri — næppe over 2000 Heste — stiller han op paa Fløjene.

Det var Hannibals Hensigt at rykke hurtigt frem med

sine to forreste Træfninger, saa at Frastanden til tredie Træfning — Reserven — der skulde blive staaende, blev endnu større. Han vilde saa lade Scipio omfatte de to forreste Træfninger alene, for, naar Modstanderen havde udtømt sine Kræfter i denne Kamp, at slaa til af alt Kraft med sin Reserve og saaledes hidføre Afgørelsen til Karthagos Fordel.

Begyndelsen af Slaget forløb næsten som tænkt. Hannibals Krigselefanter brød i Kampens første Fase dels igennem Mellemrummene i de romerske Fodfolksmasser og dels uden om Fløjene uden at gøre Skade. Det karthagske Rytteri blev kastet af Scipios og skarpt forfulgt. Kampen aabnedes mellem de to forreste Fodfolkstræfninger, der snart var indviklede i haard Kamp.

Hannibal havde imidlertid holdt sin anden Træfning tilbage, og da Karthagos Lejetropper under den haarde Kamp var ved at overmandes af Romernes første Træfning og Hjælpen udeblev, troede de sig forraadte og angreb anden Træfning, som de holdt for Forrædere. Det kostede Hannibal en Trediedel af hans Fodfolk, og kun med yderste Besvær fik han sin Fylking paa Fode, men hans geniale Plan var uigenkaldelig omstyrtet gennem Lejetroppernes Upaalidelighed.

Scipio havde dog i Mellemtiden indset den Fare, hans Plan frembød lige over for Hannibals tilbageholdte Reserve. Forvirringen i de fjendtlige Linier gav ham imidlertid Lejlighed til at afbryde Kampen, frigøre sine Tropper fra Fjenden og ordne sig efter en ny Plan, idet han lod sine to bagerste Træfninger marchere op i Træfningens Fløje og saa gik frem paany.

Hannibal havde dog heller ikke ligget paa den lade Side i den Frist, Fjenden havde ladet ham faa, men havde ogsaa fylket hele sit Fodfolk i én Træfning.

De to Hære tørnede nu 23—24.000 Mand stærke lige mod hinanden i en Kamp for Livet.

Hannibals Kærnetropper viste sig saa glubske, at Romerne var ved at vige! I sidste Øjeblik indtraf det romerske Rytteri dog igen paa Slagmarken. Under den heftige Forfølgelse af det fjendtlige Rytteri havde det ladet sig lokke for langt bort fra Kampplads en og var paa et hængende Haar kommet for sent til at gribe ind. Nu kom de netop som Romernes Modstand var ved at brydes og kastede sig endnu hede af Forfølgelsen af al Kraft i Ryggen paa Hannibals Fodfolk. Dermed var Kampens Udfald givet!

Halvdelen af Karthagerne — over 20.000, siger Polybios — faldt. Størstedelen af de andre toges til Fange, mens Romerne, ligeledes efter Polybios, havde over 1500 døde. Hannibal reddede sig med nogle faa Ledsagere.

Den Hær, der dannede Karthagos sidste Bolværk, var slaaet. Romernes Sejr ved Zama endte den anden puniske Krig og havde Freden til Følge.

Men Kampen ved Zama havde een Gang for alle vist, at Scipio ikke havde mægtet at gennemføre Omfatningstaktikken — Cannæ-Tankens Idé. Den passede ikke for den tunge lidet manøvredygtige romerske Hær. Overfor Hannibals Reserve maatte den opgives, og kun takket være, at der tilfældigt opstod Uorden i Hannibals Rækker, hindredes Scipio i at gennemføre sin første Plan, der vilde have gjort ham til et let Bytte for Hannibals Reserve, som kun stod og ventede rede til at kaste sig over ham, naar han var langt nok inde i Omfatningen. De romerske Taktikere lod derfor Omfatningstanken falde og byggede videre paa Træfningstaktikken, der nu blev et Middel for Hannibals geniale, men mislykkede Paafund: Reserven.

Hannibal maatte senere forlade sit Fædreland, der ikke

værdsatte de store Tjenester, han gennem sit lange Soldaterliv havde ydet det, og Scipio mødte ham engang i Grækenland, hvor Sagnet siger, han spurgte Hannibal om, hvem denne regnede for den største Feltherre. »Alexander,« svarede Hannibal uden Tøven. »Og efter ham?« »Pyrrhos,« var Svaret. Scipio spurgte tredie Gang, og Hannibal svarede: »Uden Tvivl mig selv.« Saa lo Scipio og tilføjede: »Hvad vilde du have sagt, hvis du havde sejret over mig?« »Saa vilde jeg have sat Hannibal ikke alene foran Alexander og Pyrrhos, men ogsaa foran alle andre Hærførere!« var Hannibals uventede Svar, der paa en elegant Maade gav Scipio den Ære, der tilkom ham som Overvinder af eet af Historiens største militære Genier.

Paa Karthagos Ruiner hævede det romerske Verdensherredømme Landet til dets største Blomstring, hvorom en Række storartede Ruinbyer og Grænsefæstninger mod de vilde Ørkenstammer vidner. Efter Roms Sammenbrud var Vandalerne i Folkevandringstiden for faa til at ødelægge den Kultur, her var opstaaet. Først den altødelæggende Araberstorm, der gik over Landet henimod Aar 700, udryddede den romerske Kulturs Levninger, og under tyrkisk Herredømme sank Landet dybt i de fleste Henseender. I det 18. Aarhundrede var Tunis Sæde for Sørøvere, der udnyttede de Kampe, Europa paa den Tid var indviklet i. Og først efter at Frankrig i 1881 paatvang Byen sin Hjælp, har Landet atter været i økonomisk og kulturel Fremgang.

Vældige historiske Opgør har dette Land været Skueplads for, men det Opgør, der under Krigen 1939—45 har fundet Sted i disse Egne, staar i Omfang ikke tilbage for tidligere, og dets Følge strakte sig nu som for Aarhundreder tilbage langt ud over den afrikanske Verdensdel. Kampen om Verdensherredømmet har paany staaet i Nordafrika.

SIVERT GRUBBES DAGBOG

Af stud. mag. *Paul G. Ørberg.*

Paa Herregaarden Lystrup i Sydsjælland en halv Mil vest for Fakse kom den 6. Marts 1566 et Drengebarn til Verden, Søn af Rigskansler Ejler Grubbe og Hustru Else Bjørnsdatter Laxmand, begge af den fornemste Højadel. Sivert Grubbe, som hans Navn blev, var en velbegavet Dreng, fik en udmærket og standsmæssig Opdragelse, blev ansat i Kancelliet og siden Lensmand paa Malmøhus. I og for sig adskiller hans Livsbane sig ikke synderligt fra mangen anden Adelsmands i hine Tider. Men Sivert Grubbe har efterladt sig en Arv til senere Slægter, som gør, at hans Navn kendes og huskes fremfor andres. Paa det kongelige Bibliotek i København opbevares en omfangsrig, haandskreven Bog paa Latin, som rummer en fuldstændig Dagbog eller rettere Blanding af egentlig Dagbog og Selvbiografi over Sivert Grubbes Liv.

Naar vi nu blader i denne aarhundredgamle Dagbog, oplever vi Tidens Historie — Størsteparten af Christian IVs Regeringstid — paa en ny og fængslende Maade. Vi følger den unge Adelsmand paa vidtstrakte Rejser, vi ser de politiske Begivenheder med den adelige Embedsmands Øjne og faar Lejlighed til at kikke bag Kulisserne og se den unge Konge slaa sig løs blandt sine jævnaldrende Kammerater. Og ud af de rent personlige Optegnelser fra et langt og indholdsrigt Liv tegner sig et kønt Billede af en trofast, inderlig from og gudhengiven Mand.

Slægten tilhørte, som nævnt, Højadelen, og Faderen var Indehaver af et af de fornemme Rigsembeder og Medlem af Rigsraadet, den Tids Regering. Ganske selvfølgeligt fik hans ældste Søn derfor den bedste Opdragelse og Uddannelse, som kunde skaffes. Efter først at være blevet undervist hjemme af en Huslærer, kom han sammen med nogle andre unge Adelsmænd i Huset hos en lærd Kannik ved Lunds Domkirke og havde ogsaa her en Privatlærer ved Navn Laurits Tanche. Kun tolv Aar gammel flyttede han til Hovedstaden og studerede i to Aar ved Universitetet.

Paa den Tid maatte enhver ung Adelsmand, som ønskede at gøre Karriere i Livet, tilbringe nogle Aar paa Studierejser i Udlandet. Det var baade godt og ondt med denne Skik. Naturligvis var det kun godt, at de unge fik set sig om og lært noget i Ungdommen, men de aarelange Rejser var en kostbar Historie for Familien og overgik i Virkeligheden ofte dens økonomiske Evne, og mangen livslysten Yngling gik i Hundene ude i det fremmede. Sivert Grubbe klarede sig nu godt i de ikke mindre end 9 Aar, han var paa Farten, og han kom længere omkring og fik oplevet mere end de fleste. I Efteraaret 1580, da Sivert var 14 Aar gammel, fik Faderen ham »forskikket udenlands paa Universiteter udi boglige Kunster og anden Forfarenhed sig at forse«, som det hedder om ham i et Dokument. En Slægtning gjorde ham Følgeskab, og Laurits Tanche var med for at overvaage og vejlede de to unge Menneskers Færd. Rejsens første Maal var Lutherdommens Hovedsæde Wittenberg, hvor de opholdt sig et Par Aar. Men Livet her tiltalte ikke Sivert Grubbe videre. Der bestod et spændt Forhold mellem de ortodokse Lutheranere og de, der hældede til Calvinismen, og Grubbe selv var stærkt betaget af Calvinismen eller blev det i alt Fald, efter at han var kommet til Genève, Calvinismens Høj-

borg, hvor han omgikkes den berømte Teolog Theodor Beza, Calvins Arvtager og Lederen af hele den reformerte Bevægelse. Naar man betænker, hvor skarpt Lutheranere og Calvinister stod overfor hinanden dengang — ogsaa herhjemme, hvor Niels Hemmingsen blev afsat som Professor, fordi han beskyldtes for at være Calvinist —, er det ganske ejendommeligt at høre Grubbes Afskedsord, da han forlader Genève: »Ved denne ulykkelige Begivenhed blev jeg efter Bezas Raad nødt til at afbryde mine ikke ilde begyndte Studeringer og forlade det Sted, hvor jeg havde levet saa lykkelig, og hvor den sande og rette Religion blomstrer, og hvor der hersker en saa stor Sædelighed og Orden, og Staten er saa vel indrettet som næppe noget andet Sted, og jeg maatte begive mig paa Rejsen hjem til mit Fædreland.« Den Ulykke, som tvang Grubbe til at drage hjem i 1584, var hændt under en Rejse i Frankrig i et Værtshus paa Landevejen til Lyon. Mens Sivert Grubbe selv laa i Kammeret ved Siden af, blev hans kære Lærer Laurits Tanche stukket ned med sin egen Kaarde af en vis Morten Knudsen; det er vel sagtens sket i Fuldskab under et Slagsmaal.

De fire Aar i det fremmede havde dog langtfra stillet hans Lyst til at se sig om i Verden. Kun to-tre Maaneder holdt han sig i Ro hjemme, saa drog han igen af Sted denne Gang i Følge med en Borgmester fra Nürnberg, Joachim Boemer, som havde været heroppe for at indrette Springvandet paa Kronborg for Kong Frederik II. Men atter engang blev hans Rejse afbrudt ved et Dødsfald: »Da jeg i Fasten opholdt mig i Besançon i Burgund, modtog jeg dér Budskabet om min kære Faders Død, og at mine Slægtninge ønskede, at jeg skulde komme hjem for at overtage Værgemaalet for mine Brødre og Søstre.« Det var i 1586. Seks Aar var altsaa nu gaaet hen med

Rejser og Studier i Udlandet, men endnu var Eventyrlysten til Stede. »I April 1587 begav jeg mig da paa Rejsen med egen Vogn og tre af mine egne Heste, efter at jeg først havde taget Afsked med Frænder og Venner«, fortæller han, og nu havde han aabenbart faaet nok af stille Studier, denne Gang vilde han vidt omkring til mere fremmedartede Egne. I Frankfurt solgte han Vogn og Heste og fik saa meget ind, som Rejsen havde kostet, og derfra rejste han sammen med flere Kammerater gennem Sydtyskland over Tyrol til Padua i Norditalien, hvor han havde fast Station, mens han foretog Rejser i Italien og naaede helt til Rom og Neapel. Langt var han rejst fra de hjemlige Strande, men helt afskaaret fra Nyt hjemmefra var han dog ikke: »I Aaret 1588, da jeg opholdt mig i Padua, rygtedes det, at vor naadigste Konge, Kong Frederik den Anden, var død. Tilfældigvis hørte vi paa den Tid en stortalende Jesuit prædike, som begyndte sin Prædiken med at udraabe, at en stor Kætter var død i Norden, og at Gud havde befriet den katolske Kirke for en af den apostolske Stols bitreste Fjender. Han opfordrede derfor Tilhørerne til at takke Gud: nu da denne mægtige Kætter var afvejen, vilde alle de frafaldne i Norden nok snart vende tilbage til den romerske Kirkes Moderskød. Dette sagde han med underlige Gøglerfagter paa Prædikestolen, saa vi ikke kunde afholde os fra Latter.« I det hele taget er han, som man skulde vente det, uden nogen Sympati for Katolicismen, tværtimod. Det viser Beretningen om et Besøg i Venedig tydeligt nok: »Kristi Himmelfartsdag saa vi den Festlighed, som holdtes af Dogen i Raadet i Venedig, hvorved Dogen trolover sig med Havet ved at kaste en Guldring deri, som Tegn paa det imaginære Ægteskab: at ligesom Hustruen er Manden underdanig, saaledes skal Havet ogsaa elske Dogen i Venedig som sin Herre. En

underlig Trolovelse og papistisk Ægteskab, der passer til Papisternes andre Urimeligheder. Af den Slags har jeg ikke uden Afsky og Sorg set alt for meget paa denne min italienske Rejse. Gud forlade mig, om jeg har syndet ved at være en nysgerrig Tilskuer ved hine Afskyeligheder, som er sande Gudsbespottelser. Det er vistnok bedre for et kristent Menneske ikke at se sligt, end at være Tilskuer derved, paa Grund af den mangfoldige Misbrug med Knæbøjning og anden Overtro, som er forbunden med disse ugudelige og afskyelige Ceremonier.«

Sammen med en ung Standsfælle, Frederik Ahlefeldt, forlod Sivert Grubbe Italien og rejste gennem Istrien og Kärnten til Wien og videre ind i Ungarn, hvor der herskede en permanent Krigstilstand mellem de Kristne og Tyrkerne; det var jo ikke engang 60 Aar siden Tyrkerne i 1529 paa et hængende Haar havde erobret selve Wien. Paa Borgen ved Komorn, hvor Floden Waag falder ud i Donau, maatte de opholde sig i tre Dage, fordi Tyrkernes Indfald gjorde Vejene usikre. En Dag havde de været ovre paa den anden Side af Waag-Floden for at se et Gravmæle over en Kroater, som var faldet i Kampen mod Tyrkerne. »Stedet laa saaledes, at Tyrkerne i Omegnen hver Dag kunde se det. Medens vi der betragtede Gravmindet og nogle Tyrkehoveder, som af hin Kroater var ført derhen og stukket op paa de afstumpede Grene af et udgaaet Træ, gav man fra Borgen af ved et Kanonskud Signal om, at Tyrkerne var i Fremrykning, for at de, som var paa Marken, kunde søge Tilflugt til Borgen, og Husarerne gøre sig rede til at drive Tyrkerne tilbage. Disse vilde nemlig bortføre Kvæget, som var der paa Græsgangene. Vi skyndte os da, saa stærkt vi kunde, tilbage til Broen, der paa Baade og Smaafartøjer var slaaet over Floden Waag. Straks som vi var kommet over, begyndte

de at afbryde Broen, hvilket kunde ske med ringe Ulejlighed; thi naar man blot tog et Par Baade bort, drev hele Broen til Side, saa ingen kunde komme over. Vi kom, som sagt, sikkert over, inden Broen blev afbrudt. Da vi var kommet op paa Borgen, kunde vi se Husarernes Kamp mod Tyrkerne. Dengang hine kom tilbage, bragte de trefire Tyrkerhoveder med sig.«

Over Pressburg vendte de, et Stykke af Vejen under Eskorte, tilbage til Wien, hvor de boede hos den velbyrdige Herre, Kejserlig Majestæts øverste Raad og Overpræsident over Ungarn, David von Ungnaden, som i sine unge Dage havde været i Danmark og deltaget i Syvaarskrigen med Sverige. Det, der i Danmark særligt havde gjort Indtryk paa ham, var Bøndernes Overflod paa Mad og Drikke selv midt under den haarde nordiske Krig. Han havde selv erfaret det, da han tilfældigvis var kommet ind i et Brylupshus i en Landsby i Nærheden af Roskilde og der formelig var druknet i Bordets rige Gaver. Han sagde i Spøg, at Danmark var et Slaraffenland, hvor der især blandt Bønderne spises meget og drikkes dygtigt!

Inden Afrejsen fra Wien gjorde von Ungnaden et prægtigt Gæstebud for de to danske Adelsmænd. Til Stede var ogsaa en Christoffer von Teuffelt, som ligeledes havde besøgt Danmark i en østrigsk Ærkehertugs Følge. Han havde aldrig før drukket Vin, men ved Fester paa Skanderborg Slot og andre Steder havde han faaet det grundigt lært af selve Kong Frederik II. »Der blev drukket tæt,« fortæller Grubbe om Gæstebudet, »og Christoffer von Teuffelt overgik alle. Han roste sig af, at han havde lært Kunsten af Kong Frederik i Danmark, og paa Kongens Velgaaende tømte han en stor Pokal, idet han lagde til, at for en saadan Konge vilde han dø, og han vilde vise sig som en Hædersmand mod enhver, der kom fra Danmark,

om det saa kun var en Hund.« Frederik II har uden Tvivl været den rette Læremester i Bacchuskunsten, vi ved jo ogsaa fra anden Side, at han var slem til at kigge dybt i Bægeret.

Fra Wien rejste Ahlefeldt og Grubbe nordpaa til Prag, hvor Grubbe traf den berømte Astronom Johannes Kepler og fik en Hilsen med til Tyge Brahe. Over Breslau og Stettin gik Rejsen videre til Lybæk, hvor de to Venner skiltes, Ahlefeldt rejste til Holsten, mens Grubbe fik Skibslejlighed til København med et lybsk Skib. Ved Mikkelsdagstid, d. v. s. omkring den 28. September, 1589 kom han for tredje Gang lykkelig og vel tilbage til Fædrelandet.

I 1588 var, som Sivert Grubbe havde erfaret i Italien, Frederik II død, hvadenten det nu var af Drik eller af anden Aarsag, og Christian IV var blevet Konge kun 12 Aar gammel. En Formynderregering maatte derfor overtage Styrelsen, og dens ledende Mand var Kansleren Niels Kaas. Til ham henvendte Sivert Grubbe sig, straks han var vendt hjem, og overbragte ham en kærkommen Hilsen fra David von Ungnaden, som havde været hans Studiekammerat i Wittenberg i de unge Aar. Samtidig fik han Ansættelse som Sekretær i Kancelliet, Centraladministrationen i København, hvor i Forvejen 11 unge Adelsmænd arbejdede. Sivert Grubbe var ogsaa efter sin omfattende Uddannelse vel skikket til en betroet Stilling i Kongens Tjeneste, og de følgende Aar er han altid med, hvor der foregaar noget, især efter at han i 1595 var blevet øverste Sekretær i Kancelliet, noget der nærmest svarer til Departementschef nu om Dage. Og Dagbogen bliver fra nu af ogsaa udførligere og af mere egentlig Dagbogsform, hidtil har det snarere været den modne Mands Erindringer fra Ungdomstiden. Midt imellem kortfattede Notater om Rejser med Kongen, om Regeringsskiftet i

1596, da Christian IV blev myndig og Christoffer Valkendorf blev gjort til Rigens Hofmester og Christian Friis til Borreby Kongens Kansler, om den prægtige Kroningsfest i August samme Aar og om Kongens Bryllup Aaret efter med Anna Catharina af Brandenburg, finder vi saa under Aaret 1598 en morsom og sikkert højst karakteristisk Historie fra Kongens muntre Ungdomsliv: »Den 4. Maj var Kongen hos Rentemester Enevold Kruse, og vi drak dygtig indtil langt ud paa Natten. Da vi paa Tilbagevejen til Slottet kom til Højbro, spurgte Kongen om mit Herberge, og da det var i Nærheden, sagde han straks, at dersom jeg havde Lyst til Besøg, saa vilde han se mit Herberge og min Værtinde, og om jeg havde nogle smukke Piger. Jeg svarede straks, at jeg havde en gammel Værtinde, men unge og udmærket smukke Piger, og desuden havde jeg en engelsk Drik, som man kaldte Rose de Sole, som min Vært i Gaar havde faaet i en Korkflaske paa et engelsk Skib. »Alt dette behager mig vel,« sagde Kongen. Jeg sendte da straks min Tjener af Sted for at lukke Porten op og sige til Værtinden, at Kongen kom og ønskede, at Værten straks skulde sætte hin Flaske frem. Da Kongen havde smagt denne Rose de Sole, sagde han: »Den er fortræffelig, og det er ikke Brændevin, men den er destilleret ved Solen; det skader ikke, om vi drikker lidt friere af den.« Han drak mig da et lille Glas til paa min Hildeborgs Velgaaende, og jeg drak saa min Nabo til, og saaledes gik Glasset rundt mellem os fire. Jeg tog da et andet lille Glas, og drak Kongen til, idet jeg udtalte min underdanige Taknemmelighed. Men straks jeg havde drukket det ud, blev jeg saa beruset, at jeg ikke kunde staa paa mine Ben. Da Joachim Bülov saa det, vilde han lede mig hen til Sengen; men Enden blev, at vi begge to faldt om paa Gulvet. Da Børge Trolle saa, at denne Rose de Sole

havde saadan en Virkning, greb han hemmeligt Flasken og hældte Resten ud paa Gulvet. Da Kongen mærkede, at der ikke var mere i Flasken, slog han alle Vinduerne i Stykker med den. Da han saa gik bort fra mig, vilde han se ind til Christian Barnekov, hvis Herberge var i Nærheden, og eftersom Døren var lukket, vilde han krybe ind gennem Vinduet, men da han uheldigvis faldt paa Hæftet af sin egen Kaarde, fik han et Saar over det højre Øje. Den næste Dag vilde Kongen til Kronborg, men han kom ikke længere end til Vartov, hvor han blev om Natten. Joachim Bülov og jeg var meget syge og nødtes til at blive i København under min Værtindes Pleje, som kurerede os med fed, godt kogt og varm Kaal. Da jeg to Dage efter kom til Kongen, sagde han: »Du trakterede mig godt, sikke et nyt Øje jeg har faaet!« Og han lovede, at han ikke mere skulde drikke af den engelske Drik. Da han siden kom ind i Dronningens Kammer, sagde Dronningen til min Hildeborg, som stod hos: »Din Sivert har ordentlig trakteret min Herre.« Jeg gjorde jo mange Undskyldninger og sagde, at Kongen burde være gaaet i Seng, ligesom jeg og Joachim Bülov gjorde.«

Sivert Grubbe var nu en Mand paa over de tredive, saa det var paa Tide, at han saa sig om efter en Kone, og meget naturligt blev det en af Dronningens Hofdamer, hans Øjne faldt paa. I Historien om Kongen ovenfor var en Jomfru Hildeborg nævnt. I to Notitser før og efter denne Begivenhed gemmer sig hans Kærligheds Historie. Først under 1597: »I Oktober drog Kongen med hele Hoffet til Jylland; før hans Afrejse fik jeg Befaling om at udfærdige Breve til nogle Adelsmænd, som Kongen anmodede om, at de vilde lade deres Døtre indtræde i den ny Dronnings Fruerstue«. Og saa opregnes en Række unge Adelsdamer blandt dem en 20-aarig ung Pige ved Navn

Hildeborg Grubbe, Datter af Lensmanden paa Sølvitsborg Slot i Skaane, Knud Grubbe. Og et Aar senere melder Dagbogen: »I dette Aar 1598, den 9. August, blev jeg i Dronningens Kabinet paa Københavns Slot trolovet med min elskede Hildeborg Grubbe, i Kongens, Dronningens og Hertug Ulriks Nærværelse. Paa Kongens Vegne, der havde mæglet denne Forbindelse, førte Hr. Kansler Chr. Friis Ordet til mine kære Svigerforældre, Knud Grubbe og Fru Mette Ulfstand. Og saaledes blev vor Forbindelse da sluttet i Guds Navn.«

Kort efter — i April 1599 — kom Sivert Grubbe med paa den lange og vovelige Sørejse Christian IV foretog med en lille Eskadre paa 7 Skibe op langs Norges Kyst, rundt Nordkap og helt om til Kola-Halvøen. Kongen vilde rejse incognito under Navn af Kaptajn Christian Frederiksen. I et kongeligt aabent Brev, man har bevaret, forbydes det at røbe Kongens Navn eller Dignitet eller kalde ham andet end Kaptajn. Dersom nogen befindes at handle derimod, det være sig hvem det være vil, »daa skal hand straffis med lifsstraf och paa hans hals«. Sivert Grubbe var med paa Kongens Skib »Victor«, det hurtigste og bedste i den lille Flaade, og hver Gang han nævner Kaptajnen, er det altsaa i Virkeligheden Kongen, Talen er om. Sivert Grubbe havde ganske vist været rejselysten nok i tidligere Tid, men han har dog næppe været videre glad for at komme paa denne usædvanlige Rejse; i hvert Fald var der ingenlunde almindelig Begejstring ombord. Den 3. Maj, da Skibene er ud for Lofoten, og Kulden for Alvor har begyndt at melde sig, skriver han: »Vor Præst sagde i en Tale, som Kaptajnen dog ikke hørte, at vi ikke var rigtig kloge, at vi forlod den gode Aarstid for at flakke om i disse kolde og uvenlige Egne. Det samme klagede vor Køgemester, Hans Bülov, over, og roste Præsten, at han

havde prædiket meget godt og ramt Sømmet paa Hovedet.«

Den 12. Maj sejlede man omkring Nordkap, som »anses for det yderste Punkt imod Nord«, og den 14. kom Skibene i Havn i Vardö, hvor man erobrede to engelske Handelsskibe. Rejsen havde nemlig bl. a. det Formaal, at haandhæve den danske Konges paastaaede Højhedsret over Nordhavet, Havet mellem Norge og Island, ingen maatte sejle igennem det eller fiske eller handle der uden med Kongens Tilladelse. Vardö er iøvrigt i Grubbes Øjne et skrækkeligt Hul, det var ikke den Slags han var vant til fra sine Rejser: »Ved Indsejlingen saa vi det usle Fort og en Trækirke, som vor Barber ansaa for et Rensdyr. Der er en By, hvis Huse bestaar af underjordiske Huler, elendige Fiskerhytter. Præsten, der svarer til Stedet, er et uvidende Asen, som jeg kendte fra København af. Senere blev han relegeret fra Universitetet; nu gælder han for en fortræffelig Præst her; men Tilhørerne er som Præsten. Han besidder stor Autoritet hos disse Kvæghøveder. Han sagde til mig, at han intetsteds hellere vilde være end her, og han takkede Professorerne i København for, at de havde relegeret ham fra Universitetet.«

Under Forfølgelsen af et Par andre engelske Skibe kom »Victor« i en meget farlig Situation, som let kunde have kostet Kongen og dem alle Livet. Skibet løb paa et underjordisk Skær, men kom heldigvis flot igen ved Bølgernes stærke Tilbageslag. Kølen var dog blevet alvorligt beskadiget, og der maatte en omstændelig Reparation til.

Mangt og meget beretter Sivert Grubbe om de Mærkværdigheder, han faar at se i disse fjerne Egne, baade i Naturen og hos Menneskene. Det kan vi ikke faa med her. En lille Historie med en temmelig usædvanlig Ligprædiken er dog værd at gengive: »*29. Maj.* Om Morgenen

tidlig naaede vi Varhus, hvor vi tog et hollandsk Skib. En hollandsk Skipper, som ved et Tilfælde blev ihjelskudt, begravedes her. En af vore Skibspræster, Hr. Niels, skulde efter Kaptajnens Befaling forrette Begravelsen, og da han var dygtig beskænket, brugte han ikke mange Ord. Han sagde nemlig: »Hvor han er født, det ved jeg ikke, lige saa lidt som hvem der er hans Forældre; hvorledes han har levet er mig heller ikke bekendt; derimod ved jeg til Punkt og Prikke, hvorledes han er død; men da I andre jo ogsaa ved god Besked dermed, saa behøver jeg ikke at udbrede mig vidtløftig derom, og derfor slutter jeg hermed min Tale«.

Tilbageturen blev ikke behagelig. Storm og Modvind sinkede Sejladsen og fik Humøret til at dale ogsaa hos Kaptajnen. Men tilsidst fandt man paa Raad. En sølle Kat, som en Hornblæser havde stjaalet fra en Finnekone, fik af den overtroiske Skipper Skyld for hele Misèren. Katten blev højtideligt anklaget for Kaptajnen med Anmodning om, at den maatte blive kastet overbord. Det vilde han dog grumme nødigt gaa med til, for Katten var et enestaaende Eksemplar, som kunde gøre mangehaande Kunster og havde været til stor Morskab. Men da det aabenbaredes, at Katten ved sine Kunster havde faaet Mandskabet til at le midt under en Prædiken og derved forarget Præsten og forhindret Tilhørerne i at høre Guds Ord, maatte Kaptajnen, skønt modstræbende, give sig. Dødsdommen blev forkyndt, men simpelthen at smide den stakkels Kat overbord syntes dog Kaptajnen for haardt, og Enden paa det blev, at den blev sat bunden i et Kar forsynet med Føde til en Maaned og med Lempe firet ned i Søen. Hvorom alting er, saa bedredes Vejret de følgende Dage, med alle Sejl sat gik det sydpaa for en strygende Medbør, og den 21. Juni »kom vi i Herrens Navn fra Verdens Ende til

det længe forønskede, velsignede Bergen«, som Sivert Grubbe udtrykker sig, han er øjensynligt ikke ked af igen at komme til civiliserede Egne. Efter de mange Strabadser, Kaptajnen og hans Folk havde døjet, kan man heller ikke fortænke dem i, at de tog Revanche i den gode By Bergen. For Revanche blev der taget, og det paa en eftertrykkelig Maade. Den næste Uge tilbragtes i et Sus og Dus af Fester og Halløj. Den 23. indbød Kaptajnen alle Adelsmænd, der havde været med paa Rejsen til Gilde i Apotekerens Hus; og det kan nok være, det gik løs. Der blev drukket tæt og danset bravt, og man sluttede af med at slaa alle Apotekerens Vinduer i Stykker, men — bevares! — næste Dag lod man indsætte ny Ruder smukt prydede med Kaptajn Christian Frederiksens og alle Adelsmændenes Vaabenmærker til Erindring om den overmaade vellykkede Aften! Og saadan fortsættes der. Den ene Dag gør Bestyrelsen et stort Gilde, hvor tre Kanoner bliver fyret af, hver Gang Kaptajnens Skaal udbringes, den næste er det de tyske Købmænd paa Bryggen, som holder Fest i Kompagnihuset. Notatet for den 30. Juni kommer ikke just overraskende: »Hvilede vi en Smule ud efter vore Drikkelag, da vi havde gaaet i en stadig Rus, saa Naturen tilsidst nægtede sin Tjeneste, og det ikke var os muligt at drikke mere; vi maatte saaledes gøre en Dyd af Nødvendigheden«.

Endelig den 20. Juli gik man i Land i København efter mere end tre Maaneders Fraværelse. Et lille hjemmegjort Vers slutter denne Del af Dagbogen:

Nok har jeg pløjet den skummende Sø, nu jeg priser det tørre,
Guderne give, at jeg aldrig mer' komme tilsøs.

Sivert Grubbe kom med paa adskillige mindre Sørejser

sammen med Kongen, men i 1602 blev han omsider fri; den 6. Maj skriver han: »Denne Dag var saare glædelig for mig, idet min naadigste Konge gav mig Afsked i Naade fra min fjortenaarige Hoftjeneste og forlenede mig med Malmøhus Len. Jeg sagde med det samme Farvel til Hr. Kansleren og mine andre tro Medarbejdere i Kancelliet.«

Det betød dog absolut ikke, at han gik ind til et stille og fredeligt Herremandsliv. Stillingen som Lensmand gav meget at bestille og dertil kom Driften af hans egne Gaarde, Hofdal og senere Torup i Skaane, Alsted paa Sjælland og Høgholt i Vendsyssel. Som fremstaaende Adelsmand er han selvskreven Deltager i Herredagene i København, og desuden faar han en Mængde særlige Opgaver overdraget: at ordne Mageskifter og Arvesager, foretage Udskrivninger af Soldater, taksere Godser o. s. v. I det hele taget faar man ikke Indtryk af en Naadigherre, der lever i Driveri og Ødselhed paa sine undergivnes Bekostning, men af en dygtig Mand, der har nok at tage vare paa. Man forstaar ham godt, naar han et Sted udbryder: »I denne Maaned blev jeg ikke plaget med nogen Besværlighed, men levede i Ro paa Slottet og paa Torup«.

Mange Begivenheder fra de følgende Aars offentlige og politiske Liv, som Sivert Grubbe paa en eller anden Maade har haft Del i, finder vi optegnet i Dagbogen. Tre Gange stod han Fadder ved et kongeligt Barns Daab. Første Gang i 1603, da Anna Catharinas Søn Christian blev døbt. Fem Aar senere var Sivert Grubbe med i Helliggejstkirken, hvor hele den danske Adel hyldede den lille Dreng som udvalgt Prins. Christian V, som han senere blev kaldt, skejede voldsomt ud, da han blev ældre og døde — heldigvis tør man vist sige — allerede i 1647. Senere var Grubbe Fadder ved Ulriks Daab i 1611, hvor hans Faddergave,

som han øjensynligt er meget stolt af, var et Guldbæger til en Værdi af 400 Daler med et sirligt latinsk Vers indgraveret paa Foden.

Kalmarkrigen fik Grubbe nær ind paa Livet, skønt han ikke selv var aktiv Deltager. I Kalmars Belejring omkom Broderen, Ejler Grubbe, og de gensidige Hærgningstogter, som Krigen mest bestod af, gik ogsaa haardt ud over ham. 1612 angreb Svenskerne to Gange forgæves hans Gaard Hofdal og stak Ild paa alle de omliggende Bøndergaarde.

I Freden i Knærød 1613 blev det bl. a. bestemt, at Christian IV skulde have Elfsborg ved Götaelvens Udløb i Pant for 1 Million Speciedaler, som skulde udbetales af Svenskerne i fire Terminer; blev der ikke betalt rettidigt, skulde Danskerne beholde den vigtige Havn. Til Christian IVs store Ærgrelse lykkedes det Svenskerne at præstere Betalingen inden Fristens Udløb. Ved en af Afbetalingerne — i Januar 1616 — var Sivert Grubbe sammen med tre andre Adelsmænd i Elfsborg og fik overdraget ikke mindre end 38 Fjerdinger fulde af Dalere, som de førte til Helsingborg og deponerede paa Slottet.

Sivert Grubbe fik i det hele taget meget med Svenskerne at gøre. Han var med ved flere Forhandlingsmøder med svenske Udsendinge, og i 1618 fik han et vigtigt diplomatisk Hverv overdraget, at bringe et personligt Budskab fra Christian IV til Gustav Adolf for at faa det spændte Forhold mellem Rigerne ophævet. Han havde en Gang tidligere været i Stockholm saa langt tilbage som i 1595, da han var med i et Gesandtskab i Anledning af Gustav Adolfs Daab. Allerede dengang nærede han en varm Sympati for Sverige og har lutter Lovord om den gode Modtagelse, som blev Danskerne til Del. Meget var hændt siden

da, men Sivert Grubbes svenske Sympatier var ikke kølnet. Bag ved hans interessante Skildring af Rejsen op gennem Sverige og Svenskernes store Gæstfrihed, Besøget hos den meget danskvenlige Enkedronning i Nyköping og Audiensen i Stockholm ligger et inderligt Ønske om, at Fred og Fordragelighed maa raade mellem de to Nabofolk; der er intet Spor af, at han skulde befinde sig hos sit Lands Arvefjende. Man kan for den Sags Skyld godt sige, at han er »nordisk« indstillet. Men sikkert er det ikke noget for ham enestaaende. Vi ved f. Eks., at Rigsraadet strittede imod, saa længe det kunde for at undgaa Kalmarkrigen, men Kongernes Krigslyst var ikke til at tøjle. Krigen med dens brutale Hærgningstogter saaede megen ond Sæd Folkene imellem, men skønt den, som vi saa før, ogsaa kostede Sivert Grubbe dyrt, havde han altsaa alligevel ikke mistet Haabet om en Forsoning. Han havde for saa vidt ogsaa Heldet med sig, som der gennem hans Rejse kom et personligt Møde i Stand mellem de to Konger i Halmstad Aaret efter, men nogen varig Forsoning mellem de to Lande blev, som vi ved, ikke naaet.

Christian IVs ulykkelige tyske Krig, Kejserkrigen, som Sivert Grubbe utvivlsomt ligesom Rigsraadet har fulgt med en Blanding af Sorg og Harme over Kongens Egenmægtighed, sætter sig mærkværdigt faa Spor i Dagbogen. Det skæbnesvangre Nederlag ved Lutter am Barenberge i 1626 noteres vel lige, men ellers tier Dagbogsbladene her.

I 1627 vilde Kongen gøre Sivert Grubbe til Rigsraad, men denne frabad sig underdanigst Æren af Hensyn til sin Svagelighed og fremrykkede Alder, og denne Undskyldning tog Kongen for gode Varer. Grubbe istemmer i Dagbogen en Lovprisning til Vorherre og Kongen for denne Forskaanelse, og man forstaar godt, at Rigsraads-

værdigheden ikke har virket tillokkende paa ham under de meget vanskelige Forhold, Riget da var stedt i. Aaret efter kunde Sivert Grubbe ogsaa sige Lensmandsværdigheden Farvel, Malmøhus var udset til at være Residens for den udvalgte Prins Christian V. Den 16. November hørte han en Prædiken paa Slottet og afleverede derefter Nøglerne for at drage hjem til sin Gaard Torup som menig Herremand. Hans Deltagelse i det offentlige og politiske Liv var forbi. —

Endnu staar tilbage nærmere at belyse Sivert Grubbes Familieliv og Personlighed — siden vi hørte om Trolovelsen med Hildeborg Grubbe i 1598, har vi helt ladet den Side ligge. Og den bedste Maade, det kan gøres paa, er at lade hans Ord i Dagbogen tale for sig selv. Gennem Brudstykker af Dagbogen vil vi da til Slut følge hans Lykkes Omskiftelser og derigennem fuldstændiggøre Billedet af denne sande Adelsmand.

»*Anno 1600. 4. August.* Døde paa Sølvitsborg Slot min kære Svigerfader, Knud Grubbe.

Anno 1601. 27. Oktober. Kom jeg til Hofdal med min kære Svigermoder, Fru Mette Ulfstand, og min Kæreste, Hildeborg Grubbe.

30. Marts. Kom jeg til Torup og fandt min Kærestes Moder syg og hentæret.

9. April. Døde min Kærestes Moder, mellem Kl. 12 og 1 om Natten, fromt og roligt i Herren. Da hun mærkede, at Døden var nær, kaldte hun mig hen til sig og sagde: »Kære Søn, nu overgiver jeg til dig min eneste Datter samt min Gaard og alt hvad jeg har. Vorherre velsigne eder; jeg er vis paa, at du vil leve fromt og gudfrygtigt med hende. Jeg beder ogsaa, at du i mit Navn vil takke vor naadigste Konge for alt, hvad han mildelig har gjort imod min

Mand og efter hans Død imod mig stakkels bedrøvede Enke. Jeg haaber, at han heller ikke vil slaa Haanden af dig og min Datter. Havde det været Guds Vilje, vilde jeg gerne have levet, til I havde haft Bryllup«. Derpaa tog hun min Haand og kyssede den, og jeg kyssede ogsaa hendes. Endelig sagde hun med klar Røst Farvel til alle de omstaaende. Hendes sidste Ord gemmer jeg dybt i min Sjæl, og kan endnu ikke tænke tilbage paa dem uden med stor Smerte; havde jeg kunnet høre dem med tørre Øjne, da havde mit Hjerte været haardt som Sten.

Juni. Behagede det vor naadigste Dronning at kalde min elskede Hildeborg til sig, for at hun skulde være til Tjeneste i hendes Majestæts Kammer indtil vort Bryllup, efter-

som hun var ene og havde mistet baade Fader og Moder.

30. Juni. Kom Arild Huitfeldt til mig i Lund, og jeg gav ham Herberge hos mig i min Gaard i Lund. Han var den første af mine Venner, som besøgte mig, og vort Kapitels Vin smagte ham saa godt, at han blev hos mig i to Dage.

25. Juli. Stod mit Bryllup paa Københavns Slot med min elskede Hildeborg Grubbe. Kgl. Majestæt, min naadigste Herre, bekostede Brylluppet, og gjorde det med stor Højtidelighed.

21. Oktober. Begyndte min elskede Hildeborg at blive syg. *29.* Hendes Tilstand blev meget betænkelig. Men dog lindrede Gud efter sin uudsigelige Barmhjertighed atter hendes Sygdom. Nu begyndte jeg først at føle, at der er mere Smerte end Sødme i det sande Ægteskab.

Anno 1612. 20. December. Rejste vi fra Torup, og det var sidste Gang min elskede Hustru var der. Da vi tog bort, sagde hun, at hun aldrig skulde komme der mere. O jeg ulykkelige, det var kun alt for sandt.

Anno 1613. 12. Januar. Skænkede Herren mig to Døtre,

af hvilke den første blev født Kl. 9 om Formiddagen, den anden Kl. 12. Guds Navn være lovet!

18. Januar. Døde min elskede Hustru i sand Guds Paakaldelse, i Tro og Haab og Taalmodighed, efter Fødselen af sine Tvillinger, efter at Gud havde ladet os leve i 11 Aar i Ægteskab sammen. O jeg stakkels ulykkelige Mand, som nu skal prøve det ensomme Liv i Enkestanden.

Non dolor est major, qvam cum violentia mortis
Unanima solvit corda ligata fide.
(Ingen Smerte er større, end naar Dødens Vold
adskiller kærlige Hjerter, forbundne i Troskab.)

O Herre, dem som Du har adskilt her med Sorg og Bedrøvelse, foren dem atter i din salige Evighed, at de evig maa glædes med hinanden i Dig!

2. Februar. Blev min elskede Hustrus, Hildeborg Grubbes Lig begravet i Sct. Peders Kirke i Malmø. Biskoppen, Magister Povl Mortensen, prædikede over Simeons Svanesang: Herre, nu lader du din Tjener fare i Fred.

20. Marts. Hensov i Herren min lille Datter, Hildeborg Grubbe, omrent Kl. 12 om Natten paa Malmøhus, hendes Sjæl hvile i evig Fred med hendes elskede Moders.

20. December. Kom jeg ilbage til Torup. Forrige Aar paa denne Dag var min højtelskede Hustru her for sidste Gang. O min elskede!

Tota in morte tua vita sepulta mea.
(Mit helc Liv ligger begravet i din Død).

Dette Aar var fremfor noget andet skæbnesvangert og saare bedrøveligt for mig. Det er dog gaaet, som Herren vilde. Hans Navn være lovet! I Taalmodighed skal Lykkens Omskiftelser bæres.

Anno 1619. November. Opholdt jeg mig paa Hofdal,

hvor Thomas Nold kom til mig med sin Hustru og min lille Datter samt sine to Sønner.

Anno 1627. 30. Maj. I København til Fru Margrete Gjeddes (Thomas Nolds Hustrus) Begravelse. Hun havde været min Datter fra hendes tidligste Alder i Moders Sted. Hendes Sjæl hvile i evig Fred.

Juni. I denne Maaned tog jeg, efter Fru Margrete Gjeddes Død, min Datter Else hjem til mig, og den 14. kom vi til Torup; Jochum Beck fulgte ogsaa med mig.

17. Juni. Hørte vi Prædiken i Bare. Paa denne Dag faldt jeg af Vanvare ned af Broen foran Gaarden i Torup Sø, men min Gud frelste mig paa vidunderlig Maade af den overhængende Livsfare. O Herre, hvorledes skal jeg betale dig? Et sønderbrudt Hjerte og en ydmyg Aand vil du ikke forsmaa.

Anno 1629. 19. Juli. Stod i Malmø Jochum Becks Bryllup med min elskede eneste Datter Else Grubbe. Den udvalgte Prins var til Stede. Biskoppen, Dr. Mads, prædikede over Tobias' Giftermaal med Sara. Gud give Velsignelse dertil.

22. Juli. Vendte jeg tilbage til mit Hjem. O gid jeg kunde udgyde mit Hjerte i Tak til Gud og værdelig prise hans Navn, at han i sin Naade har ladet mig opleve min elskede Datters Bryllupsdag. Paa Grund af min Svaghed kunde jeg ikke ledsage min Svigersøn til Bosieholm og være til Stede ved min elskede Datterlils Hjemførelse.

Anno 1631. 11. Maj. Mod Aften kom Thomas Nold til mig. — O jeg elendige Fader, i denne Nat fik jeg det sørgelige Budskab om min elskede eneste Datter, Else Grubbes Død. Hun døde i Barselseng tillige med sin lille Søn Jakob Beck. O jeg højst ulykkelige, som efter at have mistet min højtelskede Hustru, nu ogsaa maa savne min eneste, elskede Datter, min eneste Trøst i min svage og fremrykkede Alderdom. O Herre, foren os, som du har adskilt, i din Evigheds

trygge og salige Ro! Hendes Bisættelse fandt Sted den 25de i Lund, hvorpaa hendes Lig blev ført hid og den 26de nedsat tilligemed hendes nyfødte Søn Jacob Becks i Familiebegravelsen i Baare Kirke hos hendes Morfader og Mormoder samt hendes Moder og Tvillingsøster, Hildeborg Grubbe. Med disse mine Ulykker og med min nu saa bedrøvelige Tilstand ender jeg Beretningen om mit ved Guds Naade hidtil førte Levnedsløb. O Herre, led hvad der er tilbage af mit Liv og det lidet, der er mig levnet i denne min Alderdom, saaledes at jeg maa leve og dø i dig, og foren mig, naar det behager dig, med mine forudgangne kære i det evige Livs salige Fred. Amen!«

Vi har vendt det sidste Blad i den gamle Adelsmands Dagbog. Med denne hjerteskærende Klage ender Dagbogen; kun en kort Notits om at Øresund er frosset til, er føjet til under Aaret 1635. Hans sidste Leveaar var sørgelige, vi ved fra anden Side, at til hans huslige Sorger kom økonomiske Bekymringer, idet han ikke var i Stand til at afregne med Kongen efter Afstaaelsen af Malmøhus Len. I 1636 opfyldtes da endelig hans Ønske om at blive udfriet af denne Verdens Trængsler. I den for den Tid høje Alder af 70 Aar døde han paa sin Gaard Torup den 27. Marts 1636.

Litteratur:

Sivert Grubbes Dagbog er oversat af H. F. Rordam og trykt i Danske Magazin, 4. Rk. II og IV.

Schultz Danmarkshistorie.

Dansk Biografisk Leksikon.

AF EN LANDSBYPRÆSTS OPTEGNELSER

Af Arkivar, cand. mag. *C. Rise Hansen.*

Fra 1645—46 var alle danske Sognepræster forpligtede til at føre Bog over de kirkelige Handlinger, de foretog, først og fremmest over de døbte, men ogsaa over de viede og begravede. Enkelte Præster havde allerede tidligere ført saadanne »Kirkebøger«. Mange af disse er nu gaaet til Grunde, ved Ildebrande i Præstegaardene eller ved ligefrem Vanrøgt eller Ligegyldighed i de følgende Aarhundreder, da Bøgerne ikke længere havde praktisk Betydning. Adskillige af dem er dog overleveret Nutiden og er selvsagt en vigtig Kilde for Egns- og Slægtshistorikerne.

Kirkebøgernes Indhold er oftest nogle tørre Opremsninger af Aar og Datoer og Navne; men for den, der har nogen historisk Interesse og lidt Fantasi, kan der dog selv heri være noget gribende ved det Indblik, man faar i »Slægternes Gang«. Man kan vel ogsaa tænke sig til lidt af den Lykke, der maa have ligget bag de korte Notitser om Barnedaab og Bryllup, den Sorg, der skjuler sig bag Bemærkningerne om Begravelserne. Ofte var iøvrigt i Datiden Vejen fra Vugge til Grav meget kort.

Præsterne var ikke i deres Kirkebogsførelse bundet til noget bestemt ydre Skema. Ved særlig usædvanlige Forhold — Krig, Nød, Pest eller hvad det nu kunde være — var der intet, der hindrede dem i at føje lidt forklarende

Tekst til. Ved svare Syndere i Menigheden eller ved Folk, der paa anden og værdifuldere Maade havde udmærket sig, kunde det være fristende til det korte Begravelsesnotat at føje et Par Ord med nærmere Forklaring. I enkelte Tilfælde kunde en Præst være saa meddelsom, at hans Kirkebog kunde blive en Slags Sognekrønike. Af en saadan Kirkebog skal der nedenfor gives nogle Uddrag, ikke fordi de fortæller om det bestemte Sogn — det er i denne Sammenhæng ligegyldigt — men fordi man faar nogle Smaaglimt fra Landsbyliv for o. 250 Aar siden, og netop Dagliglivet er det oftest allervanskeligst at danne sig et Billede af.

Den Sognepræst, der nedskrev disse Optegnelser, var Magister Oluf Lund, som fra 1682 til sin Død i 1730 — gennem næsten 48 Aar — sad som Præst i Veggerløse Sogn paa Sydfalster. Han var en dygtig og anset, økonomisk velstillet Præst, som styrede sit Sogn og sine Sognebørn med megen Myndighed. At han ved Siden af kunde have Medfølelse med sine Medmennesker, naar Ulykker og Sorger kom over dem, fremgaar af hans Optegnelser. Og han havde en Evne, som ikke alle hans Embedsbrødre havde, han kunde fortælle — i et levende, let forstaaeligt Sprog uden videre Brug af Fremmedord.

Skuepladsen for de Begivenheder, der omtales, er det lavtliggende Veggerløse Sogn, der da var opdelt i en »landfast« falstersk Del og Øerne Bøtø og Hasselø. Nu er Sognet ved Inddigning gjort til et samlet Omraade; men i ældre Tid maatte man over Vandet, naar man fra Øerne skulde til Sognets Hovedomraade, hvor foruden Kirkebyen Landsbyerne Rabjærg, Marrebæk, Stovby, Bruserup og Højet laa. Om Beboernes nære Tilknytning til Havet vidner adskillige Drukneulykker og Strandinger.

Det er naturligvis det usædvanlige, der faar Præsten til

at gribe Pennen; men i Skildringen heraf blander sig oftest Træk fra det mere normale Liv. Blandt de Foreteelser, Magister Lund havde et særlig godt Øje til, var Tiggeriet, hvis Udøvere i Datiden udgjorde en Hærskare, der stadig var paa Vandring fra Sted til Sted. Lund havde i et Par Tilfælde Lejlighed til at afsløre grov Svindel i Forbindelse med Tiggeriet; han var ogsaa meget vred, naar et Tiggerpar ikke havde Vielsesattesten i Orden. Med dem, der virkelig tiggede, fordi det var den eneste Maade, hvorpaa de kunde skaffe sig Livets Ophold, havde man i Datiden megen Medfølelse, hvis de iøvrigt levede skikkeligt. Naar saadanne Stakler døde, ser vi Landsbyens Beboere med Præsten i Spidsen skyde sammen, saa de afdøde kunde komme hæderligt i Jorden — med Prædiken og Sang og Klang.

Naar Præsten førte Begravelsesnotaterne ind, kom der let et Par Ord med om den Sygdom, der havde lagt de paagældende i Graven eller længe plaget ham eller hende. Vi læser om den gamle, vanvittige Gjørvel, der havde forsøgt at skære Struben over paa sig, om Ole Stange, der havde Kræft i Underlæben og efterhaanden fik Undermunden og Hagen helt ned i Struben opædt, saa Tænderne faldt ud, om den aandssvage Rasmus Dumme, om Sorte Maren, der heller ikke havde sin fulde Fornuft i Behold, men dog havde kunnet passe sit Arbejde med at vogte Kornmarken, om Jens Staphensen, der i Febervildelse gik i sin Brønd og frøs ihjel, om Præstens Lilledreng Henrik, der fik Blodsot, mens han kørte Ploven i Vestermarken o. s. v.

Overtroen berøres ogsaa. Præsten selv hørte en Søndag i Kirken et Spædbarns Skrig, trods det at der ikke var noget Spædbarn til Stede dèr, og spørger sig selv, om nu det kan betyde noget. Hekseprocessernes Tid var heller

ikke endnu omme. En af de sidste Sager hørte netop hjemme paa Falster, og den hæderlige, gamle Foged paa Hasselø, hvem Folk ellers intet ondt havde at sige om, blev trukket med ind i Heksesagen. Hans Liv kom i alvorlig Fare, da de to Hekse angav ham som deres Trommeslager. Heldigvis for Fogden var Tiden blevet mere skeptisk over for den Slags Angivelser, saa han frikendtes.

Om dette og andet fortæller Sognepræsten i Veggerløse, Mag. Oluf Lund i sine Optegnelser, hvoraf der nedenfor er gengivet et Udvalg. For at lette Læsningen er ved Gengivelsen benyttet Nutidens Bogstavering. Enkelte Ord, der nu ikke længere er gængse, er forklaret i Parentes.

1689 23. Febr.

Blev begravet et Kvindfolk, som tjente Niels Pedersen, Hospitalsforstander i Nykøbing, paa hans Gaard paa Bøtø, hed Kisten Pedersdatter. Hun redte til Barsel, men vilde ikke være det bekendt, naar hun derom blev fristet; muligt hun af Satans onde Indskydelse havde ondt i Sinde med Fostret, hvis hun kunde faaet Lejlighed til at føde det i Dulsmaal. Men Hospitalsforstanderen, som ogsaa havde hørt derom, at hun skulde være besovet, sendte noget forhen en gammel Kvinde over til Gaarden, som skulde have et vaagent Øje paa hende, at den sidste Synd ej skulde blive større end den første, hvorover hun maatte gaa til Bekendelse, der hendes Ve og Smerte betog hende Torsdag mod Aften den 21. Febr., men vilde ej have Bud efter Jordemoderen, hvorover hun blev ganske forpint og magtesløs. Imidlertid da der var Vogn efter Jordemoderen, foreholdt Kvinderne, der var hos hende, hun skulde bekende, hvem der var hendes Barnefader. Svarede hun, det var Anders Skræder boende paa Kringelborggaard i Idestrup Sogn, som har sin Ægtehustru. Straks hun var for-

løst, døde hun, før Jordemoderen kom. Om Fredag Morgen, da jeg dette spurgte, rejste (jeg) derover at døbe Barnet, saasom jeg befrygtede, at dette moderløse, stakkels Barn, som ej havde den Tilsyn og Føde, det skulde, maatte bortdø, før det blev døbt. Det blev kaldet Peder. Om Løverdagen, som var den 23., blev Moderen ført til Jorden, og Barnet til Kirken, at dets Daab kunde forkyndiges. ... Der blev hverken prædiket eller sjunget over Liget; men de vare begærendes, Klokkerne maatte ringes, hvorfor de gav til Kirken 24 Skilling. ...

1691 Dominica Oculi (3. Søndag i Fasten = 15. Marts).

Kom her til vor Kirke en midaldrende Tigger ved Navn Hans Rasmussen, som havde faaet Tilfælde i begge sine Arme, at de var lige som visne og meget indsvundne af Værk og Brud. Han havde et Kvindfolk med sig af en 40 Aar, som sagde sig at være hans Hustru. Midt under Prædiken, som jeg efter Tekstens Anledning handlede om den svarę Vold og Tyranni, Satan øver paa dem, hand efter Guds Tilladelse faar Magt over, faldt denne Hans Rasmussen af den slemme Syge med saadan umanerlig Hujen og Skrigen, at Folket i Kirken blev alle meget forskrækkede og tænkte, han var besat af Djævelen .... (Jeg fattede) Mistanke til ham, at han selv gjorde sig denne Syge af Skrømt og Skalkhed, og derfor gik til ham, som han laa i Cornelii Mortensens Hølade, fristede ham derom og gjorde ham saa angst, idet jeg afmalede ham Helvede saa hedt og Guds Retfærdighed saa streng, at han gik til Bekendelse, han gjorde sig selv den Syge, paa det han vilde bevæge Folk til des større Barmhjærtighed imod sig, lovede der hos, han aldrig saaledes vilde friste den langmodige Gud tiere. Kvinden, han førte med sig, var han aldrig viet eller givet til; men de havde selv som det umælende Fæ

sammenparret sig, hvilket den verdslige Øvrighed burde straffet over. Men som den samme Casus (dog uden Guds Hus) var for nogen kort Tid forefalden med en gammel Skalk ved Navn Andreis, som havde et Kvindfolk med sig af Skaane ved Navn Kisten, hvilke havde bedt om Hus til Lauritz Krogs her i Byen tillige med en anden gammel Mand, som havde en Søn med sig ved 12 Aar gammel. Som jeg kom i Tale med og eksaminerede dem om deres Bevis og straks erfarede, de for med Løgn, især at Guds Ord førte det unge Kvindfolk saa vidt i sine Synders Kundskab og til Bekendelse, at hun sagde for os alle, den gamle Skalk havde bedraget hende og havde ført hende om med sig noget paa det tiende Aar som hans Hustru, og at hun ej var viet ved ham, havde og aldrig været til Guds Bord og ønskte gerne at være ham kvit, og da jeg greb denne gamle Skalk noget hart an og vilde haft ham og Kvindfolket til Slottet, lod han sig falde af den slemme Syge, da dog Kvindfolket bekendte, det var hans Skælmeri, og den Træk brugte han til alle Markeder, at han lod sig falde utallige Gange om Dagen for at trygle Penge af Folk, og Natten igennem drak og fyldte han sig og havde aldrig været til Guds Bord al den Tid, hun havde fulgt med ham. Jeg skrev Ridefogden Caspar Ernst Møller til med et eget Bud og refererede ham al Sagen med Begæring, han paa det høje Herskabs Vegne vilde straffe saadan Ugudelighed og arrestere dem, at Kvindfolket kunde føres til Børnehuset paa Christianshavn. Imidlertid havde jeg ved Sognefogden sat Husmændene her i Byen til at holde Vagt paa dem; men den gamle ugudelige Djævelslem havde nær revet Huset ned over Folkene og bandede os alle saa uhørlig og truede min Præstegaard med Ild. Buddet kom igen fra Ridefogden og havde intet Svar med sig, og da jeg kunde ingen Assistents faa af Øvrigheden paa Kongens Vegne,

maatte jeg lade ham fare. Vi var mesten alle af Byen samlede og drev dem for os ned ad Nykøbingsvejen og truede dem saa hart, at om de nogen Tid kom her igen, skulde de blive ført fangne til København. Den anden Mand, som var i Følge med, handlede selv intet uskikkeligt, men den liden Søn, han havde med sig, havde Aftenen tilforn skældt sin Fader mange Gange for en gammel Skælm; for han vilde ikke skaffe fuldt op med Øl og Brændevin.

Dette kunde jeg ikke efterlade at indtegne her for mine kære Efterkommere, at de kan vide at have Øje paa saadanne skalkagtige Tiggere, der fører ingen Bevis med sig; thi jeg tror ikke, at der ved noget Rytter-, Soldater- eller Baadsmandslevned gaar saa megen Synd og Ondskab i Svang, som ved dette forbandede Tiggervæsen, hvor der begaas Hor, Mord, Blodskam, Synd imod Naturen, Christi Nadvers Foragt, Fylderi og alt det onde, der er til. Da hans kongl. Majts. allernaadigste berømmelige Forordning nylig udgangen er saa meget streng over saadan Ugudelighed, saa holdes der dog intet derover af den verdslige Øvrighed, der skulde række os Haanden og assistere i saadan Tilfælde.

1691 Festo coenæ Domini (Skærtorsdag = 9. April).

Begravet gamle Gjørvel af Hasselø, som længe havde været fra sin Sans og Fornuft og i Vildelse havde skaaren et stort Hul i sin Strube, som dog blev lægt. Hasselø Mænd maatte have Øje paa hende om Dagen, og om Natten lukte de hende inde i en Vraa, hvoraf hun ej selv kunde komme ud. Hendes Ægtemand ved Navn (Pladsen staar aaben) var for mange Aar siden bortløben fra hende med en Hore og blev aldrig hørt eller spurgt. Hun var 69 Aar gammel.

1691 22. Juni.

Begravet Hans Olufsen Hare af Hasselø, 53 Aar gammel. Han faldt ud af sin Eige (Ege, en Slags Baad) paa sin Hjemrejse fra Nykøbings Strandmølle. Mølleren, som stod oppe i Møllen, berettede, at hans Hat blæste af hans Hoved, og da han vilde i Hast gribe efter den, styrt han ud, og Eigen drev bort fra ham, saa han der maatte sætte Livet til.

1693 Dominica Lætare (4. Søndag i Fasten = 26. Marts).

Begravet en fattig Tiggemand ved Navn Niels Friis, som kom fra Laaland over til Hasselø, hvor han døde til Fogdens Hans Stanges, straks Dagen efter han der til Landet var ankommen. Alle Bomændene skød Brædder sammen til en Kiste. Min kære Hustru gav et Lagen at svøbe ham udi. Klokkerne blev ringde for ham. Min Vogn aag ham op fra Stranden. Jeg prædikede Ligprædiken, og Degnen sang, saa han efter den Maade kom meget skikkelig til Jorden. NB. Mine Heste løb løbske med den døde Mand, og som de rendte Stangen i Jorden mod Grøften (her = Diget) ved Næs Sletten, saa blev de der staaende.

1693 (5. Søndag efter Trinitatis = 16. Juli).

Begravet en vattersottig Karl ved Navn Rasmus Andersen, som døde til Jens Bødkers her i Byen. Var 32 Aar gammel. Han havde tilforn tjent Adrian Olufsen og var løben fra Amtmand Knuths Gods til Aasmarke og blev med Magt borthentet. Siden han var bleven saa elendig og længe havde været i Kur i Nykøbing, kom han her til Byen, og efter hans Begæring blev betjent med Sakramentet til Adrians i hans Hølade. Han fik en smuk Kiste. Moder gav ham det Lagen at svøbes udi, som hun havde laant ham at ligge paa, medens han laa syg. Der blev og ringet for ham, saa og sjunget og prædiket, saa han kom skikkelig

til Jorden, saa vel som den anden Tiggemand Niels Friis af Toreby Sogn.

1693 (12. Søndag efter Trinitatis = 3. Sept.).

Absolveret publice (offentligt) Anders Hansen Væver i Bruserup efter Birkefogdens Dom, fordi han havde brugt Karen Lummeløfs med Signeri til sit Skulderblad, han havde slaget af Led ved et ulykkeligt Fald af en Hest. Signekonen blev kagstrøgen ved Ørslev Rettersted og Landet forvist. Der var fast ikke et Sogn her i Landet, der var jo nogle, som, fordi de havde brugt hende, maatte staa aabenbare Skrifte, i Skjelby Sogn 6.

1694 20. September.

Begravet Ole Hansen Stange her af Byen, 46 Aar gammel. NB. Han fik en sort Bleje (Blegn) paa sin Nedenlæbe. Den aad Tid efter anden svarligen om sig. Han gav sig under Mester Anthoni Bartskærs Haand og Kur i Nykøbing, som foregav, at det var et Vandkræft, skar det derfor ud dybt ned i Læben; men det vilde ej lade sig læge, men aad hans ganske Nedenmund og hans Hage ned i Struben bort, og Tænderne i hans Mund faldt ud, saa han efter 5 Aars store udstandne Smerte — elendig udsottet — døde. Jeg havde nok at gøre med ham i de første Aar, saa tit og ofte som han af Utaalmodighed truede at ville omkommet sig selv.

1697 (1. Søndag efter Helligtrekonger = 10. Januar).

Jordet Fogden af Hasselø Hans Stange, 82 Aar gl. NB Han havde levet 62 Aar i Ægteskab med sin Hustru, som endnu lever og er 3 Aar ældre, end han var. Han var en meget flittig og forsynlig Mand og ved god Velstand. Hans egen Brodersøn Hans Bosen havde ført ham i Vanrygte

for Hekseri, og det af denne Aarsag: Hans Bosen lod tække paa sit Hus og bad Landmændene om noget Langhalm til Hjælp, og da Hans Stange gav ham 2 Langhalms Kærve, fandtes der i Toppen paa den ene et Ande-Æg, og som Hans Bosen nogen Tid derefter blev syg og sengeliggende, saa mistænkte han sin Farbroder Hans Stange, at han havde ført ham den Sygdom paa og det med det Ande-Æg, hvilket Vanrygte dagligen mere og mere tiltog, og Manden blev udraabt for at kunne gøre Troldom. Og da Anne Palles af Taaderup, som den 4. Aprilis 1693 blev halshugget og brændt, saa og Anne Kruses af Ulslev, som døde i Fængslet, blev anholdne for Trolddom, som de ogsaa bekendte herhjemme, saa og for det høje Herskab i København, hvor de var henførte, da udlagde de denne gamle Foged og sagde, han var deres Tromslaaer, hvorfor han blev ført til Slottet, men blev af Dommeren frikendt for den Beskyldning. Han laa nogle Aar paa sin Seng og højlig af mig blev ængstet om samme Handel, men kaldede Gud altid til Vidne indtil sit allersidste, at han var uskyldig og vidste af ingen Trolddoms Kunst. Han var ellers en meget tjenstvillig Mand imod alle.

1697 Dominica Misericordia Domini (2. Søndag efter Paaske = 18. April).

Begravet Hans Pedersen Bosen, Skipper af Hasselø, 64 Aar gammel. NB Denne Mands Søn Ole Hansen Bosen sejlede længe med sin Fader og var hos ham; men som de maatte ikke fare, uden en af dem vilde tage Borgerskab, saa tog Sønnen Ole Bosen Borgerskab og tog Logemente i Nykøbing hos Osvalt Eggertzen, en gl. Skomager, som han nylig var blevet gift med en fremmed Kvindeperson ved Navn Ingeborg, som før havde været besovet. Saa lagde hun sig i Daskeri med Ole Bosen, og Djævelen var saa i

Spillet med dem, at de forgav den gamle Mand i en Potte Grød, hvilket gik dog saa af, og ingen tænkte, at han var død af andet end af Helsot. Nu hændede det sig, at Ole Bosen med sin Faders lidet Skiberum sejlede ad Lybæk, hvor Ole Bosen havde forlovet sig med en dansk Pige ved Navn Cathrine, hvilken — der hun den Rejse fornam, at han vilde sadle om, og intet holde sit Løfte — lod hun ham stævne for Raadet i Lybæk, som lod ham arrestere med Skib og Gods, at han enten skulde holde sit Løfte, eller give hende en Sum Penge, og da han vedstod, hun var hans forlovede Fæstemø og sagde sig at ville komme igen og hente hende hjem, maatte han dog der lade sig vie ved hende og førte hende saa her til Nykøbing med sig. Da han kom til Nykøbing, beklagede han sig for vores velbyrdige Hr. Biskop, Doctor Thomas Kingo, som da var her i Landet til Landemode og Kirkeregnskab, og foregav, hvorledes han imod sin Vilje af de lybske Herrer var nødt og tvungen til ved Arrest og Beslag at lade sig vie ved hende, og da han det ikke kunde bevise, lagde han over med Ingeborg Osvalds, hvorledes de kunde blive den unge Kvinde kvit og købte en Skillings-Simle og flagte den, lagde saa Rottekrudt paa den ene Part og oversmurte det med Smør, den anden Del smurte han Smør paa til sig selv og lagde dem paa hinanden. Saa bad han Cathrine følge sig her ud til Hasselø til sin Fader, og undervejs gav han hende den forgiftede halve Simle, som hun opaad, og bed selv saa paa den anden halve Del, førte hende saa til sin Faders Hus, hvor hun straks begyndte at bryde sig og fandt stor Brynde og Pine i sin Mave. Dagen derefter førte Faderen hende til Nykøbing, hvor hun blev besøgt af Doktor Bøhme, som fik Mistanke til Manden, at han skulde givet hende Forgift ind, og da hun var død, lod Magistraten hende opskære og fandt Landmedicus Doctor Bøhme

hendes Mave at være igennembidt af Forgiften, hvilket der Ole Bosen saa, gik han til Bekendelse og blev tillige med Ingeborg sat i Byens Fængsel, og efter ordentlig Proces blev de begge Tirsdagen den 25. Oktober 1692 uden for Nykøbing i Sømarken halshugne og lagt paa Stejle. Hans Legeme og Hoved blev straks staalen bort; men hendes laa der nogle Aar paa Stejlen. Omsider blev hendes Legeme ogsaa borte en Nat, og som der laa en Broksnider i Nykøbing, mente Folk, at han havde ladet hendes døde og fortørrede Legeme borttage at brænde til Pulver.

1697 Dominica Cantate (4. Søndag efter Paaske = 2. Maj).

Denne Dag sejlede Jørgen Glarmester fra Nykøbing med en Skibsbaad og havde sin Stifdatter og sin Hustrus Søsterdatter med sig, tvende mandvoksne Piger, som vilde solgt Kniplinger her i Byen og hos os, item en anden liden Pige, han var Formynder for, saa og sal. Gorris Glarmesters Søn af 15 eller 16 Aar, som lærte Handværk hos ham. Og som det blæste temmelig haardt, og Jørgen Glarmester ej forstod at sejle, saa kuldsejlede han med Baaden lige ud for Hasselø Søre, selv blev han bjærget af Hasselø Folk; men de andre 4 Personer druknede alle og blev siden efterhaanden funden og begravne i Nykøbings Kirkegaard.

1697 (7. Søndag efter Trinitatis = 18. Juli).

Publice absolveret Kisten Olufsdatter af Tunnerup, som blev besovet til Anders Vævers her i Byen og for mig først udlagde Rasmus Smids vanføre Stifsøn Niels Hansen saa og Rasmus Jeppesen her i Veggerløse. Jeg lod hende føre til Slottet, at hun af Hus- og Ridefogden maatte blive eksamineret og ført til Sandheds Bekendelse, siden kom hun igen og i Skriftemaalet udlagde Rasmus Jeppesen og

benægtede at have haft nogen Omgængelse med Krøblingen, og at Rasmus skulde besovet hende i et Ærtehæs paa Nørre Ladegaard, hvor de vare til Hove. Men Karlen gav hende Kald og Varsel til Tinge, hvor han befriede sig med sin Ed for hendes Beskyldning, saa hun blev som en Løgner dømt til Kagen, hvor hun og ved Stavreby blev kagstrøgen. Hun havde født sit Foster i Horbelev Sogn Anden Juledag, da hun Første Juledag havde været til Kirke med sit bare Haar og havde intet godt i Sinde med Fostret, havde ikke hendes Husbond, hun tjente, fornummet, at hun havde ondt, og lod hente Kvinden (Jordemoderen), endog den Sæk nægtede sig at være med Barn.

1697 (1. Søndag i Advent = 28. November).

Denne Dag gik Hasselø Folk til Kirken over Isen norden Strømskaaret, og anden Morgen var al Isen borte.

1698 9. Maj.

Var den kongl. bestaltet Geographus Johan Husmann af København her i vort Kirketaarn for at tage Landets Situation beskreven. Han havde en Dreng med sig ved Navn Hans Pedersen 14 eller 15 Aar gl., som havde Øje paa en Due i Taarnet, og som han stod paa en Bjælke ved den østre Side over Klokkerne og vilde række sin Hat hen for et Hul, Duen sad udi, traadte han fejl og faldt ned af Taarnet og tørnede paa det 7de Trin af den store Stige nedenfra og slog Trinnet itu, faldt saa ned i Muren, og som Taarndøren var aaben, saa faldt han ned ad den Trappe til Jorden og blev optagen for et dødt Menneske, og blev dog ved Guds Englers sønderlige Varetægt holdt ved Livet og hele Lemmer; men blaa og blodig slog han sig.

1698 Fredagen den 19. Aug.

Denne Dag rejste Mons. Poulsen her forbi ad Gjedesby med den kongl. Milevogn og satte Milepælene og havde Vogne med sig med Pælene paa, som Bønderne straks maatte nedgrave. Det ene Hjul paa Milevognen var med Takker som (slog) paa Bænkegjorden ind til Vognen, ligesom paa et Hjul i et Sejerværk, og i Vognen var en Viserskive, som visede ligesom Kortere (Kvarterer) og Fuldslag. Korterene I, II, II var første, anden og tredje Fjerdingvejs, men Helslaget, naar det kom dertil, der blev Milepælen sat. Poulsen viste mig dets Beskaffenhed. Han var en Præstesøn af Jylland og Matemat. studiosus.

1699 16. Juni.

Jordet Rasmus Dumme af Rabjærg. Han var dum født til Verden i Stavreby og havde i mange Aar haft sit Tilhold i Rabjærg hos Jens Møen, hvis Hustru var hans Søster. Var uden Fornuft og en svar Fraadser. Gik den 14. Juni fra Rabjærg paa Vejen til Marrebæk og Dagen derefter blev funden død paa Marken.

1700 Dominica Jubilate (3. Søndag efter Paaske = 2. Maj).

Begravet en Baadsmand fra Lybæk ved Navn Claus Hendrik, som døde til Tyges paa Bøtø, 34 Aar gammel. Denne Baadsmand var paa et lybsk Skib, som i Foraaret strandede paa Botø i en Snefog og Storm een Time for Dag. En ung Købmand vilde springe i Land og blev af Bølgen udskudt igen, saa og en af Skibsfolket; de andre blev alle ved Livet. Skibet var ladet med Dantziger Rug og mange Tønder Oksekød og Smør, som blev bjærget. Styrmanden for ad Lybæk og hente en Mester herover med sig, som skulde rulle det ud, og da de fik det op af Sandet, var

Kølen borte, saa digtede de Bunden det bedste, de kunde, og holdt nogle Dage en hel Hoben Bønder af Gjedesby og omliggende Byer og havde faaet det temmelig vidt ud; men da det skulde mest gælde, brast en Rulle, og et Højvande med Østenstorm slog det ind paa Landet igen længere, end det første Gang var, saa de maatte sælge Vraget til Bøtømænd for en ringe Pris, som hug det skønne ny Skib, som førte 2 Mærs, op og gjorde Tille (Gulvfjæl) og Plankeværk af det. Og af disse Skibsfolk var denne Claus.

1700 (8. Søndag efter Trinitatis = 1. August).

Denne Nat imellem Løverdag og Søndag var os alle her i Landet en meget bedrøvet Nat; thi da Klokken gik til 12, begyndte det at ringe med den mindste Klokke i Kirketaarnet; Trommen gik, og Byfolket samledes med deres Gevær paa deres Alarmplads, Gjedesby Skanse. Min gamle Degn Rasmus Lauritzen kom herind i Gaarden og raabte til os og sagde, Svensken var falden i Land ved Gjedesby. Jeg skaffede begge mine Karle til Hest, den ene med sit Gevær, Flint og Kaarde, som han plejede at gaa paa Mønstring med, den anden befol jeg at ride det stærkeste, han kunde, og bringe sikker Kundskab, om Svecus (Svensken) var falden i Land eller ej. Imidlertid fik jeg selv 2 Vogne tillavet med nogle Skrin og Klæder paa, hvormed min kære Hustru og 4 Døtre skulde skyndelig faret ad Nykøbing. Selv havde jeg resolveret at blive her ved Gaarden og især at have Tilhold i Kirken, indtil man kunde faa Salveguarde (Beskyttelsesvagt). Men efter een Times Forløb kom min ene Karl rendendes tilbage fra Stavreby med sikker Relation, at det var ikkun en blind Alarm, som var kommen deraf, at der laa 2 fremmede Sejlere under Landet, hvoraf Skibsfolket noget for Solebjerrig gik i Land om færsk Vand, hvilket en Malkepige havde set og gjorde An-

skrig, at det var Svensken. Det blev forkyndiget i Skelby med et ridende Bud, derfra blev sendt Bud til Stavreby og siden fra en By til en anden med Anskrig, Fjenden var kast i Land, hvorover mange Bavne blev anstukne her og der i Landet, og det hele Land blev rejst med stor Alarm. Siden paa Eftermiddagen om Søndagen kom igen en blind Alarm, at Fjenden var kast i Land ved Stubbekøbing. Vi levede vel alle i daglig Frygt og Bekymring; men denne Nat og Dag var os den allerbedrøveligste i denne urolige Fejdetid.

1700 (24. August).

Den 21. August kom de glædelige Tidender til København, at der den 18. Aug. var sluttet Fred til Travendal i Holsten imellem vores allernaadigste Konge og Fyrste af Holsten, det vi spurgte her til Landet den 24. Aug., som vi alle i denne bedrøvelige Tid hjerteligen glædede os ved. Derpaa trækkede Svecus straks af Sjælland, og den engelske og hollandske Flaade sejlede hjem .... Herren være lovet, som gav os den ønskelige Fred. Hver Mand flyttede sit Gods hisset og her, dog mest ind ad Købstæderne, saasom man paa Landet befrygtede sig for at overrumples af nogle Skærbaade (fladbundede Baade) og udplyndres. Kister og Skrin havde jeg ladet flytte til Nykøbing; Sengeklæder og andet havde jeg om Natten ført op i Kirken, og om Dagen trisset op paa Loftet over Koret. De redeste Midler samt Kobber og Tin havde jeg paa 8 adskillige Steder ladet grave i Jorden, hvilket vi, Gud være evindelig æret, fik igen alt uden Skade og Forlis.

1700 (10. Søndag efter Trinitatis = 15. August).

Var Marrebæk og Bruserup Mænd forsamlede paa Marrebæks Gade at mønstres, som de hver Helligdag gjorde i

foranførte Fejdetid, da de ogsaa opsatte et Maal at skyde til, og da de saaledes skød til Maals, kom Hans Jydes Kone af Bruserup gaaendes østen for Gærdet op til Marrebæk. Imidlertid lægger Jens Jeppesen af Bruserup til og skyder til Maalet og skyder Hans Jydes Kone, som kom gaaendes bag Gærdet, ret igennem hendes Kiltning med en Kugle og igennem Skindet i hendes Bug paa Skraa, at den randt inden for Skindet een Fingers Længde, og dog gik hende ikke ind i Tarmene. Konen faldt til Jorden og skreg. De førte hende hjem i hendes Hus og hentede fra Nykøbing Bartskæren M. Theodorus Orlob, som skar Kuglen ud og lægte Kvinden, saa hun skadede intet deraf. Det var en synderlig Guds Beskærmelse og et rart Eksempel; det jeg ej kunde efterlade her for mine kære Efterkommere at indføre.

1701 12. Februar.

Begravet den gamle, stakkels, enfoldige Pige Maren Hansdatter, som de kaldede ellers Sorte Maren, for hun var saa sort. Hun var fejt (meget) over 60 Aar gammel, og længe her i Sognet havde haft sit Ophold og mest her i Veggerløse, hvor hun i forrige Tider vogtede Kornmarken. Hun var ikke ret vittig (forstandig), dog forsømmede ikke hendes Salighedsmiddel; men da var meget andægtig. Hun havde paa det sidste været noget sengeliggende, dog i Søndags var gaaet hen til Kirkeværgerens til Gilde, og da hun havde faaet noget Øl og varmet sig, vilde hun ud paa Aftenen gaa derfra og hjem til Ole Trynes, som bor ved det nørre Led, og vilde gaa uden om Tofterne. Der kuldgik hun i Sneen og fandtes død tredje Dagen derefter, da hendes Klæder var frosne i Dynd og Dræk, saa slet en Ende tog det med den Stymper.

1701 Mandagen den 30. Maj.

Jordet Hans Jydes Kvinde af Bruserup, 49 Aar. Denne var den Kvinde, som forleden Aar blev saa subtil skudt i sit Liv med en Kugle, som blev udskaaren, og Kvinden lægt, saa hun skadede der intet af, som forhen er forklaret; hun døde af en anden Sygdom.

NB Denne Kvinde skulde været begraven i Gaar Dom. 1. Trin. (1. Søndag efter Trinitatis). Men da jeg var færdig at gaa op i Kirken, kom Vogn efter mig, jeg skulde komme ned at berette Hans Jyde, som var syg til Døden. Jeg følgede straks Buddet, og da jeg havde betjent Hans Jyde med Sakramentet og vilde nu tage Afsked med Manden og befalede ham Vorherre, slog han ad mig med sin Haand og laa med Ansigtet nedvendt i Puden. Jeg gik saa derfra og i samme By blev fordret at berette Ole Østens Kone, og da jeg kom derudfra, kom Folk fra Hans Jydes Hus og sagde, han var alt hensovet, hvilket jeg ikke noksom kunde forundre mig over, at Manden kunde saa fornuftelig tale til sin Dødstime. Jeg rejste hjem til Kirketjenesten, som noget længe herved var opholdet, og da jeg havde skriftet nogle af Sognefolket og gik for Alteret, kom min gl. Rasmus Degn og sagde, der skulde for og efter Prædiken bedes for Hans Jyde. Jeg sagde, han er jo død; men han svarede i Alvorlighed: Nej, han vilde intet holde Købet etc., som jeg maatte smile ved. Manden kom sig ogsaa smukt nogle Dage derefter.

1704 (Pinsedags Aften 11. Maj).

Blev Jens Staphensen af Marrebæk begravet. Denne Mand var falden i en hidsig Syge, saa han rasede, og om Natten kom det ham for, at der blev raabt paa ham østen for hans Hus, saa Kvinden og hans Børn havde nok at gøre med ham, at de kunde holde ham i Sengen; men der

han var falden i Stilhed og de andre i Søvn, stod Manden op i Mørket og gik uden for Huset i Raseri og traadte i sin Brønd, som var ikke meget Rik (Rækværk) om, og blev der staaendes paa Benene i Vand op over hans Navle og frøs ihjel. Da Konen og Børnene vaagnede og fandt ikke Manden i Sengen, blev de forfærdede, og da de kom uden Huset, stod han der over Ende død i Brønden. Ingen turde tage ham af Brønden i Førsten; men da min Relation derom til Hr. Stiftamtmand Henning Uldarich Lytzou indkom, blev resolveret, at han skulde begraves som andre efter kristelig Skik med Ligprædiken, Syngen og Ringen, som ogsaa skete. Var noget over 40 Aar.

1708 Dominica Misericordia (2. Søndag efter Paaske = 22. April).

Efter Tjenesten blev døbt Johanne Nielsdatters uægte Datter Maren, baaren af Ole Knudsens Kvinde, blev udlagt til Barnefader som tilforn Frederik Tromslaaer hos Capt. Rolfs i Marrebæk .... Denne Frederik Tambour vilde gerne taget Johanne Nielsdatter til Ægte, og ved Niels Kiempe, Johannes Fader, som gerne vilde samtykt Ægteskabet, lod Kaptajnen meget bede derom; men da han det ikke vilde tillade og derimod højligen truede Tambouren, saa af Frygt for at haardeligen blive medhandlet, tog han om Nattetide Morten Møllers liden Fiskerbaad, som laa inde i Noret ved Marrebæks Mølle og med en anden voksen Dreng ved Navn Hans, som var Vogterkonens Søn, og ror lige ud ad Gabet ved Gjedesby, hvor de tog Sejlet af en anden Fiskerbaad og dermed gav sig ad den aabne Sø, og som det var stille Vejr og Nordvest, saa ragede de dog over til den tyske Bund samme Dag, endog det var ganske taaget Vejr, hvilket Gjedesby Mænd siden spurgte i Warnemünde, hvor de havde solgt Baaden, og siden blev de

begge af nogle svenske Hververe antagne til Soldater. Tromslaaeren var en meget anselig Person, og var ved den hele Batallion ingen, der kunde saa skønt slaa paa Tromme som han, saa Kaptajn Rolfs fortrød højligen paa, at han saa skulde miste ham. Bodil Vogters gav sig saa over ad Tyskland med Gjedesby Færgefolk at lede efter sin Søn Hans, som af Tromslaaeren var overtalt at følge med ham, og da hun fik Kundskab, at de var førte til Stralsund, gav hun sig her tilbage igen.

1708 (14. Søndag efter Trinitatis = 9. Sept.).

Sad aabenbare Skrifte en fremmed Tiggekone fra Skaane ved Navn Mari Mogensdatter, som forleden Aar var kommen til Bøtø i Lesletten at tigge, og der skulde bleven besoven efter hendes Bekendelse af en gammel, aftakket Baadsmand fra Møen, som skulde hedde Chresten og skulde have sin Ægtekvinde. Kvindfolket havde den slemme Syge og en Gang tilforn var besovet i Sjælland og derfra kommen her til Landet for at ofre til Kippinge Kirke, og saa forbleven her i Landet. Jeg gav Ridefogden det straks til Kende, som lod hende føre til Slottet, men lod hende gaa igen med sine 2 Horeunger. Ingen ved, hvor den gl. Skalk, der besov hende, nu opholder sig; hun havde født dette sidste Barn i Laaland; men her indstillede sig selv til aabenbare Skriftemaal. NB Dette Kvindfolk blev siden ført til Gaabense Færge med Heste og Vogn her fra Sognet og derfra til Tugthuset, hvorfra hun siden skulde føres til Skaane, saasom ingen uden Rigstiggere nu maa blive her i Landene.

1709 4. Marts.

Rejste jeg til Nykøbing og paa Isen bag Lindeskoven opnaaede jeg to af Gjedesby Husmænd, to Vovehalse, den

ene hedder Hans Loedts, som sejler dem herind ad Nykøbing og Nysted og uden om Revet og Sandet, som selv ej ved Kaasen, den anden kalder de Mons. Jacob. De fortalte mig, at de vilde gaa over til Rostock paa Isen, saasom de havde nogle Dage prøvet Isen nogle Ugesøs (Sømil) ud fra Landet, og derom vilde de ud til Nykøbing at fornemme, om nogen vilde have Bud med dem og spendere noget paa dem. Jeg tog dem paa min Slæde til Byen og i højeste Maade raadte dem fra deres Forsæt, som og alle i Nykøbing bad dem blive derfra; men de blev ved deres Forsæt, og som det frøs meget haardt den ganske Uge igennem, saa gav de sig til Vejs fra Gjedesby 8tende Dagen derefter, som var Mandagen den 11. Marts, et Par Timer for Dag, hver med en Økse i Haanden, en Lægtestage og en lang Linie, saa og et Kompas, og kom over Isen til Warnemünde (eller Travemünde? Stedet utydeligt) en Time for Aften og blev der om Natten. Tirsdag Morgen d. 12. Marts begav de sig op til Rostock, hvor de var for Herrerne i Staden og hos andre fornemme Folk, som alle forundrede sig over deres Dristighed og gav dem Penge. Onsdagen gav de sig igen ned til Warnemünde, laa der om Natten og om Torsdagen d. 14. Marts ganske tidlig gav sig til Vejs igen og kom paa Eftermiddagen her imod Landet igen, hvor nogle af Gjedesby Folk var udgangne for at se om dem, og kom saa uskadte tilbage igen og gik her om i Landet med deres Attest baade fra Rostock og Warnemünde, bad om noget og fortalte, at de kom vel nok hen og tilbage, men havde besværligt med de mange høje, sammendrevne Isbanker i Søen, de maatte kravle over.

1670 1. Febr. skal en Borger af Stubbekøbing ved Navn Lauritz Matzen gaaet fra Rostock selv 4de og har haft en liden, gammel, skarpskoet Hest for en liden Kælk og kom-

met ogsaa vel over, men havde fortalt, at de paa Isen saa en stor Del Ulve, som de meget frygtede sig for.

1712 Dominica Lætare (Midfaste Sondag = 6. Marts).

Midt under Prædiken hørtes i vor Kirke et Skrig af et lidet spædt Barn, da dog ingen Børn var til Daaben. Jeg hørte det selv og var, ligesom det kunde været midt i Kirken i Kvindestolene, til alles store Forundring. Gud maa vide, hvad det var, eller om det skal have noget at betyde.

1714 26. Febr.

Begravet Skolemesteren paa Hasselø Ole Hansen, 37 Aar gammel. NB Lørdagen den 25 November sidst afvigte kom denne Hasselø Skolemester herover til Veggerløse, laante her en Hest af Sognefogden og red til Bøtø med nogle Lammeskind, han havde alluneret og tilberedt. Der blev han noget skænket, kom saa paa Eftermiddagen tilbage og i Krohuset her i Byen drak noget. Gik saa mod Aftenen ned til sin Eige og vilde hjem, og som det blæste temmelig haardt, blev han ombedet og formanet at blive her i Byen; men han vilde endelig hjem og er saa faldet ud af Eigen og druknet, des værre. Hasselø Mænd søgte ofte efter ham, men kunde ikke finde ham, men hans forede Hue var dreven op neden for Lergravene under vor nørre Mark. Omsider er han udi en stor Storm af Vesten dreven op under vor vestre Mark Løverdagen den 24. Februari, da han havde været i Stranden 13 Uger. Han kunde vel sjunge og havde det lært i Nykøbings latine Skole, hvor han havde gaaet, til han var kommet i tredie Leise, tog meget vel vare paa sit lidet Embede, og hver Dag mod Aften samlede han Landfolket tilsammen i denne besværlige Krigstid til Bøn i en Mands Hus. Var ellers vellidt der paa Landet og ikke

hengiven til Drik, da han dog saa ulykkelig omkom, der han havde taget noget for meget til sig, som der mentes.

1719 19. Oktober.

Begravet Margrete Rasmusdatter Hare fra Rabjærg, 51 Aar gammel. Denne fattige Pige blev en Gang for 12 Aar siden ganske vild, saa Sognemændene maatte skiftes til at holde Vagt over hende. Hun var i den Tanke og Indbildning i hendes Vildelse, at der var fløjen en levende Ravn i hende, og Magen til den sad og skreg oven paa Taget over hende. Hun kom smukt til Forstand igen, men siden den Tid var altid noget bekymret.

1719 20. Oktobr.

Begravet Rasmus Vævers Søn af Stovby Henrich, 14 Aar gammel. Denne tjente her i Præstegaarden for Lilledreng og blev angrebet af Blodsot, som han kørte Plov i Vester Mark. Hans Fader hentede ham hjem og der døde. Ihvorvel jeg gik her iblandt de mange syge og blev hentet fra den ene til den anden at betjene dem med Sakramentet, saa bevarede Vorherre dog baade mig og mit ganske Hus videre end denne lille, villige og skikkelige Dreng, som blev befængt og døde deraf.

Litteratur:

Imm. Barfod: Den falsterske Gejstligheds Personalhistorie I, 266—70.

H. Hjelholt: Falsters Historie II, 294—97.

GREVERNE STRUENSEES OG BRANDTS DOM OG HENRETTELSE

Af Viceskoleinspektør *T. Bundgaard Lassen.*

Sjælden har vel nogen Minister herhjemme i højere Grad haft Stemningen imod sig, end Struensee havde det i Vinteren 1771—72, da han som Gehejme-Kabinetsminister styrede Landet som nogen enevældig Regent.

I alle Samfundslag hele Landet over — men dog særlig i København — skumlede man over hans hensynsløse Styre og hans Forhold til Dronningen. Skandskrifter, der indeholdt de groveste Beskyldninger mod Struensee og hans gode Ven Brandt, spredtes vidt omkring. Taabelige Rygter, der fortalte, at »Ministerdoktoren« og hans Tilhængere arbejdede paa at faa Kongen ryddet af Vejen, saa han kunde ægte Dronningen og bemægtige sig Kronen, fandt Tiltro hos mange.

Allerede sidst paa Sommeren 1771 skete Begivenheder, der tydede paa, at et Oprør kunde bryde løs naar som helst. Saaledes drog en Flok vrede Matroser en Dag ud til Hirschholm for at klage til Kongen over Struensees Forordninger, og indenfor Garnisonen i København voksede Uroen Dag for Dag. Hen paa Vinteren var Forbitrelsen mod Struensee saa stor, at den maatte have Afløb paa en eller anden Maade, og det føltes som en Befrielse, da Struensee og Brandt den 17. Januar 1772 blev styrtet og fængslet.

Nu fulgte Begivenhederne hurtigt efter hverandre. Den

Grev Struensee.
Efter Maleri.

25. April faldt Dommen, og den 28. April fandt Henrettelsen Sted. I Tusindvis strømmede Folk ud til Retterstedet for at se Tyrannens Fald, men de, der havde ventet at høre Folkets Jubel og Tilkendegivelse af Glæde over Dommens Fuldbyrdelse, blev skuffede. Stille overværede den store Skare Eksekutionen, og stille drog Folk hjem fra Retterstedet. Lige saa pludselig som Folkestemningen var blevet rejst mod Struensee og Brandt, slog den nu om — i Stedet for Had følte man nu Medlidenhed.

I den følgende Tid var Dommen og dens Udførelse Genstand for megen Omtale. Ikke blot herhjemme, men ogsaa i Udlandet, drøftede man ivrigt Spørgsmaalet: Hvad blev

Struensee og Brandt anklaget for, og hvorledes foregik Henrettelsen? Mange var nu overbevist om, at de to Mænd var blevet uskyldig dømt, og selv de, der fandt dem skyldige, indrømmede, at Henrettelsen var blevet for barbarisk udført.

En Besvarelse af de Spørgsmaal, der i 1772 optog Sindene saa stærkt, kan maaske ogsaa nu ca. 200 Aar efter paaregne sig Interesse, og i det følgende skal jeg da forsøge at besvare dem, idet jeg dertil benytter »Dom afsagt af den anordnede Inquisitions-Commission« — et originalt Eksemplar fra 1772 — og et Øjenvidnes egenhændigt nedskrevne Beretning om Henrettelsen.

»Dom udi Sagen imellem General-Fiscalen paa den eene og Greve Enevold Brandt paa den anden Side« fylder 5 Sider i Kvartformat og indledes med en Omtale af, at det ved Grev Brandts egen Tilstaaelse tydeligt er lagt for Dagen, at Brandt var Struensees gode Ven og Fortrolige, »til hvem han haver betroet sine største Hemmeligheder«.

Da han selv indrømmer, at der i Struensees »Levemaade, Tænkemaade og Idrætter« var meget, som han maatte misbillige, og da han ogsaa havde Kongens Fortrolighed, havde det været hans Pligt at advare Kongen, men i Stedet for har han »gjort eet med Struensee«, og Commissionen anklager ham da for følgende Forhold:

Han har ladet sig bruge til at holde Folk fra Kongen, for at Kongen ikke skulde faa noget at vide om Struensees og hans egne lastværdige Forhold.

Han har ikke vist Kongen den underdanige Ærbødighed, som enhver af hans Undersaatter er ham skyldig, men han har snarere været ham imod for derved at vinde Struensees Yndest og Bevaagenhed, saa han kunde tilvende sig en overdreven Lykke og befordre sin egen Fordel.

Han har hjulpet til at sætte Skilsmisse i den kongelige Familie ved at udvirke, at Prins Frederik blev anvist en separat Loge i Comediehuset, for at han ikke skulde være i samme Loge som Kongen og derved faa Lejlighed til at aabenbare Brandts og Struensees højstlastværdige Forhold for Kongen.

Han har ladet sig give og forære ved Struensee af Kongens Kasse i en kort Tid 60,000 Rdl., skønt han vel vidste eller i det mindste ej burde have tvivlet om, at han ej havde fortjent dem, og da han takkede Kongen, nævnede han ikke Summen, da han vidste, at det ikke kunde hænge rigtig sammen.

Skønt disse Forhold vel regnes for strafværdige, finder Commissionen det dog for intet at regne mod den Forbrydelse, han har gjort sig skyldig i ved at lægge Haand paa Hans Majestæt Kongen, »thi dette kan kun sættes i Lighed med, at han haver villet hasardere at dræbe ham, da saadan et Anfalds Udfald ikke kand vides i Forvejen, og et uheldigt Slag paa et ømt Sted ofte haver givet og foraarsaget Døden«.

Den Begivenhed, der her hentydes til, fandt en Dag Sted paa Slottet. Kongen havde fornærmet Brandt ved at love ham Prygl, og Brandt vilde derfor duellere med Kongen. Denne valgte at bruge Næverne, og Brandt for da ind paa ham og slog løs af alle Kræfter.

I Domspræmisserne omtales Begivenheden saaledes: »Brandt havde aftalt med Struensee, hvorledes og naar han skulde angribe Kongen, og han har ved sig selv betænkt, hvad Vaaben han dertil vilde bruge, samt bereedt samme, omendskønt ved nærmere Eftertanke ej brugt dem.

Efter at han af Struensee havde faaet at vide, at Kongen var alene, gik han med beraad Hu og i fuld Forsæt at

hævne sig ind til Kongen, viste de to opvartende Drenge ud af Kammeret og skød Slaaen for Døren, for at ingen skulde komme og forstyrre ham i hans Forsæt.

Derefter beskadigede han Kongen paa Halsen og bed ham i den ene Finger, og i samme Tid forgreb han sig imod Kongen med saa formastelige Ord og Udtryk, at enhver maatte undse sig for at igentage samme.«

Commissionen anser »dette Angreb« paa Kongen for »det største Crimen læsæ Majestatis som tænkes kand« og Brandt dømmes derfor til at miste Ære, Liv og Gods.

»Dom udi Sagen imellem General-Fiscalen, som anbefalet Actor, paa den eene og Grev Johan Friderich Struensee paa den anden Side« fylder 29 Sider, og det fastslaas heri først, at Struensee har begaaet en grov Misgerning, som er Crimen læsæ Majestatis i høj Grad. Hvori Misgerningen bestaar, nævnes ikke, men der hentydes vel her til hans Forhold til Dronningen, der ellers ikke omtales.

Efter denne Indledning fremdrages de mange »højstlastværdige« Forhold, som Struensee har gjort sig skyldig i, og som Commissionen anser for strafværdige.

Som bekendt traf Kongen Struensee paa en Rejse i Tyskland, og Struensee fulgte som Kongens Læge med til København. I den første Til levede han stille og roligt ved Hoffet, forlangte ingen Forhøjelse af sin Gage og lod til at være tilfreds med sin Stilling, men »i samme Tid arbejdede han med Iver hemmeligen paa at lægge den Grundvold, hvorpaa han vilde opføre sin stolte Lykke, og for at ingen skulde aabenbare Kongen hans sande Hensigter, bagvaskede han hos Kongen uden Forskel alle dem, der havde den Naade at nærme sig Monarken«.

Længe varede det ikke, før han havde opnaaet den Magt,

han hele Tiden havde higet efter, og »da han havde faaet sin Machine fuldkommen færdig, satte han den straks i Bevægelse«.

Siden Enevældens Indførelse havde Kongen haft et Raad, Geheime-Konseillet, der bestod af lovkyndige Mænd. Dette Raad vilde Struensee have afskaffet, da han var bange for, at det med Tiden skulde sætte sig imod hans Forordninger. Han bagtalte da Raadets Medlemmer for Kongen, og »Hans Majestæt Kongen, som inderlig elsker sit Folk og ønsker Redelighed hos sine Embedsmænd og er nidkær for sin souveraine Myndighed, tabte da Tilliden til sit Conseil og vilde have det besat med andre Mænd«, men det endte med, at Struensee fik det helt afskaffet.

Men da han vilde udelukke alle andre end sig selv fra at tale med Kongen, maatte de andre Collegier ogsaa være ham til Hinder, og han fik da Kongen til at forlange, at de i en Portefeuille skulde indsende skriftlige Forestillinger, saa at Kongen kunde faa Tid til at læse og overveje dem. Snart bemægtigede Struensee sig Portefeuillerne og kunde nu forestille Sagerne for Kongen ganske, som han fandt for godt.

Da han ved Geheime Conseillets Afskaffelse og ved de øvrige Collegiers Svækkelse havde draget al Myndighed til sig, varede det ikke længe, før Landets Indbyggere kom til at mærke hans Magt.

Han afskedigede efter Forgodtbefindende Embedsmænd, uden at de saa meget som fik at vide, hvormed de havde forbrudt sig. Saaledes blev Københavns Magistrat afsat og en ny indsat ved en Cabinetsordre af 3. April 1771.

Siden 1660 havde Københavns Borgere Lov til at vælge et 32 Mands Raad, der sammen med Magistraten skulde varetage Byens Interesser, men dette Raad fik Struensee ogsaa afskaffet.

Haardt anklages Struensee for sit ødsle Forbrug af Statens Penge, og der nævnes store Summer, som han til eget Forbrug har modtaget af Kongen.

For at ingen skulde faa at vide, hvad han modtog, fik han oprettet en »Speciel Cabinets Cassa«, som skulde være under hans Opsigt. I Løbet af en Maaned trak han deraf 132,000 Rdl., og en af de værste Beskyldninger mod ham er, at han mistænkes for at have forøvet Bedrageri mod denne Kasse.

Kongen havde skænket 10,000 Rdl. til Dronningen, 6,000 til Struensee og 6,000 til Brandt, ialt 22,000 Rdl., men Regnskabet udviser, at der er hævet 132,000 Rdl., og at Struensee og Brandt hver har faaet 60,000. I Anklagen mod Struensee paastaas det, at det samlede Beløb først har været opført med 22,000 Rdl. og at det tydeligt kan ses, at der snere er sat et Ettal foran Beløbet, medens det forreste Total er forandret til et Tretal. Da der saa er føjet et Nul til de Beløb, der var tilstaaet Struensee og Brandt, og opført en ny Udgift paa 2,000 Rdl. til Kammerherre Falkenschjold, kommer de forskellige Beløb til at passe med Summen.

Commissionen finder det aldeles forkasteligt, at Struensee ikke satte sig ind i Landets Sprog, Forfatning og Indretning, men at han tværtimod altid lagde sin Mistro til den danske Nation for Dagen, hvilket han særlig gav til Kende ved de Bestemmelser, han traf angaaende Hærens Indretning.

Garden til Hest, som udelukkende bestod af Danske og Nordmænd, syntes Struensee ikke om, og de to Eskadroner blev nedlagt i Foraaret 71. Garden til Fods, 5 Kompagnier rekruterede fra Danmark og Norge, alle paalidelige Folk, som man med Sikkerhed kunde betro Vagten paa Slottet, var Struensee heller ikke tilfreds med, og ved en Cabinets-

ordre af 21. December 1771 bestemtes, at de skulde omdannes til 5 Kompagnier Grenaderer og indgaa i de 5 Regimenter, som laa i Garnison i København.

Endvidere fik han udvirket, at et Par Regimenter, som han havde Mistro til, blev forflyttet til en anden Garnison, og en ny Kommandant, til hvem han havde Tillid, blev udnævnt.

Naar Majestæterne og Struensee kom til København, havde de en usædvanlig stor Eskorte med, Vagterne paa Slottet og Comediehuset blev fordoblede, og Kanoner med behørigt Mandskab blev holdt i Beredskab paa Tøjhuset, saa de kunde bruges naar som helst.

Endelig anklages Struensee for den haarde Opdragelse, han vovede at give Kronprinsen, »hvorved Hans Kongelige Højhed ofte var sat i den yderste Fare for at miste Sundhed og Liv«.

»Som det saaledes er klart, at Grev Struensee paa mere end een Maade og i mere end een Henseende baade selv har forøvet og taget Del i det af andre forøvede Crimen læsæ Majstatis i en overmaade høj Grad, foruden det, at hans hele Administration har været en Kæde af Voldsomheder og Egennyttighed, ligesom han har vist Foragt for Religion, Moral og gode Sæder . . .

Saa kiendes for Ret: At Greve Johan Friderich Struensee sig selv til velfortjent Straf og andre Ligesindede til Eksempel og Afsky haver forbrudt Ære, Liv og Gods, og være degraderet fra hans Grevelige og ald anden ham forundt Værdighed, samt hans grevelige Vaaben af Skarpretteren sønderbrydes. Saa bør og Johan Friderich Struensees høyre Haand af hannem levende afhugges, og dernæst hans Hoved. Hans Krop parteres og legges paa Steyle og Hiul, men Hovedet med Haanden sættes paa en Stage«.

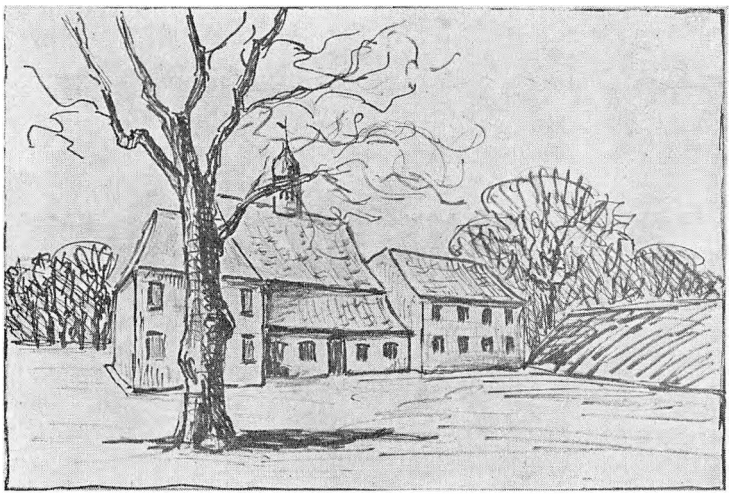

Struensees Fængsel i Citadellet.
Tegnet af Kommunelærer Aa. Nielsen, Brande, efter en Tegning fra 1776.

De afsagte Domme fik kongelig Approbation 27. April, og Dagen efter fandt Henrettelsen Sted.

Tidlig om Morgenen blev Struensee og Brandt ført ud paa Fælleden, og i Overværelse af mange Tusind Københavnere, led de to Grever Døden. En af Tilskuerne til denne uhyggelige Begivenhed, Christian Carel Graner, nedskrev samme Dag en Beretning derom. Ved et Tilfælde har jeg haft Lejlighed til at læse denne Beretning, der her skal gengives i sin Helhed, da den giver en klar og ret udførlig Fremstilling af den barbariske Eksekution.

»Anno 1772, den 28. Aprillius. I Morges gik Eksekutionen for sig med Greverne Struensee og Brandt udenfor Østerport paa Fælleden, hvor den afsagde Dom efter Lovens Bogs 6, bogs 4. Kapitel første Artikel blev udført i alle dens Dele.

Grev Brandt blev først henrettet. Han blev imodtaget af sin Sjælesørger, Hr. Provst Hee, der var Præst ved Holmens Kirke, nedenunder ved Skafottet, og med hvem han og opfulgte og efter en kort Opmuntringstale til ham, hørte han Dommen oplæse af Kongens Foged, Hr. Etatsraad Ortved. Derefter traadte Skarpretteren til, sønderbrød hans grevelige Vaaben med de Ord: »Dette sker ikke omsonst, men efter Fortjeneste«. Han afførte sig derefter selv sine Klæder og lagde sig paa Blokken, hvorpaa hans højre Haand først blev afhugget, dernæst Hovedet og Kroppen parteret. Han gik efter Provst Hees' Vidnesbyrd sin Død med Troens Frimodighed i Møde og raabte, da han laa paa Blokken og af Hr. Provsten blev erindret om Jesu Leje med Ansigtet mod Jorden i Getsemane Hauge: »Jesu Blod raaber for min Sjæl«, med hvilke Ord han endte sit Liv.

Grev Johan Friderich Struensee, som under denne Ekskusion holdt neden under Skafottet, traadte derefter ud af Vognen, blev modtaget og geleidet af Pastor Münter og udstod paa samme Maade sin Straf. Han udviste de sidste Øjeblikke af sit Liv den samme kristelige Sindsforfatning, som han efter Hr. Pastor Münters Vidnesbyrd allerede nogle Uger før i sit Fængsel havde trøstet sig med, og som han i sit Brev, han kort før sin Henrettelse har tilskrevet sine Forældre, har udtrykt saaledes, at han ventede at dø med fuldkommen Sjælsro, som han havde sin Overbevisning om Religionen og Troen paa Jesum at takke for.

Paa Retterstedet vendte han sig til de tilstedeværende og bad alle dem, som han havde gjort imod, om Forladelse, samt ønskede, at Jesu Blods Kraft maatte komme Kongen og det kongelige Hus og det ganske Land til Velsignelse.

Da han nu endelig laa paa Blokken og skulde imodtage det dødelige Hug, blev han af Hr. Pastoren herligen opmuntret med de Ord: »Halt in Gedachtnes Jesum der Ge-

kreüdsteigten«. Dagen før havde han ladet sin Broder Justitsraaden ved Hr. Pastor Münter sige sit sidste Farvel og har ellers aflagt mangen Bevis paa sit gode Sinds Forfatning.

De henrettedes Kroppe blev kørt udenfor Vesterport til Retterstedet, hvor den murede Galge staar, hvor Kroppene straks samme Dag blev lagt paa Stejler, og nu hver Krop, som var delt i fire Parter, blev ogsaa lagt paa fire Stejler og Haand og Hoved paa en Stage, og Københavns Folk havde nok at bestille med at gaa Pilegrimsgang ud til Retterstedet for at se begge Greverne Enevold Brandt og Johan Friderich Struensee at ligge paa Stejle og Hjul og deres Haand og Hoved paa en Stage, og jeg var selv et øjensynligt Vidne til dette.«

Litteratur:

Fabricius: Danmarkshistorie. »Dom afsagt af den anordnede Inquisition-Commission«. Chr. Carel Graners Optegnelser om Henrettelsen.

Tage Bundgaard Lassen, f. 1900. Lærereksamen fra Silkeborg Sem. 1921. Lærer i Brande fra 1923. Viceskoleinspektør 1940. Artikler og Kroniker i Dagblade, Tidsskrifter og hist. Aarbøger. Noveller i Ugeblade. Bøger: »En Lærers Livserindringer. L. Lassen. Lærer i Toustrup 1830—1880«, »Trange Tider«, »Brande Sogns Historie 1. Del«.

DANSK LITTERÆR 5.-KOLONNE. DA DANMARK VILDE EROBRE SVERIGE FRA LUFTEN

Af stud. jur. *Cai Clausen.*

Idéen om et nordisk Statsforbund er jo i hvert Fald foreløbig skrinlagt, men der kan maaske være Anledning til at mindes et Par Episoder fra den Tid — slet ikke saa fjern — da Danmark og Sverige var Arvefjender og tørnede sammen med smaa Mellemrum, ikke som nu paa uskyldige Fodboldbaner, men med Vaabenmagt til Lands, til Vands og — hvor utroligt det end lyder — i Luften!

Gennem hele det 18. Aarhundrede havde de to Lande kigget ondt til hinanden. Danmark havde svært ved at glemme tidligere Nederlag og Landafstaaelser, og Sverige, der vel følte sig lidt amputeret efter Karl XII's Operationer, lagde ikke Skjul paa, at det godt kunde tænke sig at Norge — for sin egen Skyld selvfølgelig — skulde rive sig løs fra Danmark. Og hver for sig gik de respektive Monarker vel ogsaa med deres egne Ideer om den mest praktiske Maade at forene Nordens Riger paa; ingen af de to Kongsemner syntes dog at være tilbøjelige til at anerkende den andens bedre Ret — Ret taltes der forøvrigt slet ikke om, derimod manøvrerede man af og til med sine Troppestyrker i Nærheden af Grænsen, trak Skibe sammen, provokerede lidt og havde i det hele taget ikke nær saa pæne Vaner som senere. En Svensker var paa den Tid

en lige saa stor Vederstyggelighed for Danskerne som Tyskerne under Besættelsen, og Svenskerne paa deres Side havde nok ogsaa en god Hukommelse for smaa historiske Detailler som f. Ex. Tordenskjold. En svensk Digter, Hammarskjöld, mindes i et Brev til en dansk Kollega deres første Møde, og hvor forundret han blev ved at træffe en dansk, der kunde være venlig, »for med Modermælken havde jeg indsuget en anden Opfattelse«.

Samtidig med denne, maaske lidt officielle og traditionelle Mistillid, foregaar der dog fra begge Sider Forsøg paa at udligne Modsætningerne og tilvejebringe Forstaaelse. Tanken — uden Bagtanke — om Broderfolket dukker op, og i en Indberetning 1789 fra den svenske Chargé d'affaires i København, d'Albedyhl, hedder det, at han »kender ingen oplyst Dansk, der selv gør sig skyldig i den gamle Daarskab at hade Sverige eller billiger, at andre gør det«.

Da Sverige imidlertid 1788 angreb Rusland, maatte vi, der var i Forbund med Rusland, erklære Krig; en dansk Hær rykkede ind i Bohuslen og slog ved Kvistrumbro en underlegen svensk Styrke. Krigen fik dog hurtig Ende, der blev sluttet Fred og fra dansk Side bestræbte man sig nu paa at faa et godt Forhold til Sverige og udslette Erindringen om dette lille krigerske Mellemspil, saa meget mere som man i danske Regeringskredse ikke havde sluppet Tanken om en nordisk Union, der nu skulde realiseres ad dynastisk Vej med Kronprins Frederik som Midtpunkt.

For denne Skandinavisme arbejdede bl. a. en vis Kammerherre Schumacher, tidligere dansk Gesandt i Petersborg, og om hans Arbejdsmetoder foreligger der en Del Korrespondance fra hans Haand, der viser, at han havde bevaret en Del af sine diplomatiske Unoder.

I et Brev til en dansk Hofmand, Bülow, meddeler han

sin fromme Hensigt »at ophæve alt Nationalhad ved at vise Svenskerne, at de Danske ingenlunde hader dem, men at begge Nationer er skabt til at elske hinanden og leve forenede«. Dette vil han opnaa ved at lade skrive en dramatisk Piece med 3 smukke Formaal:

1) at vise, saavel for Danske som for Svenske, »vor fortræffelige Kronprinses ædle Karakter, Menneskekærlighed og for sine Undersaatter lykkelige Tænkemaade.«

Schumacher, der formentlig har studeret baade Shakespeare og Machiavelli, fordyber sig i en Udredning af de fornødne sceniske Effekter. »Det kan ikke være andet end nyttigt paa en *skjult Maade* at lade kontrastere hans kongelige Højheds alle bekendte fortræffelige Egenskaber med de modsatte hos Kongen af Sverige — Kronprinsens gode Økonomi mod den svenske Konges Ødselhed, *hans* Lyst til Arbejde og Aktivitet mod dennes Lyst til Spectakel og Comedier, *hans* Ømhed for Undersaatterne, medens denne sælger dem til Tyrkerne, *hans* Godgørenhed mod trængende mod dennes Presenter til Paven, *hans* aabne Karakter mod Kongens Falskhed.« Alle disse sarte Nuancer mellem svensk og dansk skal altsaa — iflg. Forfatterens Intentioner — »paa en skjult Maade fint antydes« — i Sandhed en værdig Opgave for en nordisk Forfatterkonkurrence. Men ikke nok hermed, Dramaet skal endvidere vise 2) at Krigen ikke var ført mod det svenske Folk; »Danskerne vil Svenskerne al mulig Lykke og elsker i Almindelighed den svenske Nation. Krigen førtes kun mod den svenske Konge, og paa en overmaade ædel Maade.« —

Nutidslæseren vil nikke genkendende til denne Sprogbrug og kalde den særdeles moderne — korrektere vilde det nok være at kalde den moderne Sprogbrug særdeles gammeldags.

3) skal Stykket indeholde en Slags Pointe, om hvor godt

det dog vilde være for begge Lande at forenes — dog i saa tvetydige Udtryk, at det er uklart, om Enigheden skal opnaas ved en fælles Konge eller blot gennem en snæver Union«. — — Og med denne udsøgte diplomatiske Finesse skulde altsaa Stykket slutte.

Det mest fantastiske er imidlertid, at Stykket virkelig blev skrevet. Det hed »Den svenske Fiskers Tilbagekomst til Rå« og Handlingen er kort følgende:

En Fisker, der besidder alle Dyder, er gaaet over Isen fra Sverige til København for at faa et Glimt af Kronprinsen og alle hans Dyder — han, som har hjulpet Svenskerne i deres Ulykke.

I 1. Akt venter Konen sin Mand med Længsel — hun taler om det lastefulde Liv i Byen, hvilket giver hende Anledning til at synge en Arie om Nøjsomhed.

2. Akt. Den enfoldige Nabo spørger efter Manden og bryder ud i Veraab, da han faar at vide, hvor han er. Danskerne vil pine og dræbe ham. Almindelig Sorg og Smerte samt Arie af Datteren om Faderens Ulykke.

3. Akt. En god Svensker kommer til og beretter om Slaget ved Kvistrumbro, hvor han blev saaret og behandlet med en enestaaende Menneskelighed og Omhu af Danskerne, der gør alt for at skaane Menneskeliv.

4. Akt. Fiskeren kommer tilbage, forsinket af at redde en druknende Dansker. Lov og Pris over Kronprinsen.

> »*Ja, vist har jeg set ham, I ved, hvem jeg mene*
> *hans Aasyn udviste en Smil englerene . . .*
> . . .
> *Lyksalig det Land, som kan kalde ham sin*
> *Gud give, jeg kunde og kalde ham min.*«

5. Akt. Den reddede Dansker gør sin Entré og er tilfæl-

digvis den samme, der har plejet den gode Svensker. Apoteose.

O svenske Folk hvis Dyd og Mod
vi danske ej miskender . . .

Slutkor:
Hans Navn og Ære aldrig skal af vores Bryst udslettes
Gid han var vor og vi igen var Friederick den siettes.

Selv om en Hyldest til Kongen i den Tids Stykker var den obligatoriske Finale, havde det vel nok indtil da været stiltiende forudset, at det var ens *egen* Konge — men den Slags Spidsfindigheder interesserede ikke denne politiske Komedieskriver; der var andre Ting, der var vigtigere: først og fremmest at skjule, at det drejede sig om en direkte dansk Propaganda — Schumacher giver nøje Instrukser om, at Bogen skal trykkes paa Svensk med f. Ex. Oversætterens Navn som Forfatter, en svensk Udgiver fingeres, og Stockholm og en derboende Boghandler skal angives som Trykkested, skønt det vitterlig er København.

Danskerne har saaledes i al Beskedenhed den tvivlsomme Ære at have introduceret den »litterære« 5-Kolonne i Sverige.

Til vort Forsvar kan dog anføres, at den svenske Konge kort forinden havde haft Planer om at besætte København, saa i dette Perspektiv maa den danske Riposte jo nærmest betragtes som et stilfærdigt Udslag af litterær Skandinavisme.

Denne danske *faible* for det romantisk-teatralske med politisk Tendens ytrede sig senere under den samme dydige Kronprins, der imidlertid nu — 1808 — var avanceret til Monark, Frederik VI. — Den mellemliggende Tid har bragt svære Ulykker over Danmark; Krigen med England har udmarvet os, Flaaden er røvet af »det troløse Albion«, og

i denne Situation vender vi os mod Øst. Her er Gustav den IV blevet afsat ved et Statskup, og man har drøftet Frederik VI som Kongsemne. Denne har imidlertid legitimistiske Komplexer og vil ikke regere i et Land, der har en fri Forfatning; derimod foretrækker han at dokumentere sin Statskunst ved i vestlig Vind fra Kronborgs Volde at sende Balloner op fyldt med Propagandaskrifter, der skal præparere Skaaningerne før den paatænkte Landgang.

I Betragtning af, at denne Propaganda fremsendes *par avion* og skal drysse ned i Hovedet paa de uvidende Svenskere, forekommer Titelen paa Skriftet blot egnet til yderligere at understrege det groteske i hele Foretagendet. Den hedder »Strödda anmärkninger öfver Sveriges ställning« — og saa daarlig en Vittighed vilde selv Englænderne ikke have kunnet tillade sig under Krigen uden at miste en Del af deres Prestige. — Virkningerne i Sverige af dette Vid kunde imidlertid aldrig konstateres, for Landgangen blev ikke til noget, tilfældigvis netop paa Grund af Englænderne, der krydsede i Sundet og forhindrede Frederik VI i at omsætte sin litterære Skandinavisme i Praksis.

Som Litteraturmedarbejder havde han en kendt svensk Emigrant, Gyllembourg-Ehrensvärd, der nu frivilligt gjorde sit Land den Tjeneste at gøre Frederik VI til Grin. Skriftet udmalede saa overbevisende som muligt den danske Konges Fortræffeligheder, Sveriges Lykke, om det plantede sin Krone paa hans Hoved, de store Perspektiver, der aabnede sig, naar Sundets Kyster beherskedes af samme Magt. Bjergdrift og Skovdrift i skøn Forening med Agerbrug — Velmagt, Selvstændighed (!) og politisk Indflydelse. »Man oplives ved dette Perspectiv« bemærker Gyllembourg-Ehrensvärd, der øjensynlig ikke er Lokalpatriot »af samme Følelse som en Billedhugger, der længe tvunget til at leve i et Södertälje, flytter til Roms Ateliers.«

Hvorvidt dette flammende Oprørsskrift har hensat de skaanske Bønder i vildt Raseri mod Konge, Regering og Södertälje, melder Historien som sagt intet om — men man har Lov til at formode, at det mangeaarige Naboskab med Danmark havde lært dem at goutere en Spøg. —

Cai Clausen, f. 1918, redigerede under Besættelsen Bladet »stud. jur.« Nu Redaktor af »Studenterbladet«. Bidragyder til forskellige Blade og Tidsskrifter.

PRÆSTEN OG SKOLEHOLDEREN

Af Lærer *Erling Petersen.*

Joachim Skoleholder jog de sidste snotnæsede Unger ud og lukkede Døren bag dem. Saa vrissede han surt og gik ind i sin Stue. Han var langt nede i Humøret. Det var — Gud bedre det — ikke noget særlig godt aflagt Embede, han her var dumpet ind i. — Og saa Præsten, det gale Spektakel. — Han turde forsværge sig paa, at der næppe gik een Uge hen, uden han havde et eller andet at klamres med ham om.

Næh — Joachim Jensen, Skræder og Skoleholder udi Førsløv, — forhen Korporal i Kongens Tjeneste — var rigtig godt utilfreds med Forholdene her i Byen. Og alligevel havde han fundet sig i det adskillige Aar. Først for et Par Aar siden havde han i al Underdanighed vovet at beklage sig til Biskoppen over, at han var saa slet aflagt.

»Det er saa overmaade indskrænket her, at jeg ikke kan have det allerringeste Kreatur, som dog alle de andre Skoleholdere kan have, og dertil kommer, at min Præst undertiden har været og endnu er mod mig for en stor Del overmaade urimelig, saa ser Biskoppen, at jeg med Familie maa leve et tungt og besværligt Liv.«

Saadan havde han skrevet, ligefremt og uden Overdrivelse, og han kunde uden at lyve sige, at det ikke var blevet bedre i de Aar, som var forløbet siden da, — navnlig var Pastor Brasch end mere krakilerisk end dengang, det Bakkelsesbæst. —

— Hss. — Skoleholderen saa' forskrækket op. Der var han vist kommet for Skade at tænke højt. Han hviskede for en Ordens Skyld et fromt »Gud forlade mig min Mund« til sig selv, skønt ingen havde hørt ham, og sank saa tilbage i sin forrige Tilstand af bedrøvet Misfornøjelse.

Nu sidst havde Præsten faaet Nys om det Embedsbytte, han havde ordnet med Degnen Carlsen i Fodby, og lagt sig i Vejen derfor samt anmodet Biskoppen om at afvise dette. Ja, Brasch havde ydermere tilskrevet Højærværdigheden, at det var ham ligegyldigt, om Skoleholderen Joachim Jensen blev Degn i Fodby eller ej, men at Degn Carlsen var for sin bekendte Liderlighed og Drukkenskab ganske uværdig og uduelig til saa anselig en Skole som her i Byen.

Joachim Skoleholder kræmtede forarget, mens han stod ved det lave Vindue og saa' ud paa den plørede Vej, hvor den bestandigt silende Novemberregn var løbet sammen i hele Søer. Han sukkede.

— Suk Hjerte, men brist ikke. — — Det var hans lille ferme Kone, der var kommet ind med Favnen fuld af Sysager.

— Lad os nu hellere komme i Gang, bitte Far, sagde hun. Du har jo lovet Provsten hans Tøj, til han i Morgen kommer paa Visitats.

Skoleholderen sukkede endnu engang dybt og selvmedfølende og sjokkede lydigt foran sin Kone ind i Skolestuen, der uden for Læsetiden udgjorde et fortrinligt Skræderværksted, hvorom et stort Boskab vidnede.

Den lille vævre Kvinde saa' et Øjeblik skraat hen paa hans ludende Skuldre og posede Knæbukser, der søkkede stærkt bagtil, og mærkede sig hastigt den umaadelige Forskel, der bestod mellem denne Bedrøvelighedens Apostel

og den strunke Korporal, som engang for Aar tilbage med lige stor Selvfølgelighed havde gjort Kaal paa hendes — Frederikke Sophie Baggers — Hjertefred og Dyd.

*

Dagen efter var der Provstevisitats, og Folk stimede mod Kirken. Helt fra Sognets yderste Grænser kom de, kørende og gaaende imellem hinanden.

Vejret havde bedaget sig oven paa de sidste Dages vedholdende Regn; Solen skinnede og spejlede sig i Gadekæret og Vejens talløse Pytter.

Sjask. — Det var Mølleren fra Arløse, der kom agende. Han havde Fart paa og kørte saa rask, at Folk skyndsomst maatte redde sig selv og Kisteklæderne fra at besmudses af Vejens Skarn.

Fra Skolehuset kom Skoleholderen sammen med Konen og skraaede over Vejen til Kirken. Han gik nogenlunde roligt. Præsten fandt vel næppe paa at gaa ham for nær i Provstens Paahør skønt han kunde saamænd være skarnagtig nok til det.

Ved Kirkedøren stod de andre Skoleholdere i Sognet, Frederik Albrechtsen i Arløse og hans Kone Ursula samt Johannes Kastrup og Anna Cathrine i Snesløv. Efter at have hilst fulgtes de tre Kvindfolk ad ind i Kirken.

Degnen Wulfsberg kom i det samme ud, han havde været inde og tænde Alterlysene og sætte Salmenumrene op. Han var en Mand, der var sig sin Værdighed bevidst. Han var desaarsag glatraget. Skoleholderne estimerede han ikke stort, men det var gensidigt.

Nu kom Pastor Brasch tilsyne i Følge med Provsten, der hilste venligt paa Degnen og Skoleholderne. Jensens Haand fik et ekstra Tryk.

— Har I mig saa den Kjole færdig? spurgte han.

— Den er i Orden, Deres Højærværdighed, sagde Joachim.

— Godt. — Send saa en Dreng hen i Præstegaarden med den, saa skal jeg fly Betalingen til Axelsen i Haldagerlille, næste Gang I kommer der. — Provsten nikkede venligt og gik ind i Kirken.

Skoleholderen kastede et ligesom forbavset Blik paa sin Haand og sjokkede beæret bagefter Sognehyrden og sin højærværdige Kunde i Selskab med Degnen og sine to Embedsbrødre.

Saa lød Salmesangen anført af Degnens hæse Røst og fyldte det hellige Rum. Arløse-Mølleren brummede om Kap med Oldermanden fra Snesløv. Hæse Brændevinsrøster stavrede møjsommeligt gennem Salmen, skingre Kvindestemmer blev blødere i Klangen, efterhaanden som Sangen skred frem, og Børnene stemte i af karsken Bælg. — Provsten sad oppe i Koret og smilte huldsaligt, han befandt sig vel, og hans Støvlenæser vippede gemytligt i Takt med Melodien. Da sidste Vers var næsten sunget til Ende, besteg Pastor Brasch Prækestolen, det foregik ikke ganske lydløst, og Provsten kastede et misbilligende Blik efter ham.

Præstens tørre Rationalisme futtede til Vejrs i Kirkerummet som en tynd Røg, mens han med sin afsnubbede, arrige Røst lagde ud om det hellige Bibelord, der byder Menneskene at elske deres Fjender.

— Gud se i Naade til den Mands Fjender, tænkte den vennesæle Provst og smilte forbindtligt og tilsyneladende opbygget op til den ranke Ryg, der ligesom demonstrativt var vendt imod ham.

Efter endnu en Salme begyndte Overhøringen. De, der sad inde med Ansvaret for Sognebørnenes aandelige Kva-

liteter, Pastor Brasch, Wulfsberg og de tre Skoleholdere, samledes om Provsten i Kordøren, da denne tog fat. Langsomt gik det, langsomt fulgte Degnen i Provstens Kølvand, og langsomt, fortærende langsomt slap Tiden de endeløse Minutter over i Evigheden.

Da Provsten var naaet til Ungdommen, der paa Degnens Foranledning havde taget Opstilling i nederste Ende af Kirken, tog Præsten fat paa at beklage sig til Skoleholderne over alle de Høns, Æg og Ænder, han mistede ved de nedlagte Gaarde i Sognet.

— De høje Herskaber, sagde Pastor Brasch, maa jo formene, at en Præst kan leve af ene Luft, da de med velberaad Hu nedlægger Gaarde, skønt hver nedlagt Gaard er ensbetydende med en væsentlig Forringelse af mine i Forvejen beskedne Indtægter.

Skoleholder Kastrup, en stor, lidt forlegen Mand, vovede spagfærdigt at antyde, at heller ikke Skoleholderne havde haft Fordel af, at Gaardene blev nedlagt. Tværtimod. — Og de var jo tilmed ringere aflagt end Præsten, om han saa maatte sige.

— Der er vel Adskel, min gode Kastrup, gøede Pastor Brasch, paa en Præst, der har lange Aars Studeretid bag sig, og en Skoleholder, der enten har siddet Ryggen krum paa et Skræderbord eller været gemen Rekrutpisker. —

Kastrup aabnede Munden for at svare, men skævede forsigtigt om til sine Embedsbrødre, der begge var Skræddere, saa opgav han at sige noget og klappede Munden i med et Smæld.

Jensen og Albrechtsen maatte bide i det sure Æble og stoppe Fornærmelsen i Lommen — — den første havde oven i Købet faaet til begge Lommer.

Derpaa sagde Præsten, at om lidt, naar Provsten var kørt, skulde Folk, der vilde til Alters næstfølgende Søn-

dag, indtegnes hertil, og han havde da Skoleholdernes Hjælp behov.

— Her i Menigheden er 400 Kommunikanter, sagde han, men deraf kommer kun knapt 100—120 til Offers, men naar de skal tegnes, stimler de op til Koret 70—80 paa een Gang. Derfor vil jeg have, at I skal skiftes til at indlade tvende Personer ad Gangen, da jeg vil have tvende onde og tvende gode for derefter at indrette min Tale, og I, Jensen, skal være den første, da det er første funderte Skole, og saa skal den Kavaller — han pegede paa Albrechtsen — og saa skal du, Johannes. —

Men da Provsten var fulgt til Vogns og Degnen omsider rede til at paabegynde Indtegningen, da havde alle tre Skoleholdere forladt Kirken sammen med den Del af Menigheden, som ikke attraaede at komme til Herrens Bord, og var gaaet hver til sit.

Siden kom Pastor Brasch, harm i Hu, og gik uden at hilse paa dem, han mødte, lige over i Skolestuen, hvor Joachim Skoleholder sad og syede.

— Hvad bilder I jer ind, Jensen, siden I ikke efterkom min Befaling, sagde Præsten.

— Den Befaling kunde vi Skoleholdere ikke rette os efter, svarede Jensen roligt, thi saadant strider baade mod Guds og Kongens Lov, og det vedkommer ikke Embedet som Skoleholder at postere sig udi Kordøren for at skændes og klamres med Folk, som attraar at nyde det hellige Sakramente. —

— I gør, som jeg befaler, sagde Pastor Brasch, næste Gang har I at give Møde ved Indtegningen og gøre jeres Pligt. —

— Det gør jeg kuns efter højere Ordre, erklærede Skoleholderen.

— Da skal jeg faa jer til det, raabte Præsten, tog Jen-

sens Saks og slog den af al Magt mod Bordet, hvorpaa han rev nogle Traade og Maal, som hang i Vinduet, til sig, stak det i Lommen og gik, idet han sagde nogle forblommede Ord om, at de to ikke var færdige med hinanden endnu.

— Nej, det er ikke saa vel, sukkede Joachim Skoleholder noget betuttet og ikke saa lidt forbløffet over, at han havde haft Mod til at svare den koleriske Præst igen, men da han havde sagt A ved at trodse ham deroppe i Kirken, saa var han ogsaa pint til at sige B.

— Jøsses, som han da regerede, sagde hans Kone, hun kom fra sit Køkken. — Kom du hellere med mig, lille Far, du kan nok trænge til en Bid Mad at styrke dig paa efter saadan en Omgang. —

Det var Joachim tilbøjelig til at give sin Kone Ret i, naar han skulde være helt ærlig, saa var han ikke fri for at fornemme sig en Kende slunken indvendig. Han kunde da ogsaa nok have Styrkelse behov, for kendte han sin Sognepræst ret, saa vilde det næppe vare længe, før han hørte nyt fra den Kant.

Det slog da ogsaa godt nok til, for en Aften, da Jensen og Konen stod i Skolestuen sammen med Pigen for at skære nogle Særke og Skjorter af et Stykke Lærred, han havde faaet hjem fra Blegemanden i Næstved, kom Hr. Brasch med sin Tjenestekarl, Ole, ind til ham med en stor Knortekæp af Størrelse som et godt Kosteskaft og en Haandlygte med Lys udi. Han skar Tænder som et rasende Menneske, greb fat i Lærredet og rev det med Gevalt ud af Hænderne paa dem, slog i Bordet med Kæppen, saa alt det, som var paa det, fløj rundt omkring i Huset og sønderrev alle de Baand, som laa paa det andet Bord. Nu vovede Skoleholderkonen stilfærdigt at bemærke, at Præsten næppe havde noget at bestille i Skolen udenfor den be-

falede Læsetid. Det tog Præsten hende meget ilde op, han stak hende Lygten i Ansigtet og sagde, at han vilde se den spidsnæsede Ting i Ansigtet. Derpaa dunkede han hende i Hovedet med knyttede Hænder og raabte:

— Djævelen skal gale i dig, du Skræderkvinde. —

Nu fandt Jensen dog, det gik en Kende for vidt, og bad Præsten stikke Piben ind lidt, saa anstændige Mennesker ogsaa kunde finde Ørenlyd, men derover geraadede Hr. Brasch i et saadant Raseri, at han næppe var Herre over sig selv.

— Din ondskabsfulde Skræder-Skoleholder, raabte han, skulde hellere passe Skolen og ikke sidde her og forsømme Folks Børn for dit evige Skræderis Skyld. —

— Saa skaf mig Børn i Skolen, sagde Skoleholderen trodsigt.

Da slog Hr. Brasch med sin Haand paa hans Skræderværksted og tordnede:

— Skaf mig dit Værksted ud af Skolen, saa skal jeg skaffe dig Børne i Skolen. —

— Værkstedet kan vi vel faa ud, sagde nu Jensens Kone, om ellers Præsten vil tilstede os, at vi maa aflukke et Kammers fra Skolestuen, som sket er i Arløse og Snesløv, for at vi kan sætte det Boskab derind, som staar her. —

— Du skal have Djævelen, du Skræderkvinde, raabte Præsten. Naar du faar Tilladelse til at sætte Skillerum, maa du spytte mig i mine Øjne, og saa skal jeg lade dig bære et Natskrin, at du kan have at skide og fløjte dig udi. —

Præsten næsten skreg af Arrigskab. Pigen gemte sig bag Konen, der var blevet kridhvid i Ansigtet under den sidste Skylle. Nu mandede Jensen sig atter op og bad Præsten forlad Skolestuen, thi han havde ikke Stunder til at klam-

res med Præsten, sagde han, og hvad deres Mellemværende iøvrigt angik, saa maatte andre dømme dem imellem. Hertil svarede Pastor Brasch, at han intet hellere ønskede end en Provsteret sat her i Skolen.

— Men jeg ved, sagde han, at jeg ikke kan erholde lovformelig Ret, eftersom I er Provstens Tæller og Skræder. —

Derpaa gik Præsten med Ole i Hælene som en lydig Hund.

*

Provst Wædelee, Sognepræst for Tjustrup og Haldagerlille Menigheder, sad i Studereværelset i sin lille hyggelige Præstegaard med et nylig aabnet Brev foran sig. Han læste ivrigt, rystede af og til paa sit ærværdige Hoved, og da han var færdig, sad han en Stund og saa grublende frem for sig.

Den evindelige Kiv og Splid var snart ved at slide lovlig meget paa hans ellers gode Nerver. Her laa nu foran ham en lang Klage fra Skoleholderen i Førsløv over Sognepræsten der. Det var ikke Smaating, han anklagede ham for, og noget var der vel om det, for saa vidt Provsten vidste, saa var hans Broder i Herren, Pastor Brasch en meget voldsom Natur, som han trods sin efterhaanden fremskredne Alder var ude af Stand til at beherske, hvad nærværende Dokument jo tilfulde vidnede om.

Men der var nok ingen Vej udenom. Provst Wædelee sukkede af hele sit fredsommelige Hjerte og satte sig til at skrive en Forespørgsel til Pastor Brasch om Klagens Berettigelse, og med et lidt stramt Træk om Munden føjede han til:

»Hvad angaar Beskyldningen mod mig, saa formoder jeg, at disse Ord ere udtalte i et uheldigt Øjeblik, i en

Slags Overilelse, og i saa Fald kan jeg gerne overse dem, men i modsat Fald vil jeg udbede mig Hr. Broders nærmere Erklæring om denne Post. Jensen har syet for mig, men er ikke min Tæller, jeg har aldrig holdt ham dertil, men alene bedet ham og Amdi, at naar de tællede i Haldagerlille Sogn, de da vilde tegne paa en Seddel, hvor meget jeg tilkom, da Bønderne kunde tage selv.«

Da Provsten havde skrevet Brevet til Ende, strøede han Sand over det vaade Ark, at Blækket kunde tørres.

— Tyg nu paa den, Hr. Broder, tænkte han, og se, om du kan fordøje den. —

Det kunde Hr. Broder ikke. — Faa Dage efter sad Provst Wædelee med Førsløvpræstens Brev foran sig. Han fandt deri saare lidt opbyggeligt, men desmere fornøjeligt.

— Hr. Broder sparer saa sandelig ikke paa Krudtet, sagde han halvhøjt, hør engang, lille Kone, hvad min Kaldsbroder i Førsløv har at forlyste os med, sin Skoleholder anlangendes. —

Og en smilende Provstinde paahørte i Tavshed sin højærværdige Gemals omstændelige Forelæsning af Ord og Udtryk, som hun fandt havde ilde Klang i hans venlige Mund. Men hun maatte jo give ham Ret, om ikke den Præst virkelig skrev af karsken Bælg.

— »Jeg havde ej troet, at der i hele Sjælland kunde være saa skamfuld, løgnagtig og ondskabsfuld Skræder-Skoleholder som min Anklager, der tør komme til sin Provst med en saa forbandet Klage mod sin Præst, der indeholder saa mange løgnagtige fornærmelige Beskyldninger. Alene det er sandt, at jeg kaldte hende en spidsnæset Kvinde ved det, at hun var saa skammelig kaadmundet og saa forargelig fræk, at hun bad Djævelen gale i sig. Hvorpaa jeg sagde: Vogt dig for, du spidsnæsede Kvinde, at Djævelen ej kommer til at gale i dig. Har du

ej hørt om Køge Huuskors, der var saa gyselig og skrækkelig, at Djævelen der galede dem i Huset.« —

— — —

— Hvad tænker du at gøre i den Sag? spurgte Provstinden, da hendes Mand omsider havde læst Brevet til Ende.

— Den maa gaa til Biskoppen, formoder jeg. — Provsten saa' eftertænksomt frem for sig, mens han pertentligt foldede Brevet sammen igen.

*

For Sjællands højærværdige Bisp, Nicolai Edinger Balle, var Sagen fra Førsløv til idel Adspredelse og Fortræd, alt efter hvad Lune han befandtes at være i. At Skoleholderen var i sin gode Ret til at gøre Ophævelser overfor slig Forordning fra Præstens Side, var ham særdeles indlysende. Dennes med et mildt Ord ubeherskede Adfærd og den Kendsgerning, at han intet havde at bemærke til de to andre Skoleholderes Nægtelse, var Bispen et vægtigt Vidnesbyrd om, at den gode Hr. Brasch mere var ude efter at ramme Skoleholderen end efter at erholde sin Ret, den, det efter alle Solemærker at dømme vilde blive ham vanskeligt at bekomme. Paa den anden Side var Pastor Brasch en gammel Mand, som han nødig saa ramt af Vanære efter et langt Liv i Guds Tjeneste.

Biskoppen sukkede. — Kævl her og Kævl der, Ufred ude og Ufred hjemme. Han vidste snart ikke, hvad der var værst. — Just denne Sag var af usædvanlig Beskaffenhed.

Endnu et højærværdigt Suk banede sig Vej frem, saa standsede Biskop Balle sin rastløse Vandring og nedlod sig ved sit Arbejdsbord, for endnu engang at gennemgaa Sagens Akter. Fra Provst Wædelee havde han modtaget Skoleholderens Klage og Præstens noget voldsomme Afvisning af denne. Derpaa havde Pastor Brasch tilstillet ham

en Anmodning om, at der blev nedsat en Ret, der ved Forhør i Førsløv Skole kunde oplyse Sagens rette Sammenhæng og tillige lægge Jensens skammelige Forhold som Skoleholder for Dagen. Med Anmodningen fulgte en Redegørelse for Sagens Forløb, — bortset fra en ubetydelig Indrømmelse afviste Præsten kategorisk Skoleholderens Klagemaal:

— »Alt det øvrige i Klagen, — skrev han — er en ublu, bitter, væmmelig Ondskabs og Skalkheds Surdejg, er saa løgnagtig, at om en Djævel i Helvede havde rakt et Blækhorn derfra til ham med løgnagtig Ondskabs Galde udi, saa kunde han ej have skrevet en mere forbandet løgnagtig Klage. Gunstige Hr. Biskop. Deres Ære er min. Men jeg tror ogsaa, at min Ære er Deres Ære. Lad mig faa Vanære afværget.

— I Karrebækstorp kunde Jensen heller ikke begaa sig — hed det videre — da han der havde mishandlet og forbanket en Dreng i sit Skræderarmbræt. Saasnart han havde begyndt sit Skoleembede her, og jeg forlangte hans Ugeseddel, kom han ind i mit Hus og bredte sit Underofficers Afskedspas for mig paa Bordet med disse Ord: Her kan De se, at jeg har tjent Kongen som en Karl. — I al den Tid, han har været her, har han ilde medhandlet Børnene i Skolen med Hug, Slag, Stød for Brystet og under Hjertet, hvorover Forældrene har klaget meget, især Husmand Christian Olsen, hvis Søn gik til Sengs, spyttede Blod og endelig døde.« —

Dette fandt Biskoppen var en alvorlig Anklage, saafremt den da ikke var fremsat i det Med at afværge og eliminere Skoleholderens Klagemaal. Meget kunde tyde derpaa. Det kom blot an paa, hvad Jensen havde at sige til saadan en Beskyldning. — Denne havde da heller ikke tøvet, men afgivet en Erklæring, der gik ind paa alle Sagens Enkelt-

heder. Hvad angik Sagen fra Karrebækstorp, saa kunde han meddele, at den i sin Tid var blevet afsluttet med, at vedkommende Klager maatte bøde til Fattigkassen. Med Hensyn til Christian Olsens Dreng, saa fandt han det mærkeligt, at det kunde fortælles først nu, da der siden Drengens Død var hengaaet tre Aar. Iøvrigt var Pastor Brasch's Fremstilling i Bund og Grund usandfærdig. Hvad Køge Huuskors angik, da kendte han intet til det. Endelig tillod han sig i al Ærbødighed at fremhæve, at han hidtil havde erhvervet sig Ros for sin Skoletjeneste og det saavel af gejstlige som verdslige Autoriteter.

Bispen lagde med en Mine, der paa eengang udtrykte alvorlig Misbilligelse og indeklemt Morskab Papirerne fra sig. Der var efter hans Skøn og Formening kun eet at gøre. — Hvorpaa han tilskrev Provsten et Brev, i hvilket han dekreterede Retten sat i Førsløv Skole snarest muligt.

*

Torsdag den nittende December 1793 holdtes der saa Provsteret i Skolen.

Provsten bredte sine mange Papirer paa Jensens Pult og sit eget trinde Korpus i hans Stol. I Dagens højtidelige Anledning havde den venligt smilende Mand strammet sit Væsens Betræk og tillagt sig en Mine af streng Myndighed, som han ellers ikke besad. Ogsaa Stridens Parter havde indfundet sig. Begge agerede i Dobbeltrollen som Anklager og anklaget. Jensens Kone og nogle Bønder, der var tilkaldt som Vidner, sad tilbage paa en Bænk og fulgte spændt Provstens Udredning af Sagen. Den døde Drengs Fader Christian Olsen var blevet adspurgt, om Skoleholderen havde pryglet Drengen saa voldsomt, at det kunde formodes, han deraf var blevet syg og snart efter døde. Dertil havde Vidnet svaret, at det kunde der

naturligvis ikke være Tale om; ganske vist var Drengen den Dag blevet tugtet, men det var sket saa ofte før, at ingen havde tillagt det større Vægt. Vel kunde Skoleholderen undertiden ave Børnene med haard Haand, men at denne var aldeles uskyldig i hans Dreng Oles Død, var han intet Øjeblik i Tvivl om.

Paa Provstens Forespørgsel, om Pastor Brasch havde advaret ham, svarede Skoleholderen, at Præsten nogle Gange var kommet i Skolen og havde sønderbrudt Riset, nogle Gange havde han bragt Kringler til Børnene og nogle Gange tilbudt ham en Tamp.

Provsten gav nu Jensen det Tilhold at omgaas Børnene venligt og kærligt samt vise sin Præst den Agtelse og Lydighed, han var ham skyldig. Hvad Striden mellem de to iøvrigt angik, da havde deres høje foresatte Sjællands Biskop resolveret, at Skoleholderne skulde fritages for at staa i Kordøren, hvilket herved kundgjordes, men at Jensens Værksted skulde bortskaffes af Skolestuen, med mindre Hr. Brasch frafaldt dette Krav. Desuden fandt Provsten, hvis Udtryk af streng Myndighed nu helt var forsvundet, det belejligt at antyde, at naar de to andre Skoleholdere havde faaet Lov at aflukke et Kammer af Skolestuen, burde det heller ikke nægtes Jensen, især da hans Skolestue var den største, og der ingen Gaarde, kun nogle Huse var i Byen, og ialt kun 12 Børn, som aldrig mødte alle.

Dermed erklærede Skoleholderen sig tilfreds og sagde, at han intet havde imod at tilbagekalde sin Klage mod Pastor Brasch, saafremt denne ogsaa vilde tage sit Kæremaal tilbage. Dette gik Præsten ind paa, hvorpaa Provsten kendte Retten for hævet, idet han priste og til Eksempel fremholdt den Fordragelighedens Aand, som til hans store Glæde havde vist sig at have større Magt over

Sindene, end det fra først af saa ud til, og som havde foranlediget, at denne vanskelige Sag var i Mindelighed bragt til Ende, og han henstillede meget, at man, om nye svære Uoverensstemmelser skulde indtræffe, da holdt sig dette for Øje, at ikke Bisp og Provst paany skulde ulejliges og besværes med sligt, thi de havde sandelig nok andet at tage Vare.

*

Den velærværdige Provst blev dog dybt skuffet i sine skønne Forhaabninger; thi nogle Dage ind i det nye Aar modtog han fra Skoleholderen en Skrivelse, hvori denne ansøgte om at maatte søge Altergang andetsteds, da det var kommet ham for Øre, at Pastor Brasch havde til Hensigt at revanchere sig ved under Skriftemaal at forbigaa ham ved Tilsigelsen, indtil han tilstod, at hans Klage indeholdt lutter Usandheder.

Det aftvang Provsten mange dybe Sukke at erfare, hvor ringe Indvirkning hans med megen Vægt fremførte Ord havde haft, og hvor meget det end var ham imod, saa maatte han dog videresende Jensens Andragende til Bispen, der svarede, at Tilladelse til Altergang andetsteds kun kunde gives af Kancelliet og vilde være meget vanskelig for en Religionslærer at erholde. Men om det kunde befrygtes, at Pastor Brasch vilde foretage et saa opsigtsvækkende Skridt, da var det bedst at Skoleholderen opsatte sin Altergang, indtil han erholdt Embede i et andet Sogn, som der syntes at være Udsigt til.

Nu søgte Provsten at faa et Embedsbytte i Stand mellem Skoleholder Povl Axelsen i Haldagerlille og Jensen. Det fandt Pastor Brasch var en lykkelig Ordning, og han lovede Axelsen fri Kost, saalænge han var ugift mod at læse for hans Børn, men da Axelsen forlangte at faa

dette skriftligt, sagde Præsten nej, hvorpaa Axelsen trak sig tilbage.

— Der blev altsaa ingen Bukser af det Skind, sukkede Provsten, hvem disse evige Trakasserier var ved at gaa paa Nerverne.

*

Joachim Skoleholder stod en varm Julidag uden for Skolehuset og slikkede Solskin. Fra Hovmarken overfor klang Latter og Knirken af Pindevogne. Det meste af Sognet var kommet til Hove for at indavle Hø.

Han nød i fuldt Maal Øjeblikkets Salighed, indtil han brutalt kaldtes tilbage til den bitre Virkelighed ved Synet af Pastor Brasch, der fra Præstegaarden styrede lige over mod Skolehuset. Jensen skuttede sig trods Varmen og følte sig med eet forladt af Gud og Mennesker; — aldrig saasnart skinnede Solen over hans Tilværelse, der gled jo tunge Skyer for. — Og det skete just nu.

— I søger aldrig Herrens Bord, Jensen, sagde Præsten.

— Det har sine Grunde, svarede Skoleholderen.

— Da skal I intet vederfares fra min Side, sagde Brasch, saafremt I vil indrømme, at det var aabenbar Løgn. I skrev i jert Klagemaal.

— Da løj jeg først, om jeg gik ind derpaa, sagde Jensen.

— Naa, I vil ikke, raabte Præsten. Da skal jeg forklage jer til Kancelliet, og skulde jer Klage blive bevist at være Sandhed, skal jeg rive min Kjole i lige saa mange Stykker, som der er Præster i Øster Flakkebjerg Herred og sende hver et og Provsten to Stykker deraf. —

Derpaa vendte han sig til Skoleholderkonen, som var blevet hidkaldt af Skænderiet, og overfusede hende paa det groveste. Men paa Kvinders Vis lod hun sig ikke sige,

men svarede med samme Mønt, hvorved de geraadede i et saa voldsomt Skændsmaal, at mange af dem, der var til Hove for at indavle Hø, stimlede til Skolehuset for at høre, hvad her var paa Færde.

Da trak Pastor Brasch sig ud af Klammeriet og svor, at den Skræder-Skoleholder med samt hans Kvinde skulde han nok faa Ram paa.

Den Aften drøftede Joachim og hans Kvinde i fuldt Alvor Muligheden af at opgive Embedet og flytte til et andet Sogn og helt slaa sig paa Skræderiet.

Det opgav de dog; thi en skønne Dag skrev Provsten, at Axelsen i Haldagerlille var død, hvorfor Jensen nu kunde forflyttes dertil.

Sjældent er vel Efterretningen om et Dødsfald modtaget med saa megen Lettelse som i dette Tilfælde. Lettelsen var vel størst i Førsløv Skole, hvis Indvaanere nu endelig øjnede Afslutningen paa aarelangt Klammeri og Skændsmaal, men Lettelsen forplantede sig ogsaa til Provste- og Bispegaarden.

Kun Pasor Brasch var utilfreds. Ganske vist slap han af med den forhadte Skoleholder, men uden at han havde faaet Ram paa ham, og desuden var de formodede Forurettelser gaaet ham i den Grad i Blodet, at han følte sig snydt for sin Hævn.

Provst Wædelee fik imidlertid Nys om, at Præsten vedblev at have Hævntanker, og antydede overfor Bispen, at det maaske var bedst, at lade ham komme i Hænderne paa Juristerne, thi dette havde ofte helbredet dem, som for Teologerne var inkurable. —

Det kom dog ikke saa vidt.

Biskop Balle modtog med Glæde og Taknemmelighed Efterretningen om Jensens Forflyttelse.

— »I det mindste er nu gjort, hvad muligt var til at

afværge forargelige Ophævelser og frelse gamle Brasch fra Vanære og Fortræd, om han ellers vilde lade sig frelse. Da Jensen er Dem bekendt, kan han gerne antages til Guds Bord uden Skudsmaal. Formentlig gør Hr. Brasch Ophævelser, men da faar jeg Lejlighed til at sige ham nogle alvorlige Sandheder.« —

Krigen i Førsløv var omme. —

Litteratur:

Johs. C. Jessen: Vester og Øster Flakkebjerg Herreders Skolehistorie.

Erling Petersen, f. 1916 i Kyse, Sorø Amt, var i Aarene 1934—36 paa Kerteminde Folkehøjskole, 1936—37 paa Elbæk Lærerskole, derefter paa Silkeborg Seminarium, Lærereksamen 1941, fra November 1942 Vakancelærer i Sandby, Holbæk Amt, fra Oktober 1944 Førstelærer i Kongsted-Borup, Præstø Amt. Har skrevet Artikler, Digte og enkelte Noveller i Aviser og Tidsskrifter. Har endvidere udgivet: »Dagen og Vejen«. Digte 1941. »Tegn i Støvet«. Digte 1943. »Tidens Stævne«. Digte 1946.

J. P. JACOBSEN

7. April 1847 — 7. April 1947.

Af Højskolelærer, cand. polit. *Johannes Rosendahl.*

I Thisted findes der nede ved Limfjorden en gammel Købmandsgaard med en lille Have foran. Den er ikke nogen Glæde for Øjet; den har ret kedelige, gulgraa Mure, og der staar F. D. B. over Døren. Alligevel hører denne ordinære Bygning med blandt de Bygninger i Danmark, der fortæller Historie.

Her var J. P. Jacobsens Barndomshjem. Han er ikke født netop i dette Hus; men her voksede han op. Her kom han som Student i sine Ferier, og her søgte han Hvile og Rekreation, da Sygdom ramte ham. Her døde han ogsaa 38 Aar gammel.

J. P. Jacobsens Far købte denne Ejendom omkring 1850 og oparbejdede en stor Forretning. Det fortælles, at han fik baade Skonnert og eget Brændevinsbrænderi. Han var en meget driftig Mand. Ejendommeligt er det at tænke paa, at J. P. Jacobsens Far, ganske modsat Sønnen, var udadvendt, handledygtig og initiativrig — en Mand, hvis Indsats helt hørte det praktiske Liv til. En Side af Faderens Karakter genfinder vi dog hos Sønnen: Grundighed og Omhu. Nej, det er fra Moderen, J. P. Jacobsen har de Egenskaber, der bliver fremtrædende hos ham. En mild, from, følsom og poetisk Natur skal hun have været. Hun var Skolelærerdatter og holdt af dansk Litteratur. Synge gjorde hun

ogsaa — i hvert Fald sang hun for Peter, da han var lille, og hun fortalte ham af Ingemanns Romaner, fortalte om Valdemar og Tove o. s. v. ». . . er det ikke dig, jeg skylder, at der er saa højt til Loftet i min Sjæl, er det ikke dine Længsler og Drømme, der har drevet mine Evner i Vækst, og er det ikke ved dine Sympatier og dit aldrig stillede Skønhedssavn, at jeg er bleven viet til det, der skal være min Gerning!« (Niels Lyhne til sin Mor). Noget af det smukkeste i J. P. Jacobsens Biografi fortæller netop om Forholdet til hans Mor. Selv om han udviklede sig langt bort fra hendes Opfattelser og fra hendes Tro, saa forblev han altid forstaaende, trofast og taknemmelig over for hende. Følgende to Vers er maaske ikke fuldkomne; men de fortæller i hvert Fald overbevisende om J. P. Jacobsens Forhold til Moderen:

O, husker du Moder dengang jeg var lille,
jeg lagde mit Hoved saa glad i dit Skød,
naar Tusmørkets Time, den milde og stille,
var kommen, og Dagen den lyse var død.

Da sang du med sagte og vemodig Stemme
de Sange, du jubled, da Modet var ungt,
de Sange, hvis Klang jeg endnu kan fornemme,
naar Tanken er trættet, og Hjærtet er tungt.

Den lille J. P. Jacobsen levede ganske med i sin Mors Fortællinger. Hun skabte en Verden for ham, der befolkedes af Folkevisernes og Folkesagnenes Personer. Saa fortrolig blev han med denne Verden, at den dukkede op igen og igen i hans Lege og ogsaa rev hans Kammerater med. De legede i Strandkanten ved Limfjorden og om Søndagen i de nærliggende Silstrup Banker. Under Dæk-

navne som Karl af Rise og Sorte Svend drog de i Kamp mod Burrer, Tidsler og Bulmeurt. — En lille Snes Aar senere og en Snes Kilometer længere mod Øst er der en anden Dreng, der løber i Strandkanten ved Limfjorden, og som ogsaa skal blive dansk Forfatter; men han er Søn ikke af en velstaaende Købmand, men af en Husmand og Skomager; han har ikke Tid at lege og drømme eller til at høre sin Mor fortælle; han maa tidligt ud at bjærge Føden og vogte Faar. Det er Skjoldborg. »Wed Fywren uwnt vi, aa wi soww, we Sjøngen aa we Suws«, siger han; han maatte arbejde; men J. P. Jacobsen havde Tid og Lejlighed til at passe sig selv og sin Kammerat. De legede een lang Fantasileg. Den J. P. Jacobsen, der kunde dele sin Tid mellem sin Mors Fortællinger og sine egne Lege, udviklede sig, støttet vel navnlig af arvede Anlæg, til det, han blev: en Drømmer.

Men er Beretningen om J. P. Jacobsens Barndom Historien om, hvorledes et Hang til Drømmeri faar Næring og udvikler sig hos en Dreng, saa er Fortællingen om hans Ungdom Historien om en ensom Drømmers Kamp for at leve med i Virkeligheden.

Da J. P. Jacobsen er 16 Aar gammel, forlader han Købmandsgaarden i Thisted. Han tager til København for at forberede sig til Studentereksamen. Han bliver Student 1867 og vil derefter studere Botanik, hans Barndomsinteresse.

En Drømmer er han altsaa. Han forelsker sig — eller »drømmeforelsker« sig i en ung Balletdanserinde Betty Schnell, den senere Skuespillerinde Fru Betty Hennings. Han har paa dette Tidspunkt overhovedet ikke talt med hende, men dyrker hende blot i Hemmelighed. Hendes Far har en lille Restaurant ude paa Nørrebro, og her tager han ud og sidder i Timevis. Det giver Næring for hans

Sværmerier. Ogsaa Digte skriver han til hende; men de forbliver hos ham selv. Da han mange Aar senere faar Lejlighed til at besøge Fru Hennings, sidder han blot og stirrer paa hende og lader sin Ven om at føre Samtalen.

Karakteristisk er Titler paa de Digte, han skriver paa den Tid: »Drømmeidealet«, »Straaler, mine Drømmesale« eller »I Drømmenes Land«.

En Drømmer er som bekendt ikke særlig egnet til at færdes i denne Verden. Hans Handlekraft er ofte svækket. De Ønsker, Virkeligheden ikke vil opfylde for ham, overlader han til sine Dagdrømme at realisere. Ved deres Hjælp naar han ubesværet og let alle sine Maal. Derfor bliver hans Sind ikke haardt og sejgt lige over for Vanskeligheder; men det forbliver ubevæbnet, naar Hindringer melder sig. Drømmeren er angst og sky og hjælpeløs over for Modgang.

Den unge J. P. Jacobsen studerede engang Planter i den lille Vildmose. Han var i sin Optagethed kommet midt ud i Mosen og havde daarligt nok bemærket, at Mørket var faldet paa. Nu kunde han lige saa godt fortsætte; men vanskeligt blev det, da han ikke længer kunde se. Han sprang fra Tue til Tue, og alt for ofte gik det galt: I Vand til midt paa Livet maatte han kaste sin Botaniserkasse over den nærmeste Græstørv og hale sig op paa den Maade. Alene i den store Mose var han ved at fortvivle, og han satte sig til sidst ned — og græd. Saa først fik han Mod til at fortsætte.

Ogsaa andre Arter af Vanskeligheder havde J. P. Jacobsen svært ved at klare. F. Ex. orkede han ikke at arbejde støt med Ting, der ikke interesserede ham. Hans Karakterer i Skolen ved Oprykningsprøver og Eksamen fortæller om det. Da han første Gang indstillede sig til Studentereks-

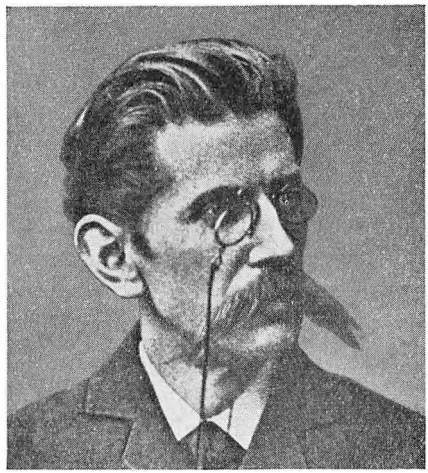

J. P. Jacobsen.

amen, dumpede han, og da han Aaret efter bestod, var det med »tredie Karakter«. Bemærkelsesværdigt er det, at han ved den Lejlighed kun opnaaede Karakteren g i Dansk og mdl. i Historie. Da han skulde op til Filosofikum, var han saa heldig at blive spurgt netop om noget, en Kammerat Dagen i Forvejen havde gennemgaaet for ham. Eksamen naaede han aldrig; men han fik derimod Universitetets Guldmedalje for en Afhandling om et Emne, der havde hans levende Interesse. Det kunde han samle sig om. Afhandlingen drejede sig om en Art Alger, der lever i Tørvemoser.

Man forstaar, at den unge J. P. Jacobsen — Drømmeren — helst undgik Vanskeligheder, og indlod han sig undtagelsesvis i Kamp med dem, saa fangede han ofte kun en kneben Sejr;hyppigt led han Nederlag. Naturligvis ønskede han ikke at demonstrere sin Magtesløshed lige over for Livets Vilkaar; nødigst af alt vilde han afsløre sig i Selskab med

andre; derfor levede han ensomt. Han boede i et lille Værelse i Studiestræde, stod sent op, arbejdede og kunde om Aftenen ses i Studenterforeningen, hvor han sad tavs mellem Kammerater, der diskuterede. Edvard Brandes, der var blandt hans bedste Venner, siger om ham: »Han nærede Frygt for Livet . . . Han udelukkede sig med velberaad Hu fra enhver Oplevelse, der kunde bringe ham i en uskøn eller tvivlsom Situation.« »Han levede saare lidet uden for Bøger og Drømme og evigtlange Vennesamtaler.«

»Bliv, o, bliv i dine Drømmes Verden«, begynder et af hans Ungdomsdigte.

— Men det gælder jo om alle Drømmere, at bliver de end Kejsere i Drømmeland, det er dog i Virkelighedens Verden, de vil være det. Der er derfor ogsaa et andet Ungdomsdigt, der indledes saaledes: »Der hjælper ej Drømme saa lidt som Digt — er Fondet end aldrig saa stort og rigt.« Samtidig med, at Jacobsen hengav sig til Drømmenes »lyse Last«, saa kæmpede han altsaa for at komme ud af Drømmenes Skinverden og for at leve Livet, som det var. Han vilde bort fra sin Ensomhed og ønskede at leve frejdigt i almindelig Omgang med andre. Til Tider syntes denne Kamp slet ikke at ville lykkes, og han kom Fortvivlelsen nær. Han spørger sig selv: Mon jeg da slet ikke er skabt for denne Verden? Hører jeg mon hjemme et helt andet Sted, paa en eller anden fjern Klode, og har blot en Engel tilfældigt tabt mig paa denne Jord?

Er jeg da fremmed hernede?
Er ikke for Jorden jeg skabt?
Har vel paa Vej til en Stjerne
Livsenglen hernede mig tabt?
Nej, nej, jeg føler herinde,
jeg hører just Jorden til . . .

Det blev den unge J. P. Jacobsens Bestræbelse at tilpasse sig til denne Jords en Gang givne Vilkaar.

Under sin Stræben efter at naa dette Maal er det, han tager Afstand fra Kristendommen. — Da Georg Brandes i 1870 begynder sine Forelæsninger, slutter J. P. Jacobsen sig begejstret til ham. Brandes' Tilhængere danner Foreningen »Litteraturselskabet«, og J. P. Jacobsen bliver Medlem af Bestyrelsen. Han bliver ogsaa Medarbejder ved »Nyt Dansk Maanedsskrift«, det Tidsskrift, hvor brandesianske Opfattelser først saa Dagens Lys.

Hvad mon Aarsagen var til, at denne unge drømmende Thybo blev Gudsfornægter og blev en af de ivrigste Tilhængere af den ubarmhjærtige, jødiske Kritiker?

Ogsaa dette kan vi se, som et naturligt Led i Udviklingen for J. P. Jacobsen.

Et af de første Udtryk, vi har, for Jacobsens Atheisme er en Dagbogsoptegnelse, hvori det hedder: »Hvis der var en personlig Gud, og jeg troede paa ham, vilde jeg bede, saa Haaret paa hans Hoved vilde rejse sig. Men nu tror jeg ikke, beder altsaa ikke . . .«

Det vil vi tro om Drømmeren: Beder han, saa beder han i Berigelsesøjemed. Tænk at kunne bede alle Vanskeligheder bort! Hvor nær ligger det ikke op ad: at drømme sig fri for al Modgang? Hvilken lykkelig Løsning for en Drømmer; jo, var den Vej farbar, saa vilde han bede, saa Gud forfærdedes — saa Haarene rejste sig paa hans Hoved.

Men den Vej var ikke farbar. Det viste sig hurtigt. Hans Bønner blev ikke hørt. Til sidst kaster han mod Himlen sit allerhedeste Ønske: at han maa komme fri af al Uvirkelighed og alt Drømmeri. Den Chance vil han endnu give Gud: hører han den Bøn, saa vil han tro ham. — Endnu er altsaa for J. P. Jacobsen Bønnens Verden en Del af Virkelighedens Verden.

Gud frels mig dog, end kan det ske.
end kæmper jeg imod;
men faar ej snart jeg Frelsen se,
forsvinder alt mit Mod.

Gud frels mig dog af Drømmens Arm,
styrt Himlen ned paa mig,
slyng Livets Bølger mod min Barm,
saa skal jeg tro paa dig.

Men ikke heller denne Bøn blev hørt af Gud. »Han havde ikke med sin Tro kunnet hente Miraklet ned fra dets Himmel, ingen Gud havde svaret paa hans Raab . . .« (Niels Lyhne).

Da syntes J. P. Jacobsen at opdage, at for ham var Drømmenes og Bønnernes Verden et og det samme. Vilde han tilkæmpe sig Virkeligheden, saa maatte han ofre ikke blot Drømmen, men ogsaa Bønnen. Og han »viste Gud ud af sit Hjerte«.

Altsaa ikke, fordi Gud aldrig hørte hans Bøn, fornægtede han ham; (det var derimod Tilfældet for den lille Niels Lyhne); Forklaringen er næppe saa simpel; men J. P. Jacobsen opdagede som sagt, at for ham var det at bede blot et andet Udtryk for at drømme. Vilde han naa dertil frejdigt at møde alle Vanskeligheder, overvinde dem eller erkende dem som uovervindelige, saa maatte han give Afkald paa at springe over, hvor Gærdet var lavest; han maatte hverken drømme eller bede Vanskelighederne bort. Han skulde leve Livet, som det var.

J. P. Jacobsens Modstand mod Bøn og mod Religion i det hele taget synes et Led i hans Kamp for ikke at snyde uden om Virkeligheden.

Derfor er det ogsaa Niels Lyhnes store Nederlag, hans

dybe Fald, at han kaster sig ned paa sine Knæ og anraaber Himlen om Hjælp, da hans Barn er ved at dø fra ham. Egentlig er J. P. Jacobsens Bedømmelse af Niels Lyhne i denne Situation ejendommelig; men karakteristisk er den ogsaa. Man skulde jo have ventet, at en Atheist, der ser en Mand bede, vilde sige: »Det er en taabelig Handling, for Gud eksisterer ikke. Dumt er det.« Men for J. P. Jacobsen er det noget mere: Det er et dybt Fald; for ikke blot har Niels Lyhne bedt til en Gud, der ikke eksisterer; men hvad værre er: han har svigtet sit Livs Bestræbelse: aldrig at lade sit Ønske finde Udløsning i Drøm eller Bøn, men altid at tage Livet, som det er!

J. P. Jacobsens Kamp mod Religionen er — sagt paa en anden Maade — Historien om en syg Drømmersjæls Kamp for at blive et sundt levedygtigt Virkelighedsmenneske.

Ingen Steder kommer dette tydeligere frem end i Slutningen af Romanen »Niels Lyhne«. Niels Lyhne ligger og skal dø. Han har meldt sig som frivillig i 64 og er dødelig saaret. Han ser tilbage paa sit Liv, og han siger dette: ». . . thi det nye, Atheismen, Sandhedens hellige Sag, hvad Maal havde det altsammen, hvad var det altsammen andet end Flitterguldnavne for det ene simple: at bære Livet som det var! bære Livet som det var og lade Livet forme sig om Livets egne Love.«

Det blev ikke nogen let Opgave for J. P. Jacobsen at »bære Livet som det var«. Nogle faa Aar efter, at han sammen med Brandes og andre havde kastet sig ind i Kampen for »det nye«, er han paa en Rejse til Syden, bl. a. sammen med Edvard Brandes. Jacobsen var da 26 Aar. En Morgen i Florens kommer hans Rejsefælle ind til ham, og han ser, hvorledes Jacobsen sidder paa en Stol, forknyt og med et næsten haabløst Udtryk i Ansigtet. »Er du syg?« spørger Vennen. Jacobsen vil lade upaavirket og vil slaa

det hele hen i Spøg; men han faar fortalt, at han fik Munden fuld af Blod, da han børstede Tænder. Han mente, han havde brugt Tandbørsten for voldsomt; men han blev hurtigt klar over Sammenhængen. Det var den første Blodstyrtning, der havde indhentet ham.

Jacobsen rejste derefter hjem — træt og syg. Han rejste hjem til Thisted, hvor hans Mor plejede og passede ham. De tolv Aar, han endnu havde tilbage at leve i, og som skiftevis gav ham Haab om Helbredelse og manede Dødens Mulighed frem for ham, tilbragte han snart som Patient og Rekonvalescent hjemme i Thy og snart blandt Venner og Beundrere i København. Sine to Romaner »Marie Grubbe« og »Niels Lyhne« skrev han i denne Tid, og man begyndte derefter i større Kredse at regne med ham. Jacobsens Væsen blev da heller ikke stadig det sky og generte. Han blev mere sikker i Omgangen med andre; men altid forblev han ret tilbageholdende og sart. Blandt Venner kaldte man ham »Excellensen« — et Udtryk for, hvorledes hans Væsen har været: fint, beskedent, følsomt, af en naturlig Værdighed.

Et af de sidste Vers, han skrev, synes at fortælle lidt om, at hans Livs Bestræbelser kronedes med Held: Han fik lært at »leve Livet, som det var«. Verset er dette kendte:

Saa standsed og den Blodets Strøm,
som før var vant at rinde.
Saa dirred ogsaa de Nerver til Ro,
og Sanserne alle blev blinde.
Og Hjertet og Hjernen virker ej mer,
du er kun Støv nu og livløst Ler.
Lad længes, lad grædes med Evighedssavn,
der er kun en Stofhob, en Daad og et Navn.

Verset er usentimentalt og resignerende — skrevet af en,

der har lært ikke blot at tage Livet, som det er, men ogsaa Døden.

— Verset har en Tilføjelse. Den giver Udtryk for, hvad man sikkert ikke med Urette har kaldt J. P. Jacobsens Religion.

»*For alle gode Tanker, de kan slet ikke dø,*
før endnu bedre Tanker er spired af deres Frø.«

Her fortælles om Jacobsens Tro paa Udviklingen — en Tro, han kunde begrunde ud fra sin naturvidenskabelige Opfattelse af Menneskers og Dyrs Tilblivelse. Kampen for Tilværelsen udvælger de bedste Eksemplarer af Racen, og dem er det, der formerer sig. Racen bliver derfor stadig bedre. Jacobsen havde introduceret denne Teori, Darwinismen, i »Nyt Dansk Maanedsskrift«, og han oversatte Darwin til Dansk. Darwins Bøger havde han mødt paa et Tidspunkt, hvor han netop havde kastet sin gamle Religion over Bord og derfor stod uden Holdepunkt over for sit Syn paa Livet. Nu kom disse Opfattelser og sagde: Livet er ikke saa formaalsløst endda: der finder en stadig Udvikling Sted — vi er derfor i Pagt med selve Livets Love, naar vi arbejder paa Fremskridtet. — Som bekendt er det Udsigten for Fremtiden, der giver Nutidens Stemning sin Farve; men den, der tror paa Fremskridtet, tror paa gode Udsigter for Tiden, der kommer, og han bliver derfor fortrøstningsfuld. Saaledes kunde Udviklingslæren for J. P. Jacobsen blive en afgørende Støtte for Livsviljen d. v. s. en Religion.

Naar der i denne Artikel har været fortalt om J. P. Jacobsens Udvikling, saa er selve denne Fremgangsmaade en Arv fra J. P. Jacobsen og hans Tid. Man tør sikkert tilmed sige, at ikke mange Synspunkter har præget hele Tiden

siden 1870 i saa høj Grad som dette: overalt at forudsætte Udvikling.

Da J. P. Jacobsen skrev Marie Grubbe, gav han dansk Litteratur den første Udviklingsroman. Den krøllede Frits f. Eks. forandrede sig jo ikke; han var den samme livsglade Student hele Novellen igennem. Men naar J. P. Jacobsen fortæller om Adelsdamen fra det 17. Aarh. og hendes usædvanlige Skæbne, saa forholder det sig anderledes. Han fortæller om hende, da hun er et uskyldigt Barn i Tjele Herregaardshave, da hun er den skære, unge, forventningsfulde Pige i Hovedstaden, forelsket i Soldaterhelten Ulrich Christian, og han følger hende videre, da hun oplever sit Livs Skuffelser og bliver resignerende, ja, til sidst endog saa temmelig raa i Tankegang og fuld af Selvforagt. Vi ser, hvorledes hun forandrer sig — »udvikler« sig — gennem de Mænd, hun møder.

Paa samme Maade »udvikler« Niels Lyhne sig. Ogsaa ham følger vi fra Barnsben af. Han er en Drømmer — en Fantast, der bruser op, bliver Fritænker og Forkæmper for alt »det nye«; men ogsaa han møder Skuffelser og »bruser af«, ja, svigter endog sin Ungdoms Idealer. »Han havde taget sit Skjold ned, slettet Devisen ud og resigneret.«

Udvikler disse Personer sig ikke til det bedre, saa forandrer de sig i hvert Fald. At netop de mindre skønne og gode Muligheder realiseres er karakteristisk ikke blot for J. P. Jacobsen, men navnlig for hans Meningsfæller fra Halvfjerdserne: de var meget ofte rede til at tillægge Mennesket slette Motiver og Tilbøjeligheder. I deres Angst for det romantisk alt for gode og skønne saa de det som deres Opgave kraftigt at understrege Menneskets Vrangside.

Vel er begge disse Romaner hver for sig nærmest at betragte som Tableauer af en Udviklingshistorie; men de

repræsenterer dog de første Forsøg, der herhjemme er gjort paa at skrive Udviklingsromanen.

— Man bemærke, hvorledes baade Marie Grubbe og Niels Lyhne er Mennesker, der i deres Ungdom drømmer om det skønne og det store, men saa møder Virkeligheden og kommer til kort. Drøm kontra Virkelighed er Motivet ikke blot i J. P. Jacobsens Liv, men ogsaa i hans Produktion. —

Skulde man give et Billede af J. P. Jacobsen fra de sidste Aar i København, kunde man maaske hente det fra Alexander Kiellands Hjem. Denne norske Forfatter boede en Tid i København. J. P. Jacobsen var da anerkendt som Digter, og som sagt var han blevet mindre sky end i sin første Ungdom. Stadig førte han dog helst Samtaler paa Tomandshaand. Han besøgte Kiellands om Søndagen. Kielland havde Børn, og efter Aftenspisning fortalte Jacobsen Eventyr af »1001 Nat«. Ilden blev tændt i Pejsen, og Jacobsen laa paa en Sofa under to store Planter og fortalte. Overfor Børn kunde han nok aabne sig, ja, han satte i den Grad Pris paa disse Aftener, at han forberedte sig til dem hjemme.

Da han sidste Gang rejste fra København til Thisted som Patient, var han vidende om, at han aldrig vilde vende tilbage. Sine Venner tog han Afsked med i Novellen Fru Føns.

Endnu et lille Aar havde han tilbage at leve i. Han blev plejet med stor Omhu af sin Mor. Han bevarede som sagt altid et fortroligt og trygt Forhold til hende. For ham blev hans Barndoms Religion aldrig latterlig. Der var stor Trofasthed i hans Sind.

I et Julebrev, som han skrev til sine Forældre 1869, synes han næsten at trygle dem om dog at forstaa, at de Anskuelser, der nu var blevet hans, var netop dem, han vilde

vokse ved. »Jeg føler, hvorledes det modnes til Høst i mig; men maatte ogsaa I tro paa, at der er noget i mig, der har Vækst og Grøde, som er eders Omhu og Kærlighed værd. Men hvad I tror, og hvad jeg er . . . eders er jeg. — Eders hengivne, eders elskende Søn Peter.«

— J. P. Jacobsens Liv er da kort fortalt Beretningen om en Drømmer, der kæmper for at komme klar af sin Drømmeverden. Under denne Kamp maa han kaste sin Religion over Bord som en Skipper, der i Storm kaster Dækslasten i Havet. Til sidst kommer han ind i smulte Vande. Trofast mod sig selv, forstaaende over for andre, taknemmelig for Livet kan han til sidst tage Afsked, først med København, sidst med Barndomshjemmet og med sin Mor.

Han døde den 30. April 1885.

Ved Læsning af J. P. Jacobsens lidet omfattende Produktion vil man bl. a. bemærke, at næsten alle hans Personer fører et ret ensomt Liv — som J. P. Jacobsen selv gjorde det. Nogle af disse Personer isoleres yderligere fra Omverdenen, idet de fra deres Ensomhed fører en Kamp imod Traditionen, Moralen eller andre i Samfundet givne Forhold. Det er paafaldende, i hvor høj Grad J. P. Jacobsens Bøger omhandler personlige Tvivl, personlige Kampe og Nederlag, personlige Sejre o. s. v. Det er aldrig Oplevelser fra Menneskers Fællesskab. Det er ikke Kammeratskabsfølelse, ikke Samhørighedsfølelse i en Menighed eller en Forening, ikke Klassebevidsthed eller Folkefællesskab; det er blot individuelle Sjælsrørelser. Men, vil nogle maaske tænke, Niels Lyhne melder sig da som frivillig i 64, til Kampen for Fædrelandet — hører vi ikke her noget om Fællesskabets stærke Oplevelser og om Forpligtelser over for et fælles Fædreland? Nej, det gør vi ikke. Der staar

blot det, at Niels Lyhne opmuntredes ved »ikke at være et overflødigt Menneske længer«, og meget hurtigt kommer han over til den Betragtning, at »Det var det store Triste, at en Sjæl er altid ene.«

Vilh. Andersen fortæller, at i et Brev hævder Jacobsen, at man skylder sig selv, altsaa ikke Fædrelandet eller Samfundet, det bedste, man kan give. Og Jacobsen taler om, at Kunsten skal skildre den enkeltes »Kamp mod det, der er til, for at være til paa sin egen Maade«.

Disse Synspunkter, der alle lægger Vægten paa den enkelte og ikke paa Fællesskabet, bærer Navnet Individualisme. Det kan være værd at lægge Mærke til, hvorledes denne Individualisme harmonerer ikke blot med Jacobsens egen selvkredsende Indstilling, men ogsaa med hans naturvidenskabelige Opfattelse. Det var jo netop gennem den enkeltes Kamp for Tilværelsen — ikke ved gensidig Hjælp i et Fællesskab — at Udviklingen formedes. Og hos Georg Brandes og hans Tilhængere traf han paa samme Maade dette: Enkeltmanden i Kamp mod Samfundet og dets Sædvaner.

Denne Individualisme, der faar saa ivrige Fortalere efter 1870, har præget Tankegangen i Danmark siden. Først i Mellemkrigstiden kom den ud for Kritik (Jacob Paludan), og man spørger sig selv, om mon ikke andre Synspunkter nu efter den anden Verdenskrig vil blive dominerende.

Den nye Periode i dansk Litteratur, som J. P. Jacobsen indledte, karakteriseres ofte ikke blot ved Ordet Individualisme, men ogsaa ved Ordet Realisme eller Naturalisme. Realismen vil beskrive Virkeligheden, som den er. Sammenlign f. Eks. Romantikeren Ingemanns historiske Romaner og J. P. Jacobsens historiske Roman. Selv naar Ingemann fortalte om Begivenheder, der havde fundet Sted lige i Nærheden af Sorø, saa gjorde han sig aldrig den

Ulejlighed at tage ud til Stedet og undersøge Forholdene. Men J. P. Jacobsen kunde man se fra Gaden betragte Sct. Nicolaj Kirke og notere sine Iagttagelser, for han saa jo der, hvad Marie Grubbe i sin Tid havde set fra sit Vindu. Og J. P. Jacobsen studerede Klædedragter fra det 17. Aarh. og gjorde i det hele taget de grundigste Arkivstudier: Han vilde — ogsaa som Skribent — være Virkeligheden saa nær som muligt.

Naturalismen kan bestemmes som en Art Realisme. Ogsaa Naturalismen vil beskrive Virkeligheden, som den er; men den har en særlig Opfattelse af Virkeligheden. Den betragter Mennesker og Dyr fra et naturvidenskabeligt Synspunkt; det vilde dengang sige fra et darwinistisk. Naturalistisk er J. P. Jacobsen, naar han ligesom Darwinismen vil understrege Menneskets Samhørighed med Dyret. Hvad Mennesker og Dyr navnlig har fælles er jo Instinktlivet, det ubevidste Sjæleliv. Dette spiller en stor Rolle f. Eks. i »Marie Grubbe«. Naar denne engang saa fornemme Dame til sidst lader sig bortføre af den stærke, men plumpe Søren Ladefoged, saa er det et usammensat Instinkt, der leder hende. Naar hun paa et tidligere Tidspunkt af sit Liv vil dræbe den Mand, hun er gift med, saa giver hun ikke nogen Forklaring paa sin Handling. Ubevidst har hun reageret og forsøgt at skille sig af med den Mand, hun ikke passer sammen med. —

Om J. P. Jacobsens Stil skal der her til Slut blot gøres et Par Bemærkninger. Han skriver med en udviklet Sans for Detaillen. Dette gælder saavel Form som Farve. Han gennemgaar et Ansigt fra Linie til Linie og en Person fra Isse til Fodsaal. Netop dette Individs Særpræg skal frem. Tilmed er det ham om at gøre at vælge det rette Ord for det, han vil udtrykke; almindelige og slidte Vendinger vrager han. Han er Aristokrat i sin Sprogbehandling — har Sans

for det særegne. Det kan forekomme os, at han konstruerer lidt for omhyggeligt, og hans Stil har derfor tit ledt Tanken hen paa Raderinger, Broderier, Perlestikkeri o. l. — Ogsaa i J. P. Jacobsens Stil kommer saaledes baade Individualismen — det særprægede — og Realismen — den nøjagtige Gengivelse af Virkeligheden — til Udtryk.

J. P. Jacobsen staar ved Indgangen til en Periode i dansk Aandshistorie, hvis Virkninger præger os den Dag i Dag. Der kan være god Grund til at mindes ham i Hundredaaret for hans Fødsel.

Litteratur:

Anna Linck: J. P. Jacobsen.
Georg Christensen: J. P. Jacobsen.
E. Munk i »Nordisk Digtning i Nytiden«.
Johs. Elbæk i »Fra Holberg til Chr. Richardt«.

OTTEOGTYVE AAR I »DAS GROSSE VATERLAND«

Af Repræsentant *Chr. F. Lissau.*

ANDEN DEL

Røhm-Affæren.

Midt i Sommeren 1935 havde Hitler faaet Nys om, at et stort Kup var tilrettelagt mod ham og Göring af deres egne Partifæller, men da Hitler opdagede Lunten, blev Røhm, en af Brødrene Strasser og flere overrumplet og skudt. Det var et stort Samtaleemne i Hamborg, og først flere Uger senere fik vi rigtig Besked om, hvor mange der havde maattet lide Døden. Men der blev dog indsmuglet en Del danske Aviser, saa jeg vidste sommetider mere end den almindelige Hamborger derom. Alle var nysgerrige, og de Folk, jeg havde Omgang med, var alle Antinazister. Der gik Rygter om, at Røhm-Affæren skulde have virket meget chokerende paa Hindenburg, og en Tid efter tog han sin Afsked paa Grund af Sygdom. Schleicher-Affæren fandt Sted samtidig med Mordet paa Røhm. Schleicher skulde efter Førerens Ordre arresteres, men han satte sig til Modværge, og hans Hustru søgte at staa ham bi. Saa blev de begge skudt ned som Hunde. Efter Hamborgernes Mening havde Göring disse to nye Mord paa Samvittigheden. Hr. og Fru Schleicher efterlod sig en Datter, og der gik Rygter om, at hun havde forsøgt at hævne sine Forældres Mord ved et Atten-

Røhm, Himmler m. fl.

tat paa Hitler. Da han en Dag kom kørende i Berlin, havde hun i Følge Rygtet skudt paa ham og saaret ham i Armen. Efter den Tid var hun sporløst forsvundet, antagelig myrdet.

Det var et frygteligt Voldsherredømme, Hitler og hans Kumpaner udøvede, og alle var enige om, at det ikke kunde gaa i Længden. Men det gik desværre anderledes end man tænkte. I den første Tid var det gamle tyske sort-hvid-røde Flag tilladt, og Hamborg, som jo var en Fristad, havde desuden sit eget Flag (med røde og hvide Farver). Men det blev forbudt ved Rigsdagen at flage med de gamle Flag, man paastod, at Jøder og Nazihadere provokerede ved at hænge deres Flag ud. Inden Vedtagelsen i Rigsdagen, som dengang endnu bestod af Medlemmer af den gamle nationale Blok, var der en mægtig Opposition for at beholde det

gamle Flag. Det kom til formelige Tumulter og Radioen var afbrudt flere Gange den Aften til ud paa Natten, inden Nazisterne fik Vedtagelsen trumfet igennem. Da saa en stor Del ikke flagede, blev der paabudt tvungen Flagning, og hvis en Forretningsmand ikke havde noget Flag, fik han et udleveret. Altsaa Tvang og atter Tvang over hele Linien for at Fremmede, der kom til Byen, skulde tro, at alle, der flagede, var Nazister. Der blev ogsaa indført nye Gadenavne. Rathausmarkt blev døbt om til Hitlerplatz, men i Folkemunde og paa Sporvognen hed det stadig Rathausmarkt. Fritz Ebertstrasse i Hamborg, der tidligere havde hedt Ringstrasse, fik ogsaa et nyt nazistisk Navn. Stresemann Strasse i Altona blev omdøbt til General Lintzmannstrasse. Nu efter Kapitulationen har Gaderne atter faaet de gamle agtværdige Navne fra det andet Rige.

Min Arrestation.

Samtidig med Jødeforfølgelserne blev der ogsaa skredet haardt ind mod Hitlers Modstandere, som paa aaben Gade, i Hjemmene og paa Værtshuse demonstrerede mod de tyranniske og forbryderiske Metoder, der blev anvendt. Jeg blev angivet af en Forretningsmand, som jeg en Dag i et Selskab havde læst Teksten. Han og hans Lige bar kun Kainsmærket og var Medlemmer af Partiet af Forretningshensyn, og da vi en Dag røg uklar og jeg smed ham ud, svor han evig Hævn. Følgen var, at jeg et Par Dage efter traf en Politibetjent med en Tilsigelse nede ved Trappeindgangen, og han spurgte, om Lissau boede her. Ja, det var mig selv, og saa stak han mig en Seddel i Haanden, som viste sig at være en Indbydelse til at komme op paa Stadsdomhuset den næste Dags Morgen Klokken 8. Naa, tænkte jeg, det er nok mit Pas, der skal eftersees, det skete altid

General Schleicher og Frue.

paa Stadsdomhuset. Jeg gjorde mig færdig den næste Morgen, og som den Optimist, jeg altid har været, sagde jeg til mig selv: Frisk Mod, Ferdinand — nicht verblüffen lassen. Hverken paa Violinen eller paa Bassen.

Jeg mødte i rette Tid paa Stadsdomhuset og snart opdagede jeg, at det var ikke mit Pas det gjaldt, men noget helt andet, nemlig det politiske Politi. Jeg spurgte om Vejen til

det og blev saa ført ind i et Lokale, hvor der sad to uniformerede Nazister ved et Bord. Der afleverede jeg min Seddel, og i samme Øjeblik var jeg arresteret. Jeg blev sat ind i et Kontor til to civilklædte nazistiske Kriminalbetjente og fik nu at mærke, hvor jeg var. Kommissæren kom jeg ikke i Forbindelse med, men den Mand, der havde med Sagen at gøre, blev helt desperat; han sagde, at jeg fortjente at blive sat ned i Kælderen i Lænker. Han viste mig Stikkerbrevet med Navns Underskrift, og i det stod der, at jeg havde betegnet deres Fører, Hitler, som en Morder og en Bandit, fordi han havde myrdet Røhm og hans Partifæller, og jeg havde sagt, at det hele gik ad Helvede til, efter at Hitler var kommet til Magten. Det ene Ord tog det andet; jeg svarede, at jeg var Gæst i Tyskland, det havde jeg været i en lille Menneskealder, og jeg stod under det danske Generalkonsulats Beskyttelse. Generalkonsulen kendte mig nøje, da vi havde siddet sammen i Forretningsudvalget i det danske Alderdomshjem i en Aarrække. Manden mente, at jeg vel kunde have vekslet Partifarve, og han betegnede mig som Kommunist og Oprører mod Hitler. Jeg fortalte ham nu, at jeg var ikke af den Slags Individer, der tog ny Jakke paa, hver Gang det politiske Liv vendte; jeg havde aldrig været Kommunist, men jeg havde i en lang Aarrække tilhørt det socialdemokratiske Parti. Og jeg gjorde ham klart, at det hele var en Hævnakt trods alle Vidner. Pludselig tog han sin stive Hat paa og sin Mappe under Armen og befalede sin Kollega at beholde mig her, til han kom tilbage. Han vilde hen i Meisnerstrasse 34 for at foretage Husundersøgelse. Jeg bad ham om samtidig at besøge Stikkerens Hustru, som boede fem Minutters Gang fra os; der kunde han faa nærmere Oplysninger om hendes Mand og mig. Klokken var halvni, og Time gik efter Time, jeg blev ført fra det ene Værelse til det andet, og der kom nye Personer med

den samme Anklage. Det var Mænd og Kvinder i alle Aldre, nogle var helt fortvivlede. Klokken blev henimod halvto, inden Kriminalbetjenten kom tilbage med en Bunke Aviser under Armen. Det var hovedsagelig Flensborg Avis og Politiken, som han skyndsomt bragte ind til Kommissæren. Lidt efter kom han tilbage med Bladene, der nu var forsynet med Kommentarer og Understregninger af Steder, hvor der stod noget ufordelagtigt om Goebbels som Jødehader og en Del andet om forskellige Naziførere. Han pegede paa de understregede Linier og mente, at jeg havde det maaske fra Bladene, men jeg forklarede ham, at jeg ikke var ansvarlig for, hvad de forskellige Blade skrev, og Bladene havde ingen politisk Indflydelse paa mig, men jeg læste dem gerne, da det var mit Modersmaal, og da det var rart at høre lidt hjemmefra engang imellem.

Endelig efter lang Tids Diskussion fik jeg Lov til at give Modrapport, og saa sagde han, at nu vilde han omgaaende sende det til Statsadvokaten, saa fik man se, hvad han vilde foretage sig. Trods stor Uvilje fik jeg omsider min Passerseddel, saa jeg uhindret kunde passere ud i det frie igen. Det skete den 6. Januar 1936. Maaned gik efter Maaned, og jeg hørte intet, men en Dag i April traf jeg Fru B. Hun spurgte mig, om Stadspolitiet havde været hos mig, men jeg sagde, at jeg ikke havde hørt noget endnu. Jo, sagde hun, hos hende havde de lige været, men hun havde sagt noget, som absolut var til min Fordel. Hun mente dog, at Sagen gik sin Gang alligevel, men hun skulde nok staa mig bi i paakommende Tilfælde. En Dag i Begyndelsen af Maj samme Aar fik jeg pludselig fra Statsadvokaten i Hamborg tilsendt en Tilsigelse til at møde ved Særdomstolen den 6. Maj. Jeg var tiltalt for Overtrædelse af Paragraf 18 og 19 mod det nazistiske Styre, og som min Forsvarer ved Særdomstolen havde man tildelt mig Dr. Wirth

fra Hamborg. Dagen efter modtog jeg en Tilsigelse fra ham; jeg skulde møde paa hans Kontor den næste Dag til fastsat Tid, hvilket jeg ogsaa gjorde. Jeg fortalte ham Sagens Sammenhæng og lagde det hele ud som en oplagt Hævnakt, og vi stillede i Forening en Modrapport op, som i rette Tid blev sendt til Statsadvokaten. Dagen oprandt, Vidner for og imod mig var kommet til Stede paa Domhuset, og mit Navn blev raabt op. Jeg blev ført ind af Retsbetjenten, som anviste mig en Plads paa en af de nederste Bænke. Sagen foregik den første Gang i den lille Sal ved Særdomstolen. Medens jeg sad der, var der en ung Kvinde, som kom for før mig. Det drejede sig, saa vidt jeg ved, om en lille ubetydelig Sag. Hun fik tre Maaneder, men paa Grund af, at Hitler lige efter sin Fødselsdag havde udstedt Amnesti for politiske Forbrydelser, der ikke fik over et halvt Aars Straf, blev hun amnisteret og fik altsaa sin Straf eftergivet. Men Præsidenten formanede hende til i Fremtiden at se sig for!

Saa blev mit Navn raabt op, og jeg maatte flytte mig op paa en af Anklagebænkene. Min Forsvarer var mødt, og jeg kom i Krydsforhør, hvor jeg forsvarede mig saa godt, jeg kunde. Sagens Sammenhæng havde jeg i Forvejen sendt Rapport om til Statsadvokaten. Saa blev Stikkeren kaldt ind, og han tilstod delvis, at han havde villet gøre mig uskadelig. Et Par Minutter efter forlangte Statsadvokaten at faa Sagen udsat til nærmere Undersøgelse. Han sagde, at Anklagede gjorde et godt og sympatisk Indtryk, medens det modsatte var Tilfældet med Angiveren og hans Medhjælper. Denne sidste blev ikke afhørt, da Dommeren kendte ham. Han var blevet straffet for Underslæb efter sin Faders Død. Efter udstaaet Straf fik han en god Stilling hos Blom og Voss som Lønbogholder, men her lavede han ogsaa Numre og blev afskediget. Og

saa endte han hos Nazisterne, hvor han havde en beskeden Stilling indenfor Wohlfartamt, medens hans Kone maatte gaa ud som Rengøringskone. Denne Hr. X var med til at angive mig. Retten trak sig saa efter Statsadokatens Opfordring tilbage en lille Tid for at votere. I Mellemtiden tog Statsadvokaten den første under Luppen og spurgte ham, om han ikke skammede sig over, hvad han havde gjort, og om Hr. X var hans Ven. De var begge to et Par gode Volksgenosser, som kunde vente, Straffen faldt tilbage paa dem i Stedet for paa mig. Retten blev sat igen efter Voteringen, og Resultatet blev, at Sagen var udsat indtil videre til nærmere Undersøgelse. Vidnerne ude paa Gangen fik samme Besked.

Frifindelse.

Tiden gik, det blev Efteraar, og Statsadvokaten havde benyttet Tiden fra Maj til Oktober til en nærmere Undersøgelse af mine Forhold angaaende min Person, alle hvem jeg kom i Berøring med, mine Kunder og Lærlinge, og mine Bekendte i Altona blev udspurgt angaaende min politiske Indstilling. Den 20. September henvendte jeg mig til min Forsvarer, Dr. Wirth, med en Forespørgsel om, hvorvidt det kunde lade sig gøre, at jeg rejste hjem til Danmark, da jeg havde faaet en Stilling der, som jeg skulde tiltræde sidst i September. Han svarede mig, at det var der absolut ikke noget i Vejen for, naar mit Pas var i Orden. Der forelaa ingen Arrestordre imod mig, men han bad mig indtrængende om, at jeg vilde møde ved Retten, naar den store Domstol blev sat. Min Sag stod godt, og han mente, at den store Befolkning i alle Klasser stod absolut paa mit Parti. Jeg rejste saa hjem til Vejle med tyve Mark, som jeg fik vekslet. Halvdelen fik jeg ind-

skrevet paa mit eget Pas, og den anden Halvdel paa min Søns Pas, som han havde sendt til sin Bedstemoder her i Byen. For hver 10 Mark fik jeg udbetalt 17 Kr. 50 Øre, det blev ialt 35 Kr. i Driftskapital. Men da jeg i de første Par Aar boede hjemme til Leje hos min Stedmoder og straks begyndte at arbejde som Repræsentant, saa gik det langsomt og roligt fremad. Sparsomhed og Flid og ikke at forglemme Nøjsomhed lærte vi jo dernede. Og da den 1. November kom, havde jeg faaet en Stilling indenfor Bagerbranchen som Sælger af Bageriartikler. Men den 10. November fik jeg Brev fra min Forsvarer om, at nu var den store Termin fastsat til den 19. November ved Særdomstolen. Jeg skrev omgaaende tilbage, at det baade økonomisk og forretningsmæssigt var mig umuligt at møde, da jeg fra 1. November havde faaet et Firma at repræsentere, men jeg vilde gerne en Tur til Hamborg i Julen for at besøge mine Sønner. Saa fik jeg senere Brev igen fra min Forsvarer, som havde forelagt mit Brev for Statsadvokaten, og nu var Terminen udsat til den 22. December Kl. 10 Formiddag. Jeg skrev tilbage, at jeg skulde nok møde i Retten til den fastsatte Tid. Den 20. December rejste jeg herfra, og den 22. Kl. 9,30 mødte jeg i Domhuset, hvor Retten blev sat i den store Sal, hvor mange Dødsdomme var fældet, og hvor mange var dømte til lange Tugthusstraffe. Salen var fyldt til sidste Plads, og mit Navn blev raabt op. Jeg blev ført ind af Retsbetjenten og maatte tage Plads paa Anklagebænken. Nu gik det store Skuespil for sig. Ind traadte Præsidenten med fire Dommere, to paa hver Side, Anklageren ved den ene Ende af Bordet og Skriveren ved den anden Ende. Forsvareren sad i Forsvarslogen. Saa blev jeg kaldt frem foran Skranken og maatte gaa en forfærdelig Ildprøve igennem, men jeg holdt dog menneskelig set Stand. Præsidenten spurgte mig

blandt andet, om vi ikke i de danske Skoler blev ophidsede mod Tyskerne, hvilket jeg benægtede. Jeg oplyste, at jeg i Skolen havde interesseret mig meget for det tyske Sprog, som vi havde i et Par Timer om Ugen. I det Fag havde jeg mine bedste Karakterer, og vor Lærer havde aldrig indpodet os Had til vor store Nabo. Saa var mit første Forhør færdig. Derefter maatte Angiveren og hans Medhjælper holde for. Medens Retsbetjenten hentede ham, hørte man Præsidenten sige til sin Nabo, Dommeren: »Nu skal De se et Billede af en afskyelig Person. Ham kender man godt her.« En afdød Amtspræsidents Søn var det, som jeg før har nævnt, han havde ikke meget at sige, men han fik af Præsidenten et Par spydige Ord at høre for sin fine Optræden i denne Sag. Saa blev han sendt over til sin Partifælle, og nu blev det atter min Tur. Jeg nægtede paa det bestemteste, og jeg vil tilføje, at til den Tid var der ingen Vidner afhørt, hverken for eller imod, men de havde dog allerede aflagt skriftlig Beretning forud for Undersøgelserne. Endelig vilde Præsidenten til at bevise min Skyld ved at indkalde et af Vidnerne, men nu skete der noget, der maaske er enestaaende i en Retssal, nemlig at Statsadvokaten (Anklageren) standsede Præsidenten i at fuldføre sit Hverv. Med korslagte Arme tog han Ordet og rullede Sagen op, idet han fordømte Angiverne paa det skarpeste og udtalte, henvendt til Præsidenten og Dommerne: »Skulde der være sagt noget af den Anklagede ved et Glas Øl, saa skulde det ikke tages saa højtideligt, da den Anklagede i hans som i de fleste Hamborgeres Øjne var et flittigt og anstændigt Menneske, medens Angiverne var et Par arbejdssky og lyssky Individer, der her havde forsøgt at ødelægge et Menneskes Fremtid og gode Rygte.« Derfor anmodede han den høje Ret om fuldstændig Frifindelse. Saa fik Forsvareren Ordet, han anmodede ogsaa den høje

Ret om Frifindelse, og han gik stærkt imod Angiverne, som han endog kunde ønske straffede. Har den Anklagede noget at tilføje. Jeg sprang op og sagde kun, idet jeg bukkede for Retten: »Jeg beder om Frifindelse, Hr. Præsident.« Der blev saa ingen Vidner kaldt ind, og Retten trak sig tilbage for at votere. En kort Tid efter blev Retten sat igen, og Dommen blev forkyndt. Den lød: Den Anklagede er at frikende, og Staten betaler Omkostningerne. Retten blev saa hævet. Der gik et stille muntert Smil over alles Ansigter — undtagen Angivernes. Og de tilstedeværende kom fra flere Sider, trykkede mig i Haanden og ønskede mig til Lykke med den store Sejr, som jeg hovedsagelig kunde takke Anklageren for og dernæst de høje Dommere. Forklaringen paa dette sjældent forekommende Tilfælde er vel, at saavel Anklageren som Dommerne alle var Nazihadere. De hørte til det tysknationale Parti, noget i Retning af de gamle Konservative herhjemme. Jeg inviterede saa min Forsvarer paa en lille let Frokost i al Beskedenhed, da han havde en lille halv Time til sin Raadighed. Han sagde, at jeg skulde forsøge at gaa over i Retsbygningen og bede om at faa Rejsepengene godtgjort, hvilket jeg ogsaa gjorde, og vedkommende Embedsmand ringede til Retslokalet og forelagde Dommeren mit Ønske. Men han fik den Besked, at Lissau maatte være glad ved at kunne rejse hjem med en Frifindelsesdom i Lommen. *Denne Frifindelsesdom kunde mangen en Dommer og Anklager her i Landet tage til Lære ved hvad Menneskelighed og Humanitet angaar.*

Fosfor Bombardementet paa Hamborg Sommeren 1943.

Tro Øjenvidner beretter om dette frygtelige Bombardement, som Hamborg var udsat for i Juni eller Juli 1943, og

Gade i Hamburg efter Luftangreb.

som varede tre Nætter i Træk. Det var i den varmeste Sommertid; Solen skinnede, men den blev helt mørklagt af den frygtelige Brandtaage, som laa over Hamborg efter Angrebet. Alt laa indhyllet i en tæt Londontaage til henved Middagstid paa en lys og klar Dag. En Brand- og Liglugt bredte sig over den forkullede By, og under selve Bombardementet bevægede Jorden sig som et bølgende Hav i Stormvejr. Hundreder af Mænd, Kvinder og Børn blev brændt levende op og løb skrigende over Gaden i lys Lue, idet Fosforen bredte sig fuldstændig. De stakkels Mennesker led de frygteligste Kvaler, inden Døden indhentede dem. Under Ruinerne laa Tusinder af Mennesker, som søgte Beskyttelse i Kældrene, og de fleste ligger der endnu. Efter Sigende er der strøet Klorkalk over for at afværge en Pest, og der skal være afsat et Tidsrum paa fem Aar, inden der sker en grundig Optagelse af Resterne. Alt, hvad der kunde findes af menneskelige Rester blev opsam-

let i Zinkbaljer og blev saa, da der kun var brændte Knogler tilbage, jordet ude paa Olhsdorfer Kirkegaard. Der blev gravet store aabne Grave, og Ligresterne fra hver Bydel kom i en Grav for sig. Ved hver Grav blev der anbragt et stort sort Kors som viste, hvilken Bydel Graven tilhørte.

Jeg skal ikke undlade at bringe en lille sandfærdig Skildring af noget, som skete kort efter det store Bombardement. (Der var jo meget ofte vedvarende Angreb paa Byen). En Soldat kom hjem paa Orlov, træt og udaset, med en Buket Blomster i Haanden til sin Hustru og Børnene. Da han saa stod foran sit gamle Hjem, saa han, at der her som andre Steder kun var Ruiner, og han fik at vide, at ingen var i Live af dem, der havde boet i Huset — alle laa begravet under Ruinerne. Saa blev han vanvittig og kastede Blomsterne over Husets Ruiner; det stakkels Menneske havde jo mistet den sidste Rest af, hvad der engang tilhørte ham, sin dyrebare Familie, sit eget Kød og Blod.

Millioner af Menneskeskæbner gik i den dybeste Afgrund hele Verden over; derfor maa vi alle være enige om, at Krig og Militarisme maa fordømmes af ethvert nogenlunde anstændigt Menneske.

Slut.

Nu vil jeg fortælle lidt om mit næste Besøg i Hamborg; det var om Sommeren nogle faa Uger før Krigen udbrød. Jeg var to Gange i det glade Hamborg, en Gang som Turistfører for Oversøisk Turistklub og en Gang for et andet Selskab her i Byen. Vi var begge Gange med et Par Maaneders Mellemrum dernede med 28 Passagerer, alle fra Vejle og Omegn, og der er nok mange endnu, der ikke glemmer de glade Timer, vi tilbragte dernede i

de overfyldte Lokaler med Musik og Dans og Øl og Grogger i lange Baner. Da gik Solen aldrig ned!

Mit næste Besøg i Hamborg fandt Sted i November Maaned 1943, lige fire Maaneder efter det store Luftangreb med Fosforbomber over Hamborg. Man sagde, at der savnedes 250,000 Mennesker, som var omkommet i de tre Dage, Bombardementet varede. Og nu var Byen et sørgeligt Syn at se. Men jeg maa først fortælle lidt om min Rejse dertil. Den 2. November fik jeg efter mange Genvordigheder endelig Tilladelse til een Gang Indrejse i Hamborg, og den gjaldt for fem Dage. Jeg rejste herfra den 6. November og tog over Flensborg, men ved min Ankomst til Padborg, altsaa paa de danske Statsbaner i Sønderjylland, var det nær gaaet mig galt. Vi var fire Mand i Kupeen, og jeg kom uvilkaarligt til at sige, at jeg skulde en Tur til Hamborg — blot jeg nu kom velbeholden hjem igen! Man ventede i Danmark, at Englænderne vilde gaa i Land ved Kielerkanalen, og hvis det skete, vilde jeg ikke kunne komme tilbage. Det maa have været tre sønderjydske Nazister, der sad i Kupeen, for et Par af dem sprang op og spurgte om, hvordan jeg turde sige saadan noget! Jeg maatte gøre Brug af hele mit Skuespillertalent for at afværge en Katastrofe. Jeg trak lidt i Land for at berolige dem, men de spurgte, om jeg havde nogle Papirer med, for saa vilde de blive taget fra mig ved Grænsen. Ja, det har De saamænd Ret i, sagde jeg, og jeg fandt et Par gamle Konvolutter, som jeg rev i Stykker for Næsen af dem. Saa sagde jeg: »Her har jeg en Attest fra Varedirektoratet med Tilladelse til at indføre Levnedsmidler til Hamborg, den kan de ikke tage fra mig.« Endelig faldt de til Ro. Omsider kom jeg til Flensborg Toldsted. Der var de tyske Toldere meget elskværdige. De forlangte kun mit Pas, saa fik jeg Levnedsmidler

(Kort) til de første Par Dage, og jeg kunde roligt rejse videre. Jeg viste dem min Attest fra Varedirektoratet, og de sagde: »Das ist gut. Bleiben sie ruhig et Par Dage længere i Hamborg.« Det blev indført i mit Pas, at Fristen var forlænget.

Paa Flensborg Banegaard var der 10—15 Minutters Ophold. Saa gik Eksprestoget til Hamborg; jeg steg ind i en tætfyldt Kupe og fik ogsaa en Siddeplads; man rykkede sammen, saa der blev Plads til alle. Vi var en halv Snes Personer i Alderen fra 20 til 70 Aar. Der var en helt anden Atmosfære end i Toget i Sønderjylland. Da vi havde siddet en Tid og filosoferet over hinanden, begyndte vi saa smaat at snakke sammen, Mænd som Kvinder. Da de saa hørte, at jeg skulde til Hamborg og være der i 5—6 Dage, sagde en af Kvinderne til mig, at jeg skulde se at gøre mine Forretninger eller Besøg færdige i Løbet af et Par Dage, for jeg vilde faa et skrækkeligt Syn at se ved min Ankomst til Byen. Jeg vilde føle mig mere tryg i Danmark, det dejlige, gode Land. De andre i Kupeen sagde det samme. Lige overfor mig sad en Mand, som saa ud til at være midt i Halvtredserne. Han fortalte, at han var Togfører og boede i en Forstad til Køln. Nu havde han været i Flensborg for at besøge sin eneste Søn, som kun var 18 Aar, og som for Tiden laa til Uddannelse ved Undervandsbaadsflotillen der. Han og hans Kone havde ofret alt for Drengen siden dennes Fødsel, og skulde de nu miste ham, saa var alt tabt. Hvorfor skal de ud for at plyndre og røve andres Jord og Gods? Er der ikke Plads nok til os alle i vort Land ligesom her i Kupeen, naar vi rykker lidt sammen? Der kunde nok blive Plads til en eller to endnu, selv om de skulde sidde paa Skødet. Alle var enige om, at Hitlerismen var noget grusomt noget, som

ødelagde ikke blot den øvrige Verden, men ogsaa Tyskland selv.

Ved 11-Tiden om Aftenen kom jeg til Hamborg. Det var et frygteligt Syn, jeg fik at se ved min Ankomst til Banegaarden. Der var Ruin ved Ruin, hele Kvarterer laa i Grus. Enkelte Bygninger stod endnu, ellers var der kun Ruiner. Mit gamle Forretningskvarter laa ogsaa i Ruiner, og et andet Kvarter, hvor mine Sønner boede, var ligeledes ødelagt. Det var dog lykkedes dem at slukke Ilden i rette Tid, saa kun Taget havde taget Skade. De overlevende havde tabt alt ved Branden; de reddede kun det Tøj, de gik og stod i, og de maatte spise paa Restauration. Hvis man skulde spise paa Restauration, maatte man deponere fem Mark for en Ske, fem Mark for en Kniv og fem Mark for en Gaffel. Naar man var færdig, afleverede man Sagerne og fik Pengene tilbage. Et andet Sted, hvor jeg var med min Søn, maatte vi deponere 10 Mark for hver Genstand. Det blev for to Personer 60 Mark. Folk maatte delvis spise paa Restauration for at faa deres Mærker til at slaa til. For 80 Pfennig kunde de faa en Portion Kartofler med brun Sauce eller Kartoffelmos med Rødbedesaft. Det var jo dengang! Men hvordan ser det ud i Dag? Spiritus var ikke til at opdrive, det var ikke muligt at faa en eneste Snaps eller faa de tyske Mark afsat.

Kun det tynde Øl, der var uden Næringsværdi. Det var Facit paa Hitlers og Konsorters Tusindaarsrige. Deraf kan man se, hvad Brutalitet, Diktatur og falske Løfter kan føre til: En Jammerdal med Sult og Kulde, Sygdom og Nød, som føles over snart hele Kloden, naar vi undtager os selv herhjemme. Vi er sluppet temmelig godt derfra, sammenlignet med de fleste andre Lande, der var med i Krigen.

DE DANSKE STATSBANER UNDER DEN TYSKE BESÆTTELSE

Af Generaldirektør *P. Knutzen.*

Nedenstaaende Artikel har været indsendt forskellige Steder, bl. a. til »Frie Ord« uden at Forf. har kunnet faa den trykt. Da Redaktionen af »Fortids Veje« er af den Mening, at Ordet skal være frit, og da Artiklen tilmed indeholder et Stykke Danmarkshistorie, bringer vi den hermed.
Red.

Selvom Dagene før 9. April 1940 varslede Ulykker for Norden, var der dog ikke fra de danske Myndigheder tilgaaet de danske Statsbaners Ledelse noget som helst om truende Farer for vort Land, og det kom derfor som et Chock, da Telefonen ved Siden af min Seng vækkede mig den 9. April ved 4½ Tiden, og Søfartschefen meddelte mig, at Tyskerne var løbet ind i Færgelejerne ved Korsør og havde besat Jernbanestationen. Jeg lod straks Meddelelsen gaa videre til Trafikministeren og Udenrigsministeriet. I den kommende halve Time kom Meddelelser ogsaa om Landgang paa Falster, og lidt senere begyndte de tyske Flyvere deres Truselsflyvninger i lav Højde over Hovedstaden.

Ved 10 Tiden om Formiddagen blev jeg kaldt til Ministeren og modtog der Afskrift af de 13 Punkter, som Tyskerne havde truet den danske Regering til at gaa ind paa. Nr. 6 af disse Punkter var saalydende:

»Uskadt Opretholdelse og Sikring af Driften af Trafikmidler, Trafikveje og Kommunikationsmidler.

Dispositionsoverladelse af Trafikmidlerne (Jernbaner) og den indenrigske samt Kystskibsfarten til de tyske Be-

sættelsestropper i det Omfang, de bliver paakrævede for de tyske Troppers Opgave og deres Forplejning.«

Banerne var altsaa udleveret til Tyskernes Forgodtbefindende, og man kunde ikke vide, om de ligefrem vilde overtage Banernes Ledelse eller indsætte Kontrollanter i Ledelsen. Saa galt gik det dog ikke. Den eneste Instruks, jeg fik af Ministeren, var, at det nu var min Opgave med alle til Raadighed staaende Midler at faa det bedst mulige ud af det.

Dagen efter fik jeg Besøg af en tysk Officer og en Direktør for Rigsbanerne som henholdsvis Transportkommandant og Befuldmægtiget for Rigsbanerne. De erklærede, at de ikke vilde blande sig i Banernes Drift, men vilde rekvirere de Transporter, der skulde præsteres, og Rigsbanerne skulde være Mellemled mellem os og Transportkommandanten. Denne Ordning, der bestod under hele Besættelsen, var for saa vidt heldig, som det, navnlig da Forholdene senere skærpedes, lykkedes at faa Rigsbanernes Repræsentant til i mange Tilfælde at støtte os overfor de skiftende og langt fra altid forstaaende Transportkommandanter og derigennem overfor de endnu værre lokale tyske Myndigheder. Overfor Tyskernes Krav i den første Samtale om uforstyrret Opretholdelse af Driften stillede jeg 2 Modkrav, nemlig at de ikke blandede sig i Forholdene ude, men alene henvendte sig til mig, og at vi straks fik Kul, da vore Beholdninger som Følge af Isvinteren kun var nok til 14 Dage. Herved førte jeg dem bag Lyset, idet jeg fortav, at der paa vore Kulpladser — ganske vist for Finansministeriets Regning — laa ca. ½ Mill. Tons Kul og Briketter, som herved blev reddet.

Det kan i al Almindelighed siges om de følgende 5 Aar, at Administrationen skete i nøje Overensstemmelse med saavel den til enhver Tid siddende Minister som Stats-

banernes Afdelingschefer og de store Organisationers Ledere, der blev holdt underrettet langt ud over, hvad Forhandlingsreglerne krævede.

Den havde følgende 3 Ledemotiver:

1) Gennenmførelse af dansk Person- og Godsbefordring (Landets Forsyninger og Erhvervsliv).
2) Bevarelse af Anlæg og Materiel for Efterkrigstiden.
3) Beskyttelse af Personalet mod tyske Overgreb.

De 5 Besættelsesaar blev en Balanceren mellem Afslag og Indrømmelser. De sidste kunde enhver se, navnlig Militærtogene med Tropper, Gods og Orlovsrejsende, men Afslagene, der var mange, blev kun kendt af den snævreste Inderkreds. Vor Hævdelse af danske Interesser afhang naturligvis i første Række af Ledelsens Anseelse, Smidighed og Forhandlingsevne, og der maatte bringes visse Ofre for at opretholde Indflydelsen.

I det følgende skal gives en Fremstilling, delt i ovennævnte 3 Punkter. Det er en Selvfølge, at der her kun kan medtages de større Sager. Endelig skal som et 4. Punkt gives nogle Oplysninger om Statsbanernes Økonomi og en afsluttende Bemærkning.

1. *Driftens Gennemførelse.*

Den første store Opgave var som allerede nævnt at skaffe Brændsel. Foreløbig lovede Tyskerne at skaffe Kul, og det blev ogsaa gjort til Slutningen af 1944. Derimod trak de paa Skuldrene paa Forespørgsel om Dieselolie, og vi standsede derfor straks Lyn- og Motortog, idet vi ønskede at reservere vore Beholdninger til Færgerne. Fra Statens Lagre fik vi foreløbig de nødvendige Olieforsyninger, saa vi kunde holde igen paa Statsbanernes Beredskab, som det

med stort Besvær var lykkedes at fremskaffe før Krigen, og som svarede til et Aars *Normal*forbrug (ca. 16000 Tons).

Senere gennemgik vi forskellige Kriser. Den første kom i Julen 1942, hvor Tyskerne paa selve Juleaftens Dag, da Kontorerne var lukket, krævede Forhandling om Kulforbrug og Trafikindskrænkninger. Generaldirektøren maatte personlig og alene tage denne Forhandling, og det lykkedes ved Opdeling af Trafikken efter Maanedsstatistiken i Person- og Godstrafik og inden for disse i Omegnstrafik, Oplandstrafik, Søndagstrafik, Landbrugsvarer, Industrivarer, Raastoffer osv. at overbevise dem om, at der ikke var mere at gøre, hvorfor de lovede at forøge Kultilførslerne, hvilket ogsaa skete.

Den næste Krise kom Juleaftens Dag 1943. Nogle Skibsladninger var forlist, og der vilde, naar Julen var forbi, kun være Kul til et Par Dage. Efter en Forhandling mellem danske og tyske Eksperter krævede den tyske Rigsbefuldmægtigede skriftlig gennem Udenrigsministeriet, at Juletogene skulde indstilles. Jeg nægtede dette, vi fik nogle Kul fra danske Beredskabslagre, og efter Helligdagene kom der i Udenrigsministeriet en dansk-tysk Forhandling, der ogsaa resulterede i bedre Tilførsler til Banerne. Paa den Tid var der ingen Minister, og Generaldirektøren var som Departementschef den i enhver Henseende øverste danske Myndighed for Banerne, repræsenterende saavel Rigsdag som Konge og Ministerium.

De sidste fire Maaneder før Kapitulationen gav Kulvanskeligheder i stor Stil, saaledes som det vil fremgaa af Omtalen af Køreplanen nedenfor.

I Sommeren 1940 var der nogle Gange fra dansk Side Forsøg paa at angribe Statsbanernes Olieforraad til andre danske Formaal; men dette blev afværget. Imidlertid blev der i Efteraaret under en dansk-tysk Forhandling fra tysk

Side lovet maanedlig Supplering af Beholdningen med et til Forbruget svarende Kvantum paa Betingelse af, at der udleveredes 7000 Tons til dansk Fiskeri. Dette skete, og det tyske Løfte blev holdt nogenlunde til Udgangen af 1944, saa vi ved Kapitulationen endnu havde til nogle Maaneders Forbrug paa Færgerne. Endvidere fik vi fra Tyskland 3000 Tons Fyringsolie til en ny Isbryder, der var bygget under Krigen, og hvortil Staalet var leveret paa tysk Marinekontingent.

Køreplanen maatte fra Krigens Begyndelse hurtig ændres. Hele Trafikken prægedes af Bortfald af Skibsforbindelser, Stigning i Fragter og Forsikringspræmier til Søs, Bortfald af privat Personbilkørsel og Begrænsning af Lastbilkørselen samt Tilkomsten af nye Massetransporter, f. Eks. Brunkul, Tørv m. v., og hertil kom de store tyske Militærtransporter af Personer og Gods.

Man maatte derfor stadig udvide Godstogskørselen og indskrænke Persontogskørselen som Følge af relativ Knaphed paa Kul og Lokomotiver.

Driftspræstationerne var følgende:

Aar	Rejsende Mill.	deraf tyske Mill	Tonkm. Mill.	deraf tyske Mill.	Persontog km Mill.	Pladskm. Mill.	Fyldningsgrad i Persontog %
1938/39.....	52	—	623	—	23	4818	29,9
1940/41.....	44	0,83	1162	179	11	3583	41,5
1941/42.....	54	1,2	1342	210	12	3823	51,3
1942/43.....	70	2,0	1620	345	13	4464	56,0
1943/44.....	79	3,2	1796	497	11	4538	62,3
1944/45.....	90	3,9	1520	396	11	4416	66,8

De tyske Rejser var jo oftest lange; til Sammenligning

tjener, at der i 1938—39 af de 52 Mill. Rejser kun var ca. 4 Mill. paa over 100 km. Pladskilometrene er stærkt paavirket af Svingninger i den elektrificerede Nærtrafik ved København samt af Forøgelse af Togstørrelsen i Persontogene Landet over. Vi havde dog lige indtil Efteraaret 1944 den interne Regel, at der ikke maatte efterlades rejsende, men at Togene i fornødent Omfang maatte dubleres. Derimod udtaltes offentligt, at de rejsende i fornødent Omfang maatte tage til Takke med Staapladser. Iøvrigt viser Tallene, at den danske Trafik baade for Personer og Gods i Løbet af Krigen steg til omtrent det dobbelte.

I Oktober 1944 svigtede Kultilførslerne fra Westfalen; vi turde derfor ikke bruge Kul til ekstra Juletrafik, og man maatte sætte kraftigt ind for at opnaa Nedgang i Persontrafikken. Efter Forhandling med Handelsministeriet udstedte dette Forbud mod Opvarmning af Tog, dog med Adgang til Dispensation i Frostperioder. Samtidig gik man i Gang med Udarbejdelse af en Nødkøreplan, der skulde være parat til at sættes i Kraft, naar ogsaa Tilførslerne fra Schlesien hørte op. Dette skete fra 1. Februar 1945. Herefter ophørte al Søndagstrafik, og Persontogene paa Hverdage begrænsedes i det store og hele til et Togpar om Morgenen og et om Eftermiddagen, dog bortset fra S-Togene, der skulde følge Sporvognskøreplanen.

End ikke dette var tilstrækkeligt. Beholdningerne af Kul laa fortrinsvis paa Sjælland, og da Tyskerne provokerede ved her at rekvirere 30000 Tons Kul til Norge, kom der Sabotage for at hindre al Skibsbefordring af Kul fra Sjælland. Ganske vist lykkedes det efter Forhandling at faa visse mindre Kvanta overført til de jydske Baner; men vi maatte fra 19. Februar Vest for Storebælt gaa ned paa 3 togløse Hverdage om Ugen, og fra 15. Marts indførtes det samme paa Sjælland, dog at man i Nordsjælland af Hensyn til

daglige Erhvervsrejsende opnaaede Besparelsen ved Nedskæring i Antallet af daglige Tog.

Derefter kørtes der kun følgende procentvise Del af Persontoggangen i 1939:

Fyn—Jylland		10,6 %
Sjællandske Kystbane	7,6 %	
— Nordbane	12,6 %	
Kbh—Frederikssund	21,1 %	
— —Roskilde	22,0 %	
Øvrige Sjælland—Falster	8,0 %	
Sjælland—Falster ialt		9,6 %
S-Togene		58,0 %

I April skærpedes Forholdene igen. En Sporsprængning med en yderligere provokerende tysk Beslaglæggelse af Kullager omkring 10.—11. April standsede helt Overførselen til Jylland og den 23. April ogsaa Overførselen fra Kullagrene til den sjællandske Trafik. Den 18. April standsede al regelmæssig Toggang i Fyn—Jylland, og man søgte etableret en nødtørftig Godstogskørsel ved jydske Brunkul. Tyskerne tog Meddelelsen herom til Efterretning; de var selv gaaet over til at anvende en under tysk Administration i Jylland liggende Kulreserve (18000 Tons) til Fremførelse af deres egne Tog. Paa Sjælland lykkedes det at holde Driften i Gang til Kapitulationen ved Hjælp af de Kul, der fandtes ved Remiserne.

Efter 29. August 1943 krævede Tyskerne Begrænsninger i Langvejstrafikken som en Slags Straffeforanstaltning. Vi fik dem indrettet saaledes, at det blev det rene Humbug.

I Godstrafikken fik vi i Begyndelsen af Krigen Forbud mod Jernbanetransport af Tørv og Brunkul over Storebælt, og Statsbanerne var medvirkende ved Organisation af

Brunkultransporterne fra Lejerne til de østjydske Havne for Afskibning til Sjælland, navnlig til Hovedstaden. Ogsaa for en Række andre Varer, der var egnede til Skibsbefordring, kom tilsvarende Forbud, men her dispenseredes i det Omfang, det var muligt. I Efteraaret 1944 gennemførtes en Forenkling, idet man forbød alt Ilgods og foruden Fragtgods kun tillod Banepakker og Ekspresgods indtil 50 kg. Derimod beholdt letfordærvelige Varer deres Fortrin, og dette betød, at der blev færre Vogne til fremskyndet Befordring, saa man lettere kunde skaffe dem frem under Uregelmæssigheder. Endvidere kunde man læsse flere direkte Fragtgodsvogne og derved undgaa Forsinkelser ved Omlæsning og Risiko for Tyveri under denne.

I Februar 1945 begrænsedes Godstrafikken i Fyn—Jylland til udelukkende at omfatte Levnedsmidler, Brændsel og visse andre strengt nødvendige Varer, og dette indførtes fra 15. Marts ogsaa paa Sjælland.

For at bevare saa stor Handlekraft som muligt undgik man Indførelse af Transportnævn eller lignende Foranstaltninger. Vognfordelerne i Distrikterne i København og Aarhus bevarede deres fulde Handlefrihed. Alene større principielle Spørgsmaal behandledes i Generaldirektoratet, delvis under Medvirkning af Embedsmænd fra de 2 Forsyningsministerier, Handels- og Landbrugsministerierne, og i sidste Instans af Regeringen. Til Trods for den stadige Agitation i Provinsen mod Centralisation af Administrationen i København mødte vi stadig Forsøg paa at skyde den lokale Administration af Vognfordelingen i Aarhus til Side ved Henvendelser til Generaldirektoratet i København, og kun Generaldirektoratets faste Vilje til at fastholde Decentralisation paa dette Omraade hindrede en Ændring af denne Organisation, som kun vilde have været til Skade for de jydske Forsendere.

Rutebildriften indskrænkedes, først af Hensyn til Benzinen, senere og mest alvorligt af Hensyn til de svindende Gummibeholdninger. Endvidere rekvirerede Tyskerne et Antal af vore Rutebiler.

Tyskerne krævede stadig deres Transporter afviklede forlods. I Foraaret 1944 havde vi en langvarig Konflikt, idet Militæret gennem Udenrigsministeriet krævede udfærdiget Instruks ogsaa til de lokale Myndigheder om Fortrinsret. Dette nægtede vi længe og henviste dels til, at der ikke forelaa Beviser for konkrete Tilsidesættelser af vore Pligter, dels til, at hvis de vilde have udstedt andre Instrukser, kunde de selv udstede en tysk Forordning. Det sidste vilde de dog ikke, formentlig fordi de var klar over, at danske Myndigheder ikke vilde hjælpe til med at haandhæve den.

I Marts—April 1944 fik vi en stærk Illustration til Vanskeligheden ved at lade andre end Toglederne være med i Spørgsmaalet om Fortrinsretten. I Kolding var nogle Vogne, der var rekvireret til det tyske Politi, blevet taget i Brug af en Værnemagtsafdeling, hvorefter Politiet i Irritation herover skred ind overfor Stationsforstanderen og endog bortførte ham som anholdt. Personalet truede med Strejke, og Distriktet, som blev underrettet, meddelte Rigsbanernes Kontor, at hvis Stationsforstanderen ikke blev frigivet inden Kl. 17, kunde vi ikke opretholde Driften. Han blev frigivet, og Generaldirektoratet udtalte i Skrivelse til Udenrigsministeriet, i hvilken vi bad om Sagens Rejsning overfor Dr. Best bl. a. følgende:

»Naar en lokal Irritation over en indbildt Tilsidesættelse fører til Overgreb som sket overfor den paagældende danske Institutions Leder, maa dette af Institutionens Personale, der iøvrigt i Forvejen er haardt belastet, sidst gen-

nem Udsendelse af tyske Tjenestemænd til Uddannelse, føles som en utaalelig Krænkelse af Retsbevidstheden, og man ser sig ikke i Stand til at opretholde en uforstyrret Drift, med mindre der paa effektiv Maade skabes Garanti mod Gentagelse af saadanne Tilfælde.«

Efter langvarige Forhandlinger, under hvilke Kravene reduceredes til Fortrin indenfor samme Kategori af danske og tyske Transporter, blev der dog paa Udenrigsministeriets Foranledning udsendt en Meddelelse.

Efter Jødernes Flugt til Sverige begyndte den tyske Gestapochef i Helsingør at tilbageholde deres eftersendte Rejsegods. Da Transport via Malmø gik glat, instruerede vi Stationerne om at dirigere det denne Vej.

I Foraaret 1945 maatte man under de store Vanskeligheder for Trafikken i Fyn—Jylland endda gennemføre betydelige Transporter af Fanger m. v. fra Tyskland til Sverige. Til Støtte for de i Tyskland opererende Bilkolonner fra Svensk Røde Kors udsendtes flere Gange Kolonner af D. S. B. Rutebiler, til sidst ogsaa beslaglagte private Rutebiler. Herved lykkedes det at faa næsten alle de danske og norske Fanger, bortset fra dem i Stutthof-Lejren, befordret først til Neuengamme ved Hamborg og derfra videre nordpaa til Frøslev, Horsens og i stort Tal til Sverige. Derefter kom Fanger fra andre Nationer, som ogsaa skulde til Sverige.

Et sørgeligt Kapitel er Tabene af Menneskeliv blandt Banernes Passagerer. I nogle Tilfælde, navnlig ved Aarup, skyldtes Tabene Luftangreb. De mest meningsløse var dog de 4 Tilfælde af Kontrasabotage ved Lillerød, 2 Tog Nord for Hobro og ved Riisskov.

Krigstrafikken, Mørklægningen og den særlige Liniebevogtning krævede et stort Antal Dødsofre blandt Banernes

Personale. Medens man i Aarene nærmest før Krigen laa paa 5—7 dræbte aarligt, steg Tallet efterhaanden og androg i 1942—43 25, 1943—44 21 og 1944—45 28.

Med Krigens Afslappelse af Moralen fulgte Stigning i Tyverier paa Banerne, stimuleret af Knapheden paa Varer, af større Fristelser som Følge af svigtende Købekraft og af bedre Lejlighed, navnlig som Følge af Mørklægningen. Erstatningskontoen steg til det flerdobbelte, hvorved dog maa tages i Betragtning baade Stigningen i Godsmængden og i Varernes Priser. Erstatningerne udgjorde efter 4 Krigsaar samlet ca. 1 % af Fragten; men da Fragten naturligvis kun er en Brøkdel af Varernes Værdi, var Tabene dog kun en Brøkdel af en Promille af Værdien af Forsendelserne. Tager man Banepakker alene, som vel nok paa Grund af deres Lidenhed har størst Chance for Bortkomst, laa Tabet efter en foretagen Stikprøve paa ca. ⅔ Promille af det samlede Tal, altsaa 1 bortkommen Pakke for hver 1500 Forsendelser. Tallet er for stort, men giver dog et betydelig gunstigere Billede, end mange var tilbøjelig til at forestille sig.

Efter det danske Politis Fjernelse den 19. September 1944 steg Tabene stærkt; i April—September 1944 var Erstatningerne 1¼ % af Fragten, i Oktober 1944 til Februar 1945 ca. 3¼ %. For Banepakkerne var Tabet ved Krigens Slutning i Antal ca. ⅔ Promille, men Erstatningen udgjorde ca. 20 % af den samlede Fragt. Stærkt medvirkende til disse Tilstande var den aftagende Disciplin i Værnemagten.

Et meget vanskeligt Problem var Forholdet til Sabotagen. Paa Jernbanerne begyndte den i Efteraaret 1942. De danske Myndigheder var dengang stærkt indstillede imod Sabotagen. Saavel Statsministeren som Kongen havde stærkt advaret mod saadanne Handlinger.

Tyskerne forlangte Beskyttelse for Toggangen, og det faldt i hvert Fald sammen med danske Ønsker om Beskyttelse for Passagerer, Tog- og Lokomotivpersonale. Vi indførte da en Liniebevogtning bestaaende af Jernbanefolk og dansk Politi, men fra den første Dag saaledes, at de gik med tændte Lygter. De skulde ikke jage Sabotører, men alene se, om Sporene var i Orden. Det var en ren Sikkerhedsforanstaltning, der blot skulde standse Tog og give Meldinger til Stationerne for at undgaa Ulykker med Togene. Indtil Sommeren 1943 var Sabotagen ubetydelig, men saa steg den med visse Hvileperioder stærkt indtil Krigens Ophør. Et Oversigtskort midt i April 1945 over Strækningerne i Fyn—Jylland viste Billedet af en Kirkegaard: I Jernbanegrøfterne laa rundt om væltede Lokomotiver og Vogne, Dobbeltsporenes Skinner var mange Steder optaget til Brug ved Reparationer, tilsvarende var sket med Sporskifter paa Landstationer, saa Vognudveksling, Krydsning eller Overhaling var udelukket, Sikringsanlæg og Vandforsyningsanlæg var ødelagt, Ambulance- og Hjælpetog var ødelagt osv. Samtidig var Personalet i hundredevis enten gaaet under Jorden eller fængslet af Tyskerne.

Naar Sabotagen var sket, maatte Sporene igen retableres. Allerede af Hensyn til de danske Transporter var dette nødvendigt; men Tyskerne var naturligvis ogsaa parate til at sætte Magt bag Kravet herom. Derimod afslog vi alle Krav om tysk Deltagelse i Reparationsarbejderne. Enten maatte det være dem eller os, ikke Fællesskab. Og vi sagde dem aabent, at skulde der komme engelsk Invasion, maatte de selv klare det. Der er ikke Tvivl om, at det i adskillige Tilfælde var de samme Mennesker, der om Natten anbragte Bomberne og om Dagen arbejdede paa Sporets Retablering.

Et Forsøg fra Generaldirektørens Side paa gennem Sve-

rige at faa Sabotagen koncentreret paa de 2 Længdebaner i Sønderjylland, hvor tyske Transporter kunde rammes mest effektivt, idet der ingen Diagonalbaner fandtes, uden at det virkede alt for generende paa de danske Transporter, havde Virkning en kort Tid, men saa blev formentlig den tyske Bevogtning der for effektiv.

Ærgerlige Sabotager var Sprængningen af Færgen »Sjælland« og af Sikringsanlæg paa store Stationer, idet der her ikke var noget rimeligt Forhold mellem Skaden for Danmark og det Afbræk, der kunde forvoldes de tyske Transporter. Samtidig med »Sjælland« var der Sprængning paa »Odin«, og der var Tegn paa, at man ogsaa søgte at lægge Bomber paa »Storebælt«. Var det lykkedes, vilde baade Rejselivet og Hovedstadens Forsyninger være kommen ud for en ren Katastrofe.

I Begyndelsen af 1945, da Landets 4 Sporskiftefabrikker var blevet ødelagt, standsede vi det elektriske Skinnesvejseri i Fredericia for at have det intakt ved Krigens Afslutning. Tyskerne fik den Forklaring, at det skyldtes Elektricitetsrestriktioner, og det slog de sig til Taals med. Iøvrigt gemte vi de paa Sjælland liggende Sporskifter i Stedet for at overføre dem til Fyn—Jylland.

Det tyske Militær var stærkt irriteret over Sabotagen. Ganske vist ramte den dem i Begyndelsen paa Grund af Tyskernes Krav om Fortrin for deres Transporter ikke synderligt, men efterhaanden blev den mere følelig. Rigsbanernes Leder og de civile tyske Myndigheder tog det forbavsende roligt. Ved en Forhandling i 1943 hos Dr. Best, hvor det blev sagt, at Sabotagen var engelsk Værk, tillod Generaldirektøren sig det »naive« Spørgsmaal, om det ikke var den tyske Værnemagt, der den 9. April 1940 havde paataget sig at beskytte Danmark mod engelske Krigshandlinger. Vi havde i hvert Fald efter den Dag

ingen Pligt dertil. Ved en senere Forhandling med en Gestapoofficer i Anledning af Gudenaabroernes Sprængning i November 1943 truedes med Udkommando som i Norge af den lokale Befolkning til Banevagt (og som Gidsler?). Jeg afværgede dette ved Henvisning til, at Tyskerne ikke havde overholdt en med Dr. Best truffet Aftale om at sende en Rigsbanemand, der var Ekspert i Banebevogtning, herop. Da han endelig kom, skete der for Resten ingenting af Betydning.

Til Gennemførelse af Trafikken byggede vi fra Krigens første Dag fortrinsvis Godstogslokomotiver, Rangerlokomotiver og Godsvogne. Under Størstedelen af Besættelsen var der udlejet til os nogle tyske Lokomotiver til Brug i Jylland, og under store Transporter fortsatte andre tyske Lokomotiver herop. De tyske Lokomotiver havde dog mange flere Reparationsdage end de danske, dels fordi Vedligeholdelsestilstanden var ringere, dels fordi Reservedele ikke fandtes her i Landet, saa Maskinerne maatte til Tyskland, naar de var itu.

I et Tilfælde fik vi trods Afslag fra Trafikministeriet i Berlin sat igennem, at 6 danske Lokomotiver blev færdigbygget forud for 10 tyske, der ved samme danske Fabrik var bestilt før de danske.

Mangelen paa Godsvogne steg mere og mere, og havde vi ikke haft de mange returgaaende tyske Vogne, som kunde udnyttes og blev udnyttet langt ud over det overenskomstmæssige, havde Mangelen været helt katastrofal. Det var ikke ualmindeligt, at der var 8000 tyske Godsvogne i Danmark, altsaa en ubrudt Række paa ca. 80 km. Naar Tyskerne klagede, fik de foruden en god Middag kun en Sludder for en Sladder. Vi sendte de først ankomne hjem, men beholdt saa mange flere af de nye, der kom. Saa havde vi Fred en Tid. Derimod var der kun et Aars Tid

1940—41 afgivet danske Vogne, ialt 500, til Tyskland med det Formaal at øge Kultransporterne til Danmark mellem Gruberne og Afskibningshavnene. Vi fik dem tilbage ved personlig Paavirkning af den tyske Statssekretær. Af Godsvogne blev under Krigen nybygget ca. 1840, af Toglokomotiver 25, hvoraf de sidste 7 dog ikke naaede at blive færdige, og af Rangerlokomotiver 10.

For at fri danske Fanger for umenneskelige Lidelser under Transport til Frøslevlejren i Sønderjylland fik vi 2 Gange mod Tyskernes Uvilje indrettet Personvogne til Fangetransport i Stedet for Kreaturvogne, der jo hverken havde Siddepladser, Toiletter, Lys eller Varme; de tidligere Vogne var ved Sabotage ødelagt. Det var fra vor Side en Disposition, der saa ud som Indrømmelse til Tyskerne, men reelt var det modsatte.

En Sag om en Salonvogn havde et let komisk Anstrøg. Den tyske General forlangte en saadan Vogn. Vi leverede en 35 Aar gammel Vogn, hvis Vognkasse var moden til Kassation, og Generaldirektøren tog selv paa Stedet en Forhandling med Generalen og fortalte ham, at hans egen Kabine havde været benyttet af Konger og Kejsere i Fredensborgtiden. Tricket lykkedes. Var Vognen kommet ud for et Sammenstød eller alvorlig Sabotage, var Faren stor, men vi kunde vaske vore Hænder.

Færgemateriellet var ude for svære Beskadigelser. Allerede i April 1940 minesprængtes 3 Storebæltsfærger og senere et Kalundborg-Skib og en Helsingør-Færge. De blev repareret og kom i Fart igen. Antallet af Passagerer maatte begrænses af Hensyn til Minefaren, og Færgerne sejlede parvis, saa de gensidig kunde virke som Redningsbaad eller Bugserbaad. Det førte til Udstedelsen af særlige Adgangsbilletter først ved Højtider og Ferier, senere mere permanent. Minesprængningerne i Storebælt paastodes af

Tyskerne at være Sabotage. Heldigvis fik jeg at vide, at ogsaa en tysk Minestryger var sprængt. Da de næste Gang talte om Sabotagen, spurgte jeg, om de ogsaa havde Sabotører paa de tyske Krigsskibe, og om dette var Grunden til, at de for os havde hemmeligholdt Sprængningen af en Minestryger. Saa fik vi Fred paa dette Punkt.

Ved Lillebælt og Storstrømmen blev der truffet Foranstaltning til Oprettelse af Nødforbindelser, hvis de store Broer og dermed Forbindelsen med paagældende Landsdele skulde blive afbrudt.

I Foraaret 1944 rekvirerede Tyskerne 2 Motorfærger og 2 Dampfærger. Den ene af de sidstnævnte fik vi straks tilbage, de 3 andre først efter Kapitulationen, da vi maatte hente dem i Norge, den ene Motorfærge i stærkt beskadiget Stand efter Luftbombardement. Inden Afsejlingen herfra var Tyskerne frejdige nok til at anmode om, at dansk Personale maatte blive sendt om Bord for at instruere det tyske Maskinpersonale. Det blev naturligvis nægtet; men de fik saa en Montør fra Fabrikken ved Henvendelse til denne.

2. *Bevarelse af Anlæggene.*

Som allerede nævnt foran, standsede vi selv Skinnesvejseriet i Fredericia for at have det intakt til efter Krigen.

Da Tyskerne forberedte Brosprængninger, bl. a. ved Lillebæltsbroen, protesterede vi gennem Udenrigsministeriet og sørgede for, at Modstandsbevægelsen blev underrettet.

I Begyndelsen af 1943 krævede den tyske General Adgang til Opstilling af Luftværnsskyts, naar Tropper over-

førtes med Storebæltsfærgerne. Da det var et folkeretligt Spørgsmaal, sendte vi Sagen til Udenrigsministeriet, idet vi blot udtalte vore Betænkeligheder. Udenrigsministeriet gik mod Forventning ind paa Kravet; men vi forebragte det da for Trafikministeren, der var enig med os i Betænkelighederne og udtalte, at der ikke maatte skydes under Dannebrog. Vi udarbejdede et Kompromisforslag om Ledsageskib eller særligt Troppeskib, i begge Tilfælde under tysk Flag og med tysk Besætning og med et fra Færgerne stærkt afvigende Udseende. Efter Beslutning paa Ministermøde blev Sagen henvist til Forhandling direkte mellem Statsbanerne og Tyskerne, og her lykkedes det at faa den henlagt, saa vi aldrig hørte mere til den. Færgerne var saaledes reddet fra Faren for at komme i Kamp med allierede Flyvere.

Senere ønskede Tyskerne de danske Færger paa Gedser-Ruten udstyret med et Apparat mod akustiske Miner og forlangte tysk Betjening heraf. Det sidste nægtede vi og saboterede Sagen, saa den gik i Glemmebogen.

Da Færgen Sjælland i Efteraaret 1943 brændte efter en Sabotage, der forøvrigt udsatte ca. 600 Mennesker for Livsfare, blev den vel sendt paa Værft til Reparation, men med den hemmelige Klausul, at den ikke maatte gøres færdig, før Krigen var forbi. Lignende hemmelig Ordre blev givet om Færdiggørelse af en ny Bro ved Langaa til Afløsning af gamle saboterede Broer.

I Foraaret 1944 gik jeg efter Aftale med den danske Viceadmiral til Tyskerne med Ønske om Sejltilladelse for Isbryderne Holger Danske og Mjølner fra København til Isefjord. Dette bevilgedes; men da Isbryderne benyttede Lejligheden til at flygte til Helsingborg, blev et andet samtidig rejst Ønske om at lægge Reservefærgen i Helsingør over til Helsingborg afslaaet. Jeg benyttede da Lejligheden

til at anmode om Sejltilladelse for de to store Kalundborgskibe til Isefjorden, og den blev mærkelig nok bevilget.

I Efteraaret 1944 flygtede »Storebælt« til Sverige, og vi afslog stærke Krav fra tysk Side om at forlange den tilbage. En Gestapoofficer rettede i Telefonen stærke Bebrejdelser, saa jeg til sidst maatte give igen i samme Mønt, idet jeg sagde omtrent følgende: »Hvad bebrejder de egentlig os? De kan vel ikke forlange, at jeg forud skulde instruere den tyske Marine om, hvordan den skal bære sig ad med at passe paa en dansk Færge, der skal forsejles fra den ene danske Havn til den anden.« Det kunde han ikke give igen paa og blev derfor bragt til Tavshed. Da jeg senere i Helsingborg traf Færgernes Fører, sagde jeg til ham, at han vel nok forstod, at jeg officielt maatte være dybt forarget, men hvad jeg mente i mit Indre, vilde de faa at vide, naar de atter vendte hjem — og saa bad jeg ham hilse Besætningen.

Derefter førte vi en Række Forhandlinger om at paabegynde Bygning af en ny Færge under Hensyn til, at man ikke kunde vide, hvor meget Færgemateriel der vilde overleve Krigens Slutfase. Bestilling paa Maskineriet til den nye Færge blev afgivet i Februar 1945.

Samtidig standsedes Færgefarten Gedser—Warnemünde som Følge af Minefare, og da det forlød, at det var nye Minetyper, gav vi Tyskerne Meddelelse om, at vi slukkede Fyrene paa den danske Færge og ikke vilde sejle igen, før den tyske havde sejlet nogen Tid. Efter ca. 3 Uger var denne Betingelse opfyldt, og vi fik skriftlig Besked paa at sejle; men heldigvis blev Færgen saboteret ca. 1 Time før første Tur.

Omtrent samtidig tog Tyskerne Færgen Odin i Besiddelse efter et mislykket Flugtforsøg og truede med Beslaglæggelse. Jeg var sindet at sætte min Stilling ind paa denne

Sag; men det kunde jeg ikke faa mine Kolleger i Departementschefforsamlingen til at gaa med til, hvorfor jeg maatte nøjes med forblommede Trusler om betydelige Konsekvenser. Det var dog tilstrækkeligt til, at vi fik Færgen tilbage uden Betingelser.

I Vinteren 1945 krævede Tyskerne Kalundborgskibene gjort sejlklare; vi protesterede, og efter nogen Tids Forløb ændredes Kravet til Eftersyn paa Stedet ved det ombordværende Mandskab, og man udtrykte sin Forstaaelse af, at det vilde tage længere Tid. Vi greb straks Muligheden, beordrede Maskineriet adskilt til et grundigt Eftersyn med hemmelig Ordre til ikke at samle det igen, og Skibene var derfor ubrugelige til efter Kapitulationen.

I Statsbanernes Benzintanke paa Jernbanestationernes Terræn havde vi bortgemt ca. 100,000 Liter Benzin, om hvilket Modstandsbevægelsen blev underrettet Dagen efter Kapitulationen.

Under Krigen forberedtes betydelige Arbejder til Udførelse efter Krigen med Hensyntagen ogsaa til at modvirke den frygtede Arbejdsløshed. Den nye Rute Rødby—Femern, der havde været ønsket fra dansk Side i 50—75 Aar, blev paabegyndt, men ligger nu stille under betydelig Modvilje i Folkestemningen, og Fremtiden maa afgøre dens Skæbne.

Under dette Afsnit hører ogsaa Forholdet til Wagons-Lits. Et tysk Krav om Overførelse af Kontrakten til Mitropa afværgedes, vi tog Pant i deres Vogne for at undgaa tysk Beslaglæggelse, og vi gemte deres Tæpper og Linned med samme Formaal.

3. *Beskyttelse af Personalet.*

Som foran nævnt krævede jeg i den første Samtale med Tyskerne, at de ikke maatte genere vort Personale ved

Indblanding i Forholdene ude i Landet, men udelukkende skulde henvende sig til Styrelsen, og selv om dette ikke blev overholdt under hele Besættelsen, er der dog ingen Tvivl om, at det i høj Grad virkede som Skjold for vore Folk.

Ved forskellige Lejligheder søgte vi med Held at overbevise Tyskerne om, at dansk Jernbanepersonale ikke var delagtig i Sabotage. Dette skete f. Eks. i Anledning af et Rangeruheld i Helsingør, hvor nogle Vogne løb i Færgelejet, og i Esbjerg, hvor en tysk Løbskkørsel paastodes at skyldes overdreven Fløjten fra et Rangerlokomotiv. Et godt Vaaben mod Tilfælde af den første Art fik vi, da den tyske Færge i Gedser som Følge af manglende Forsigtighed under Indsejlingen fik stødt en Række Vogne i Færgelejet med det Resultat, at der kom en længere Spærring, under hvilken vi ikke »lod dem dø i Synden«.

I Foraaret 1943 kom det ved en Tilfældighed til en Samtale mellem Generaldirektøren og Chefen for de tyske Krigsretter. Herunder fremhævedes fra dansk Side Personalets Uskyldighed, og Tyskeren gik ind derpaa, idet han blot tog Forbehold med Hensyn til Brand i Halmvogne. Da han blev oplyst om, at det var dem selv, der af Hensyn til Pressenningmangel havde tvunget os til at give Afkald paa fornøden Dækning, erklærede han, at det var ham aldeles ukendt, hvorefter han fik en Redegørelse herfor.

En Kaptajn ved Storebælt, der havde været saa uheldig at paasejle og beskadige den tyske Netspærring Nord for Helsingør, blev dækket, saa han slap med en tjenstlig Bøde.

I Aaret 1941—42 forlangte Tyskerne gentagne Gange Udrensning af Kommunister fra Statsbanerne. Generaldirektøren dækkede dem med Paastanden om, at der ingen fandtes.

I 1943 krævede Tyskerne Kørsel ogsaa under Luftalarm; vi gav hemmelig Ordre til ikke at køre, naar der skønnedes at være virkelig Fare.

Da Schalburgkorpset paa Gennemrejse i Ringsted ved første Orlov til København optraadte paa Landsknægtmaner, skaffede vi ved Klage til den tyske Transportkommandant Lederen en Paatale og os en Undskyldning.

I December 1943 sendte Tyskerne ca. 1000 Jernbanemænd herop; de skulde orientere sig for at træde ind, hvis der skulde komme Invasion, og det danske Jernbanepersonale ikke vilde arbejde. Det var jo et rent Magtspørgsmaal; vi krævede og opnaaede, at Schalburgfolk og andre danske Statsborgere i tysk Tjeneste ikke maatte bruges som Tolke eller Mellemmænd. Endvidere rejste vi Spørgsmaalet om Opnaaelse af Garanti fra Værnemagten mod, at danske Jernbanemænd blev udsat for Tvang under en eventuel Invasion. Der opnaaedes civil politisk Tilslutning i Principet, men Sagen strandede, formelt paa Enkeltheder, reelt vel nok paa militær Modstand. Under en endelig Forhandling med Dr. Best nægtede Generaldirektøren kategorisk at instruere Personalet om Pligt til Tjeneste under eventuel Invasion.

Omkring Jul 1943 søgte en nyankommen Transportkommandant at tvinge en Del af Distriktspersonalet i Aarhus ud af deres Kontorer til Barakker eller Huse, der skulde rekvireres og evakueres af Tyskerne. Distriktschefen satte sin Stilling ind paa Sagen, og jeg stillede mig bag ham. Transportkommandanten, der havde Kontor i samme Bygning som Generaldirektoratet, ulejligede sig ikke engang til mig for en personlig Samtale, men troede, at han kunde ordne den Sag pr. Telefon. Jeg svarede et skarpt Nej, og da han truede med, at Værnemagten kunde rekvirere Lokalerne, fik han det Svar, at det vilde trække

betydelige Konsekvenser med sig. Han ønskede dette nærmere oplyst, men fik det Svar, at hvis han ønskede at tale med mig, var jeg at træffe paa mit Kontor; men iøvrigt ønskede jeg at tale om Sagen med den Befuldmægtigede for Rigsbanerne, som anordningsmæssigt var den eneste, jeg havde med at gøre. Efter en Forhandling med Rigsbanerepræsentanten erklærede denne sig enig i det danske Standpunkt og fik Dagen efter Dr. Best til at kræve Aktionen afblæst.

Omtrent et Aar senere fik vi Ram paa Transportkommandanten, der i Mellemtiden havde generet os paa mange Maader. En Lørdag Eftermiddag under Weekend meldte der sig en Repræsentant for Dr. Best til en presserende Samtale. Han kom med Beklagelse fra Værnemagten, som forlangte Adgang til Samarbejde ved Reparationer efter Sabotage, hvilket bestemt afsloges, og Klage over, at et Værnemagtstog, der maatte omdirigeres efter Sabotage, havde faaet en Lokomotivfører som Lods, og han var endda pensioneret (det viste sig, at han var tjenestefri »ausser Dienst«). Det sidste gav en glimrende Lejlighed til en Modoffensiv overfor en saa ukyndig Indgriben. Jeg fremdrog et Par andre Tilfælde, hvorefter Tyskeren ønskede en skriftlig Fremstilling. Jeg erklærede, at det skulde være mig en Fornøjelse, og kort efter blev Transportkommandanten eksporteret til Vestfronten.

En Række Overgreb overfor danske Statsbanemænd ved Paasketid 1945 gav Anledning til en samlet Protest gennem Udenrigsministeriet til Dr. Best. Konklusionen heraf var følgende:

»De danske Jernbanemænd har nu i 5 Aar udført deres Arbejde under stadig stigende Vanskeligheder og Livsfare: tiltagende Sabotage og Sprængninger i Tog, Minefare, allierede Flyverangreb paa Tog, Beskydning fra tyske

Vagtposter under lovlig Færdsel paa Baneterrænet, Brandfare paa Grund af manglende Pressenninger over Halmsendinger, Eksplosionsfare fra tyske Ammunitionsvogne, hvis Smøreindretninger allerede ved Overleveringen fra Tyskland var defekte. Personalet maa i hvert Fald, som det var Tilfældet de første Aar af Besættelsen, kunne kræve Sikkerhed for, at de enkelte Tjenestemænd, der er værgeløse overfor Overgreb, ikke udsættes for Arrestation og Mishandling, naar de paa fuldt lovlig Vis udfører deres Tjeneste, og de underordnede tyske Politi- og Værnemagtsfolk og ikke mindst deres danske Hjælpere maa bibringes Forstaaelsen af, at dette er en uomgængelig Nødvendighed. I de fornylig passerede Tilfælde bør der gives de paagældende rimelig Oprejsning.«

I en Samtale med Rigsbanechefen underrettede jeg denne om Indholdet af Protesten. Han erklærede sig ganske enig og udtalte, at han havde sagt noget lignende til de ledende tyske Myndigheder her i Landet. De 2 Tilfælde, der havde givet Anledning til Protesten, løstes ved ret omgaaende Frigivelse med efterfølgende mundtlige Beklagelser fra mig over Hipos Optræden.

Omtrent samtidig meddelte Tyskerne, at der ud over de ca. 1000 tyske Jernbanemænd, der var i Jylland, vilde ankomme yderligere omkring 1500. Vi tog Meddelelsen til Efterretning, men benyttede Lejligheden at paany at rejse Spørgsmaalet om legal Tjenestefritagelse for danske Jernbanemænd under eventuelle Krigshandlinger, idet tilføjedes, at de ikke maatte gøre sig Illusioner om, at de fik nogen Gavn af danske Jernbanemænd under en saadan Situation. De lovede at rejse Sagen overfor de militære Myndigheder og at støtte det danske Krav. Der kom aldrig Svar, men lykkeligvis blev der jo heller ikke Brug derfor.

I Statsbanernes Administrationsbygning i Sølvgade sam-

ledes Tæpper og Proviant til Brug for Modstandsbevægelsen, af hvilken en Afdeling skulde have Hovedkvarter her. Generaldirektøren var indforstaaet og skulde dække Foretagendet, hvis det blev opdaget, med at hævde, at det var til Brug for Personalet, hvis de ikke kunde komme hjem.

I et andet Tilfælde lovede vi Modstandsbevægelsen Adgang til vore Strækningstelefoner, hvis disse under Standsning af anden Telefonering var fri.

Henrettelse af 7 danske Jernbanemænd fra Fredericiaegnen skabte Røre blandt de danske Jernbanemænd og i Fredericia en Strejke paa 24 Timer. Mundtlig kommenterede jeg overfor den tyske Jernbaneledelse, der forud intet havde hørt derom, Begivenheden med en Bemærkning om, at den politiske Klogskab aabenbart ved afgaaet ved Døden.

I Efteraaret 1945 modtog jeg fra Major von Horn, der under Krigen var Bureauchef i den svenske Järnvägsstyrelse og nu var Afdelingschef i den svenske Försvarsstab, følgende Brev, der omhandler hans talrige Besøg i Danmark for at pleje Forbindelse med Frihedsbevægelsens Militærgrupper:

.... »Jag beder Gd. mottage mitt varma och uppriktiga tack för all förstående välvilja, jag åtnjutit under de skickelsesdigra åren. Endast tack vare Generaldirektoratets ständiga betygande av nödvendigheten av upprepade »köreplanskonferencer« kunde jag beredas tillfälle till den verksamhet, som tjänade viktigare intressen. Den 21. mars detta år hade det likväl gått så långt, att man från tysk sida mer eller mindre direkt sade sig icke önska ett förnyat besök från min sida. Besöket ägde likväl rum och ännu de händelsesrika dagarne 30. april—1. maj kunde jag tack vare lånet av Generaldirektörens bil utretta mine »diskreta« ärenden.

Aar	Driftsindtægt Mill. Kr.	deraf tysk. Mill. Kr.	Driftsudgift Mill. Kr.	Driftsoverskud Mill. Kr.	Normal Afskrivning og Forrentning Mill. Kr.	Ekstraordinær Afskrivning Mill. Kr.	Nettooverskud Mill. Kr.	Antal Personale fast	Antal Personale løst
1938/39.....	126,1	—	130,7	÷4,6	21,1	—	÷25,7	15158	5980
1940/41.....	187,0	28,6	159,1	27,9	23,6	29,0	÷24,7	15188	5911
1941/42.....	232,9	35,2	181,4	51,5	22,2	50,0	÷20,7	15106	7228
1942/43.....	284,0	54,9	206,2	77,8	19,3	54,0	4,5	16199*)	7491
1943/44.....	314,2	68,9	232,9	81,3	17,1	69,0	÷ 4,8	16639	9410
1944/45.....	298,4	62,3**)	251,4	47,0**)	15,6	62,0	÷30,6**)	16890	10733
Ialt for 5 Krigsaar	1316,5	249,9**)	1031,0	285,5**)	97,8	264,0	÷76,3**)		

*) Fra 1942/43 er Aspiranter overført fra løst til fast Personale.
**) Endvidere 13 Mill. Kr., der skyldtes af Tyskerne, men blev uerholdelige.

Jag förbliver Gd. städse varmt tacksam för allt tilmötesgående och all gästfrihet och hoppas att, när de dagsaktuella lidelserna*) i Danmark dämpats, Generaldirektøren till slut icke skall behöva finna skäl för den känsla av bitterhet över fåkunnighetens otack, som f. n. måste göra sig starkt gällande.«

Det vil altsaa ses, at Driftsoverskuddet, ialt 285,5 Mill. Kr., svarer til 57,1 Mill. Kr. i Gennemsnit pr. Aar. Fradrager man den normale Afskrivning og Forrentning, der dog er paavirket i nedadgaaende Retning af de ekstraordinære Afskrivninger, bliver det virkelige Resultat et Nettooverskud paa ialt 187,7 Mill. Kr., altsaa gennemsnitlig 37,5 Mill. Kr. pr. Aar. Først ved de ekstraordinære Afskrivninger (ialt 264 Mill. Kr.) forandres dette Tal til det ovenfor anførte Underskud paa 76,3 Mill. Kr. Disse ekstraordinære Afskrivninger var officielt motiveret med Slid paa Anlæggene og nye dyre Anskaffelser; men den væsentligste Grund var, at man ikke ønskede, at de af Tyskerne gennem Nationalbanken indbetalte Beløb skulde indgaa i Statens Forbrug. Gennem disse Afskrivninger er den Anlægskapital, der forrentes af Statsbanerne, nedbragt til 189 Mill. Kr., det samme Beløb, som fastsattes pr. 1. April 1933, og den samlede Kapital til 40,5 Mill. Kr. lavere end Tallet pr. 1. April 1933. Al Modernisering, der er sket i disse 12 Aar, Lillebæltsbro, Storstrømsbro, Oddesundbro, Aalborgbro, Elektrificering, Lyntog, Motorvogne, nye Lokomotiver og Vogne, nye Færger, nye Stationer o. s. v., er saaledes opvejet af de ekstraordinære Afskrivninger. Endelig er der til Opnaaelse af, at et Prisfald efter Krigen straks kan slaa igennem paa Lagerbeholdningerne, hensat en Lagerreguleringskonto paa ca. 7 Mill. Kr. I Sammenligning med disse

*) dansk: Lidenskaber.

Tal betyder de resterende Reparationer af Krigsskaderne ikke meget.

Man fik i disse Aar Lejlighed til at vise, hvad man naturligvis i Fagkredse godt vidste, men vanskelig kunde faa Befolkningen til at forstaa, at de danske Statsbaner lige saa vel som andre Landes Baner kan give Overskud, naar der er tilstrækkeligt at køre med til rimelige Takster. Hvad de sidste angaar, fik man i Sommeren 1940 en Forhøjelse paa 25 %; men til Trods herfor laa Taksterne dog kun 50—65 % over 1913. Indtægten pr. Personkilometer var i 1913/14 3,0 Øre og i Gennemsnit for de 5 Krigsaar 4,6 Øre. For Godset var de tilsvarende Tal pr. Tonkilometer 5,4 Øre og 8,9 Øre.

Tabellen ovenfor viser endvidere, at man undgik Fejlen fra Slutningen af forrige Krig, at forøge det faste Personale, saa det blev yderst vanskeligt at afvikle, da Krigstrafikken hørte op.

Medens de fleste andre danske Centralmyndigheder kun i mindre Grad eller slet ikke kom i direkte Forhandlinger med Tyskerne, idet Udenrigsministeriet var Mellemled, maatte Trafikinstitutionerne, derunder i første Række Statsbanerne, føre de allerfleste Forhandlinger direkte med de tyske Rigsbanerepræsentanter, og Generaldirektøren førte personlig langt de fleste centrale Forhandlinger med dem. Det kan sammenlignes med Kaptajnen paa et Skib i Taage eller haardt Vejr. Han kan ikke gaa til Køjs eller krybe i Skjul bag andre; hans Plads er paa Broen for at overvinde Vanskeligheder og tage sit Ansvar. Han maa føre sin Skude i Havn eller gaa ned med den, eller han maa falde paa sin Plads. Derimod regner han næppe med af Rederiet at faa en Kniv i Ryggen, naar Skibet er velbeholdent i Havn.

INDHOLD

Slaget ved Cannæ — Et historisk Forbillede. Af Kaptajnløjtnant V. K. Sørensen 5

Da Karthagos Verdensherredømme blev brudt i Slaget ved Zama. Af Kaptajnløjtnant V. K. Sørensen 17

Sivert Grubbes Dagbog. Af stud. mag. Paul G. Ørberg 25

Af en Landsbypræsts Optegnelser. Af Arkivar, cand. mag. C. Rise Hansen 46

Greverne Struensees og Brandts Dom og Henrettelse. Af Viceskoleinspektør T. Bundgaard Larsen 69

Dansk litterær 5.-Kolonne. Da Danmark vilde erobre Sverige fra Luften. Af stud. jur. Cai Clausen 80

Præsten og Skoleholderen. Af Lærer Erling Petersen 87

J. P. Jacobsen. 7. April 1847 — 7. April 1947. Af Højskolelærer, cand. polit. Johannes Rosendahl 105

Otteogtyve Aar i »Das grosse Vaterland«. Anden Del. Af Repræsentant Chr. F. Lissau 122

De danske Statsbaner under den tyske Besættelse. Af Generaldirektør P. Knutzen 138

PEDERSEN & LEFEVRE KØBENHAVN V